

KUKA YLIVELKAANTUU?

Määrällinen tutkimus koetun ylivelkaantumisen riskeistä 1995–2015

Riku-Petteri Wallin
Pro gradu -tutkielma
Turun yliopisto
Sosiaalitieteiden laitos
Sosiaalityö
Tammikuu 2022

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Sosiaalitieteiden laitos / Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

WALLIN, RIKU-PETTERI: KUKA YLIVELKAANTUU? Määrällinen tutkimus koettujen ylivelkaantumisen riskeistä 1995–2015

Pro gradu -tutkielma, 107s., 3 liites.

Sosiaalityö

Tammikuu 2022

Tämän pro gradu -tutkielman aiheena ovat ylivelkaantumiselle altistavat riskit. Tutkielmassa ylivelkaantuminen määritellään ylivelkaantumisen kokemuksen ja koettujen maksuvaikeuksien kautta. Riskiä mittaaviksi selittäviksi tekijöiksi on valittu yksitoista aiempaan tutkimukseen perustuvaa sosiaalista, taloudellista ja ylisukupolvista olosuhdemuuttujaa sekä aineiston keruuvuosi.

Tutkimuskohteena on KONSE-aineisto (Väestöryhmien väliset hyvinvointierot ja hyvinvointiongelmiensa paikantuminen) vuosilta 1995–2015. Aineiston on kerännyt Turun yliopiston sosiaalipolitiikan oppiaine vuosina 1995, 2000, 2005, 2010 ja 2015. Tutkimusjoukko on pääpiirteissään edustava otos suomalaisista. Tutkielma on toteutettu rishtiintaulukoimalla ja binäärisellä logistisella regressioanalyysillä. Tekninen toteutus on tehty SPSS-ohjelmalla.

Tulokset ovat pitkälti aiemman tutkimuksen mukaisia riippumatta käytetystä selittävästä tekijästä. Yleiset sosiaaliset riskit ovat subjektiivisen ylivelkaantumisen riskejä. Riskit osoittavat heikon taloudellisen, sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman yhteyden ylivelkaantumiseen. Tulokset antavat viitteitä velkaongelmien yhteydestä ylisukupolviseen huono-osaisuuteen. Alhainen koulutus, heikko taloudellinen tilanne, heikko työmarkkina-asema, vuokralla asuminen ja yksin asuminen kasvattavat riskiä ylivelkaantua. Ikä ja alaikäisten lasten määrä kotitaloudessa ovat ei-lineaarissa yhteydessä ylivelkaantumiseen. Sukupuoli ei ole yhteydessä ylivelkaantumiseen.

Väestötasolla ylivelkaantuminen on yleistä ja se käyttäytyy sosiaalisen ongelman tavoin. Tutkielma vahvistaa aiemman tutkimuksen tuloksia erilaisella aineistolla ja tutkimusmenetelmällä. Subjektiivinen aineisto tuotti samankaltaisia tuloksia kuin rekistereihin ja laadullisiin aineistoihin perustuvat aiemmat tutkimukset. Tulokset viittaavat siihen, että ylivelkaantumisen riskit ovat väestötasolla tunnettuja. Jatkotutkimukselle on kuitenkin tarve. Yhtäältä olisi selvitettävä, miksi riskissä oleva ylivelkaantuu. Toisaalta olisi tutkittava niitä velkaongelmaisia, jotka suojaavista tekijöistä huolimatta ylivelkaantuvat.

Asiasanat: ylivelkaantuminen, velkaantuminen, sosiaaliset riskit, huono-osaisuus, ylisukupolvisuus, monimuuttujamenetelmät

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO	1
2	YLIVELKAANTUMINEN	4
2.1	YLIVELKAANTUMINEN MITATTAVANA ILMIÖNÄ	4
2.2	VELKAONGELMIEN RATKAISUTOIMET	15
2.3	VELKAANTUMISEN LÄHIHISTORIA.....	21
3	YLIVELKAANTUMINEN SOSIAALISENA ONGELMANA	28
3.1	YLIVELKAANTUMINEN, KÖYHYYS JA TOIMINTAMAHDOLLISUUDET.....	29
3.2	YLIVELKAANTUMISEN SYYT JA SOSIAALISET RISKIT	34
3.2.1	Luokka ja elämänkaaririskit	38
3.2.2	Ylisukupolviset riskit	43
4	AINEISTO JA TUTKIMUSASETELMA	48
4.1	MUUTTUJIEN JAKAUMAT.....	50
4.2	TUTKIMUSMENETELMÄT	60
5	TUTKIMUKSEN TULOKSET	62
5.1	RISTIINTAULUKOINNIN TULOKSET	62
5.2	BINÄÄRISEN LOGISTISEN REGRESSIOANALYYSIN TULOKSET	67
5.2.1	Yksittäistarkastelut ja osamallit.....	67
5.2.2	Kokonainen malli.....	73
6	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	80
	LÄHTEET.....	96
	LIITTEET.....	108

1 JOHDANTO

Ylivelkaantuminen on omituinen ilmiö. Taustalla oleva velallisuus ei itsessään ole sosiaalinen tai yhteiskunnallinen ongelma. Velan ottaminen on yleistä ja se on vakiintunut keino suurempien hankintojen rahoittamiseen. Yksilöt ja kotitaloudet velkaantuvat hankkiakseen vaikkapa asunnon tai auton. Joku saattaa ostaa kodin irtaimistoa tai lomamatkan velaksi. Velallisuus voi olla kestäväällä pohjalla, vaikka velkaa olisikin paljon tai sitä olisi käytetty vähemmän järkeviin hankintoihin. Silti vastuullinenkin henkilökohtainen taloudenpito saattaa ajautua kriisiin. Ylivelkaantuminen on usein yksilölle tapahtuvan tai häneen vaikuttavan muutoksen seuraus. (ks. Muttilainen 2002; Hiilamo 2018.) Velkakierteen taustalla voi olla myös holtiton elämäntyyli, vaikka näissäkin tilanteissa velkaongelmaiset korostavat tilanteisuuden ja ympäristön merkitystä (ks. Rantala 2012).

Yhtäkkiä velka ei enää olekaan hyvinvoinnin kasvattaja, vaan siitä tulee sen vaarantaja. Hyvinvoinnin alenemaa ja suoranaista pahoinvointia voidaan pitää sosiaalisina ongelmina (ks. Walls 1990). Ylivelkaantumisen yhdistyessä jo valmiiksi heikentyneisiin toimintamahdollisuuksiin voivat yksilötason vaikutukset olla hyvinkin raskaat. Ylivelkaantuminen yhdistyy terveydellisiin ongelmiin ja psykoosisairauksiin (Blomgren, Maunula & Hiilamo 2014). Peliongelmat, henkinen pahoinvointi ja päihteiden väärinkäyttö ovat ylivelkaantumiseen liittyviä ilmiöitä (Strand 2011; Håkansson & Widinghoff 2020). Ylivelkaantumisen on havaittu yhdistyvän itsemurha-ajatuksiin jo 1990-luvun lopulla (Hintikka, Kontula, Saarinen, Tanskanen, Koskela & Viinamäki 1998). Pahoinvoinnin johtuessa rakenteellisista tekijöistä tai sen ollessa tarpeeksi syvää, voitaneen puhua jo yhteiskunnallisesta ongelmasta.

Vähimmällään ongelma käynee yhteiskunnalliseksi sen koskettaessa riittävän suurta joukkiota. Maksuhäiriömerkintöjen ja ulosottotilastojen valossa ylivelkaantuneiden tai velkaongelmaisten määrä on täysi-ikäisestä väestöstä runsaasta viidestä runsaaseen kahdeksaan prosenttiin (Kuvio 7). Ongelmien heijastuessa ylivelkaantuneen lähipiiriin voitaneen olettaa aikuisväestöstä jopa kymmenesosan olevan velkaongelmien vaikutuspiirissä. Ketkä sitten tuohon kansankymmenykseen päätyvät?

Tässä Pro gradu -tutkielmassa tutkitaan ylivelkaantumiseen yhdistyviä sosiaalisia, taloudellisia ja ylisukupolvisia riskejä. Riskit muodostetaan huono-osaisuuden ja taloudel-

listen vaikeuksien tutkimuksen pohjalta. Tämän lisäksi ne perustuvat hajanaiseen ylivelkaantumisen ja velkaongelmien tutkimuksen kenttään (ks. Muttilainen 2002, Euroopan komissio 2008). Tässä tutkielmassa ylivelkaantuminen määritellään koettua ongelmavelkaisuutta raskaammaksi. Henkilö on ylivelkaantunut kokiessaan olevansa ylivelkaantunut ja kokiessaan vaikeuksia pakollisista maksuista selviytymisessä.

Aluksi ylivelkaantumista käsitellään yhteiskuntapoliittisesta ja institutionaalista näkökulmasta. Keskeiset ylivelkaantumisen mittarit pohjautuvat usein lainsäädäntöön tai velkaan liittyviin instituutioihin (Muttilainen 2002; Euroopan komissio 2008). Ylivelkaantumisen yleisyyttä tarkastellaan erilaisin mittarein. Tämän jälkeen siirrytään velkaongelmien institutionaaliseen prosessiin ja tavanomaisiin ratkaisukeinoihin. Seuraavaksi kuvataan ylivelkaantumisen lähihistoria. Se alkaa nykyisen velkakeskustelun synnyttäneestä 1980-luvun rahoitusmarkkinoiden vapauttamisesta ja 1990-luvun syvästä lamasta (vrt. Iivari 2000; Muttilainen 2002).

Kansantalous ei ole yksin syynä velkaongelmiin. Suhdanteiden ohella luotonanto- ja velanottokulttuuri, lainsäädäntö ja instituutiot vaikuttavat kotitalouksien toimintaympäristöön (Hiilamo 2018). Kansantaloudellisiin ja ulkoisiin tekijöihin paneutuminen jättää varjoonsa kansalaisten toimintakentän – monitasoisen sosiaalisen, institutionaalisen ja kulttuurihistoriallisen järjestelmän. Sosiaalisen järjestelmän yhteyttä ylivelkaantumiseen tarkastellaan tutkielman teoreettisessa osuudessa. Seuraavaksi ylivelkaantumista tarkastellaan sosiaalisena ongelmana.

Ylivelkaantumista tarkastellaan suhteessa köyhyyteen ja huono-osaisuuteen. Ilmiötä käsitellään suhteellisen köyhyyden ja valinnanmahdollisuuksien näkökulmista. Tämän jälkeen tarkastelu siirtyy ylivelkaantumiselle altistaviin sosiaalisiin riskeihin. Sosiaalisten riskien näkökulmasta pyritään löytämään aiemman tutkimuksen perusteella ilmiöitä, jotka voisivat selittää yksilöiden ja kotitalouksien ylivelkaantumista. Sosiaalisten riskein laaja kategoria jaetaan sosiaalisiin, taloudellisiin ja ylisukupolvisiin ilmiöihin (vrt. Esping-Andersen 1999). Ylivelkaantuminen vaikuttaa yksilön elämänpäiiriin mahdollisesti aiheuttaen uusia ongelmia ja syventäen jo olemassa olevia. Arjessa pärjäämistä vaikeuttava käyttövarojen vähyys ei välttämättä liity muihin sosiaalisiin ongelmiin. Perustarpeiden täyttymättömyys sellaisenaankin on sosiaalinen ongelma.

Tutkin ylivelkaantumisen riskejä vuosina 1995–2015. 1990-luvun puolivälissä Suomi liittyi Euroopan Unioniin, selätti laman ja siirtyi erilaisen rahapolitiikan aikaan. Korot

ovat laskeneet 1990-luvulta merkittävästi (Lehtinen 2012; Putkuri 2020). Vuonna 2015 Suomi on finanssikriisistä käynnistyneen taantuman loppusuoralla. Kahdenkymmenen vuoden aikana kotitalouksien velkaantuminen on lisääntynyt ja vuonna 2015 ylitettiin lamanjälkeinen maksuhäiriömerkintöjen huippu (Kuvio 1). 2000-luvun alussa uusien velkajärjestelyhakemusten määrän laskiessa velkaongelman kuviteltiin jopa ratkenneen (Iivari 2000). 2010-luvulla herättiin enenevässä määrin vakuudettomien korkeakorkoisten kulutusluottojen muodostamiin ongelmiin.

Tutkielma voidaan aiheen puolesta sijoittaa löyhästi taloussosiaalityön perinteeseen. Taloussosiaalityössä yksilön taloudellista tilannetta jäsennetään toimintamahdollisuuksien kautta (ks. Viitasalo 2018). Taloussosiaalityön orientaatio motivoi tutkimusasetelmaa, jossa yksilöiden olosuhteita lähestytään toimintamahdollisuuksien ja niiden sosiaalisten rajoittimien myötä. Tavoitteena on tuottaa tietoa ylivelkaantumiselle altistavista riskitekijöistä. Välillisenä tavoitteena on myös karkeasti kartoittaa velkaongelmaisen toimintakenttä. Aiheen lähestyminen kyselyaineistolla saattaa nostaa esiin tilastoille ja rekistereille tavoittamattomia ilmiöitä.

Sosiaalisista ongelmia kärsivät kohdataan sosiaalityössä. Sosiaalityön näkökulmasta velkatutkimukselle on selkeä tarve. Sosiaalitoimen asiakkaat ovat tyypillisesti jo valmiiksi heikossa taloudellisessa asemassa. Varkain kehittyvä velkaongelma voi saada vähäväkisen elämäntilanteen solmuun. Ylivelkaantumisen riskien tunnistamisella ja ajoissa esiin tuomisella voidaan ostaa kallisarvoista aikaa oikea-aikaiselle palveluohjaukselle kriisin estämiseksi. Vaikka taloussosiaalityö on motivoinut tutkimusasetelmaa, ei tutkielmassa tutkita itse sosiaalityötä tai sosiaalitoimen asiakkaita. Pelkistetysti sosiaalityön tarkoitus on tutkia havaittuja tai mahdollisia sosiaalisia ongelmia, ja poistaa ne yksilötasolla. Ylivelkaantumisen vaikuttaessa yksilön taloudelliseen tilanteeseen ja mahdollisesti vaarantaessa tämän hyvinvoinnin on aihe sosiaalityölle relevantti.

2 YLIVELKAANTUMINEN

Ylivelkaantuminen on moniselitteinen käsite, jonka sisältö vaihtelee käyttötarkoituksesta ja -yhteydestä riippuen. Ylivelkaantumisen voidaan ajatella muotoutuvan kahden ehdon täyttymisen kautta. Ollakseen ylivelkaantunut tulee henkilöllä tai kotitaloudella olla velkaa. Lisäksi velkaantumisen tason, luonteen tai syvyyden on ylitettävä velallisen kyky huolehtia velkaan liittyvistä velvoitteistaan.

Ylivelkaantuneeksi määrittelyä voidaan lähestyä suppeasti subjektiivisena tai laajasti erinäisinä velkaongelmina (Muttilainen 2002, 10). Määrittelytavan valinta vaikuttaa keskeisesti siihen, mitä ylivelkaantumisella lopulta tarkoitetaan. Tässä tutkielmassa ylivelkaantumista ja ongelmavelkaantumista käsitellään samankaltaisina käsitteinä, vaikka eittämättä niillä on sävyero. Käsitteiden välinen suhde on määriteltävissä siten, että ongelmavelkaantuminen on joko ylivelkaantumisen riski tai ylivelkaantumista lähellä oleva tila (vrt. Muttilainen 2002). Ongelmavelkaantumista käytetään tutkielmassa etenkin silloin, kun ilmiön kutsuminen ylivelkaantumiseksi olisi liioittelua.

2.1 YLIVELKAANTUMINEN MITATTAVANA ILMIÖNÄ

Ylivelkaantumisen tutkimuksesta on erotettavissa useita eri suuntauksia. Ongelmallista velkaantumista lähestytään usein kolmella eri indikaattorikategoriolla. Nämä kategoriat kattavat rekisteripohjaiset, objektiiviset ja subjektiiviset mittaristot. Rekisteripohjaisissa indikaattoreissa velkaongelma määrittyy esimerkiksi maksuhäiriömerkinnän, ulosottoasiakkuuden ja velkomusasioiden kautta. (Muttilainen 2002, 101–102.) Rekisteripohjaisiin mittareihin voitaneen sisällyttää myös haettujen ja myönnettyjen velkajärjestelyiden määrä, sillä niitä on käytetty etenkin vuosituhannen taitteessa ylivelkaantumiskehityksen mittarina (Iivari 2000). Objektiivisesta indikaattorista esimerkkinä voidaan käyttää kotitalouden tulojen ja velkaantuneisuuden suhdetta. Subjektiiviset mittarit rakentuvat kyselytutkimusten pohjalle. Niissä arvioidaan mm. ylivelkaantumisen laajuutta sekä velkojen rahamääriä ja kohdentumista. (Muttilainen 2002, 101–102.) Käytännössä subjektiivisen mittarin taustalla on vastaajan arvio omasta tilanteestaan.

Kolmijakoinen kategoriointi ei ole ainoa mittaristojen jäsennostapa. Euroopan komission raportissa vuodelta 2008 nivotaan yhteen EU-maissa käytettyjä ylivelkaantumisen mittareita. Mittaristot ovat tiivistettävissä neljään kategoriaan, jotka ovat maksuhäiriötilastot, velkajärjestelytilastot, kotitalouksien kokemukset ja muut mittarit. Muiden mittausten luokkaan kuuluvat muun muassa velkojen ja tulojen välinen suhde. (Euroopan komissio 2008, 33–34.) Euroopan komission kategoriointi muistuttaa jokseenkin Muttilaisen kategoriointia. Maksuhäiriö- ja velkajärjestelytilastot ovat suurpiirteisesti luettavissa rekisteripohjaiseen kategoriaan. Kotitalouksien kokemusten kategoria on sisällytettävissä subjektiiviseen luokkaan. Mielenkiintoisesti velkaantumistasite luokituu muihin mittareihin eikä komission raportissa niinkään tunneta objektiivisten indikaattorien kategoriaa.

Euroopan komission raportissa ylivelkaantumisen mittareiksi suositellaan köyhyysrajan alapuolelle vajoamista velanhoidon myötä, toistuvaa vähintään yhden suorituksen myöhästymistä, kotitalouden kokemaa subjektiivista velkataakkaa, kotitalouden taloudellisen tilanteen raskauden kokemusta, luottojen suurta lukumäärää sekä kyvyttömyyttä selvittää yllättävistä menoista. Ylivelkaantumisen riskissä olisivat puolestaan ne, jotka täyttäsivät edellä mainitut kriteerit ilman köyhyysrajan alle vajoamista. (Euroopan komissio 2008, 55.) Komission suosittelema ylivelkaantuneen määritelmä on huomattavasti tiukempi kuin tavanomainen yhden tai kahden mittarin valossa tehty määrittely. Muina mittareina on käytetty myös velkojen hintaa, velanmaksun viivästymistä, lainojen lukumäärää ja subjektiivista kokemusta tilanteesta (D’Alessio & Iezzi 2013).

Velkaantumista osoittavat mittarit saattavat tuottaa erilaisia tuloksia. Indikaattorit poikkeavat toisistaan usein mitattavan tietoyksikön osalta. Tietoyksikkönä voi olla esimerkiksi yksilö, kotitalous tai asioiden määrä – tiedot voivat kuvata esimerkiksi velkojen lukumäärää tai kokonaisvelan summaa. Mittarin aikajänne saattaa vaihdella poikkileikkausaineistosta eri mittausten aikavälien aineistoihin. Lisäksi eroja tuottavat mittarin kohteena oleva joukkio (väestö, luotonkäyttäjät, ym.) ja velkalajit. (Muttilainen 2002, 101–102.) Käytettävän mittariston ominaisuudet vaikuttavat siis keskeisesti siihen, millaiseksi ongelmavelkaantumisen tai ylivelkaantumisen kuva muodostuu.

Yksilö ja kotitalous ovat lähtökohtaisesti erilaisia tietoyksiköjä. Siitä huolimatta tutkielmassa käsitellään rinnan yksilöitä ja kotitalouksia, sillä niiden nähdään olevan toisiinsa läheisesti yhteydessä. Kotitalous ja sen yksilöt ovat keskinäisessä vuorovaikutus-

suhteessa keskenään ja muiden yhteiskunnan ja sosiaalisen kenttien kanssa (ks. Bronfenbrenner 1979, 16–42). Yksilön olosuhteet vaikuttavat kotitalouden muiden jäsenten olosuhteisiin, ja kotitalouden jäsenistä muodostuva kokonaisuus puolestaan vaikuttaa yksilön olosuhteisiin. Vaikka ongelma olisi lähtökohtaisesti yksilön, sen heijastevaikutukset saattavat levitä kotitalouden sosiaaliseen systeemiin.

Rekisteripohjaiset mittarit ovat hallinnollisia ja juridisia. Suomalaisessa kontekstissa keskeisimpiä mittareita ovat maksuhäiriömerkinnät, ulosoton asiakkuus ja velkomustuomiot. Muita rekisteripohjaisia mittareita ovat esimerkiksi rekisterit velkojen ja velallisten määrästä, luottokorttitilastot ja oikeastaan kaikki teemaan liitettävät kerättävät rekisterit (ks. Muttilainen 2002, 101). Rekisteripohjaisista indikaattoreista käytetyin lienee maksuhäiriömerkinnät. Tämä johtunee siitä, että maksuhäiriömerkintä on ensimmäinen kovempi seuraamus velanmaksun laiminlyönnistä¹. Rekisteripohjaiset mittarit kuvaavat ylivelkaantumisen prosessin eri vaiheita ja sitä kautta hieman eri asioita. Tässä tutkielmassa käsiteltävät rekisteripohjaiset indikaattorit ovat seuraamusluonteisia.

Maksuhäiriömerkinnän voi saada monella tapaa. Yksityishenkilö voi saada maksuhäiriömerkinnän esimerkiksi velkajärjestelyn, ulosoton asiakkuuden tai erääntyneen luoton myötä. Maksuhäiriömerkintää ei tule vähäisestä maksuajan ylityksestä, sillä lainsäädännössä ajallisena kriteerinä on 60 vuorokauden maksuajan ylitys. Maksuajan ylityksen lisäksi velalliselle tulee lähettää velasta muistutus 21 vuorokautta ennen merkintätiedon lähettämistä (Luottotietolaki 527/2007 4 luku 13–14§). Riippuen maksuhäiriön perusteesta kestää merkintä yleensä kahdesta neljään vuotta. Velan maksaminen ei poista merkintää etuajassa ja uuden merkinnän myötä vanha merkintä saattaa olla voimassa pidempään. (Luottotietolaki 527/2007 4 luku 18§.) Luotonmyöntäjien käyttäessä luottotietorekisteriä osana luottokelpoisuuden selvittämistä vaikeutuu lisävelkaantuminen maksuhäiriömerkinnän myötä.

Maksuhäiriömerkintä ei automaattisesti johda ulosoton asiakkuuteen. Ensin laiminlyödyn maksun velkojan on haettava saatavalle ulosottoa (Ulosottokaari 705/2007 3

---

¹ Syinä voitaneen pitää myös maksuhäiriömerkintätilastojen visuaalista ja käsitteellistä yksinkertaisuutta. Niistä on hyvä uutisoida, sillä tilasto on yleinen ja helposti ymmärrettävä.

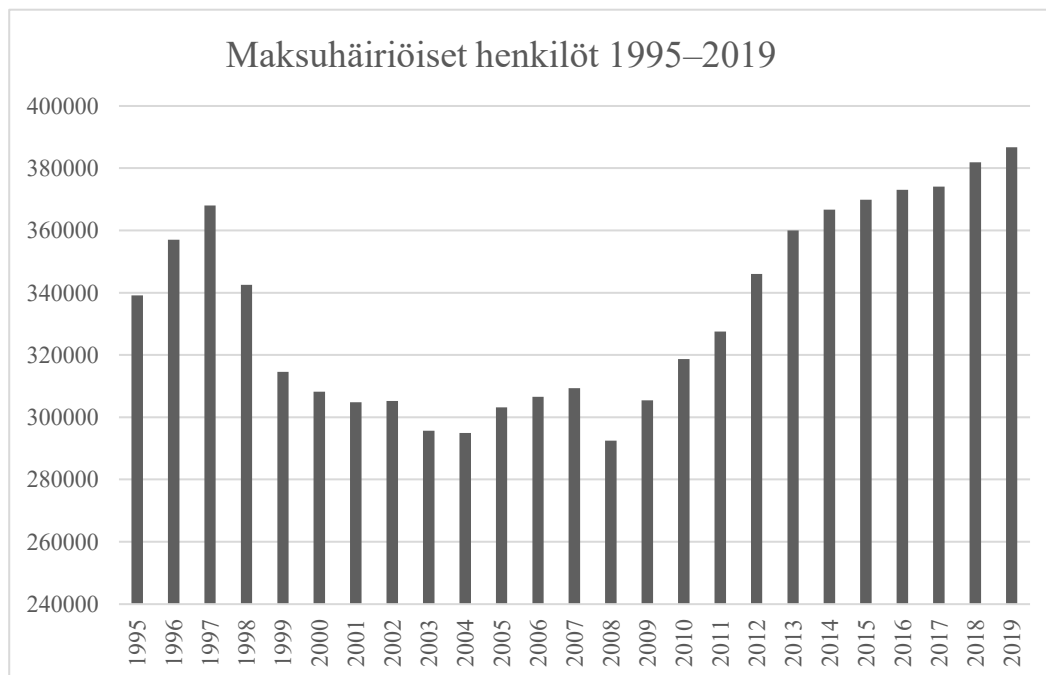
luku 1–2§). Velka ei välttämättä päädy lainkaan oikeudelliseen perintään, vaan yleisin tapa on ollut vapaaehtoinen perintä (Rantala 2012).

Maksuhäiriömerkintä poistuu tavanomaisesti kahden vuoden kuluttua saatavan maksamisesta (Luottotietolaki 527/2007 4 luku 18§). Tämä tarkoittaa sitä, että kaikilla maksuhäiriöisillä ei enää ole avointa maksukyvyyn ylittänyttä velkaa. Koska maksuhäiriön perusteena oleva velka on saattanut olla varsin pieni, ei maksuhäiriöinen välttämättä ole velan määrän tai kokemuksen perusteella ylivelkaantunut. Toisaalta osa ylivelkaantumisesta saattaa olla vasta kehkeytyvässä velkakierteessä, eli maksuhäiriöiden näkökulmasta vielä näkymättömissä (Rantala 2012). Toisenlainen maksuhäiriöiltä piilossa oleva ylivelkaantumisen ulottuvuus on sellainen tilanne, jossa velallinen tinkii perustarpeistaan velanhoidon vuoksi. Maksuhäiriömerkintöjä vältetään usein viimeiseen saakka niiden tavanomaista elämää vaikeuttavan vaikutuksen vuoksi (Rantala 2012).

Kuviosta 1 havaitaan maksuhäiriöisten henkilöiden lukumäärän kehitys vuodesta 1995 alkaen. Maksuhäiriöisten henkilöiden lukumäärä kasvoi 1990-luvun puolivälistä vuoteen 1997, jonka jälkeen se kääntyi laskuun². Pientä nousua merkinnöissä on havaittavissa vuosien 2003 ja 2007 välillä. Maksuhäiriöisten henkilöiden lukumäärä laski vuonna 2008 vain aloittaakseen vuosikymmenen yhtämittaisen nousun. Verrattaessa 1990-luvun alkua ja 2010-lukua maksuhäiriömerkintöjen kehityskaari vaikuttaa sykliseltä. Vapautuvat lainamarkkinat ja uudet luotonannon muodot ennen talouslamaa vaikuttavat yhdistyvän lamanjälkeiseen ylivelkaantumiseen (vrt. Muttilainen 2002). Vuonna 2015 ylitettiin edellisen huippuvuoden 1997 maksuhäiriöisten henkilöiden lukumäärä.

---

² Maksuhäiriöisten henkilöiden lukumäärä kasvoi jo ennen vuotta 1995. Määrä väheni 1980-lopusta vuoteen 1990, jolloin kehitys kääntyi rajuun nousuun. (ks. Muttilainen 2002, 135).

Kuvio 1. Maksuhäiriöisten henkilöiden lukumäärän kehitys 1995–2019.

Lähde: Suomen Asiakastieto Oy (2013; 2020)

Kun eräänntyntä saatavaa ei makseta, on velkojalla mahdollisuus hakea omaansa ulosoton kautta. Tuomioistuin antaa tällöin asiasta velkomustuomion ja velka siirtyy ulosoton perittäväksi. (Ulosottokaari 705/2007 2 luku 2§.) Pääasiassa ulosmittaukset hoidetaan nykyisin palkasta tai suoraan maksamalla. 2010-luvun puolivälistä vuosikymmenen loppuun hieman yli puolet uusista ja noin kolmasosa kaikista ulosottovelallisista suoriutui velvoitteistaan suoraan maksamalla. Kaikki ulosoton asiakkaat eivät kuitenkaan ole tulleet asiakkaiksi velkomustuomion kautta. Syynä tähän ovat suoraan ulosottokelpoiset julkiset maksut. Ulosoton asiakkaiden tyypilliset velkasummat ovat varsin pieniä ja ne ovat usein peräisin laiminlyödyistä julkismaksuista. Tyypillinen laiminlyöty julkismaksu on kiinteistövero. (Valtakunnanvoudinvirasto 2020.)

Velkaantumista voidaan käsitellä ulosoton viitekehyksessä usealla tapaa. Mahdollisia mittareita ovat yksityishenkilöiden avoimien ulosottoasioiden määrä, ulosoton asiakkuuden toistuminen, suuret ulosottovelat, asiakkaiden kokonaismäärä vuoden ajalta ja ulosoton asiakkaat vuoden lopussa. Vuoden lopussa ulosottovelkaiset ovat saattaneet olla vuoden aikana useamman kerran ulosoton asiakkaana, eli he ovat maksaneet velkansa ja tulleet myöhemmin uudelleen asiakkaiksi. (Valtakunnanvoudinvirasto 2020.)

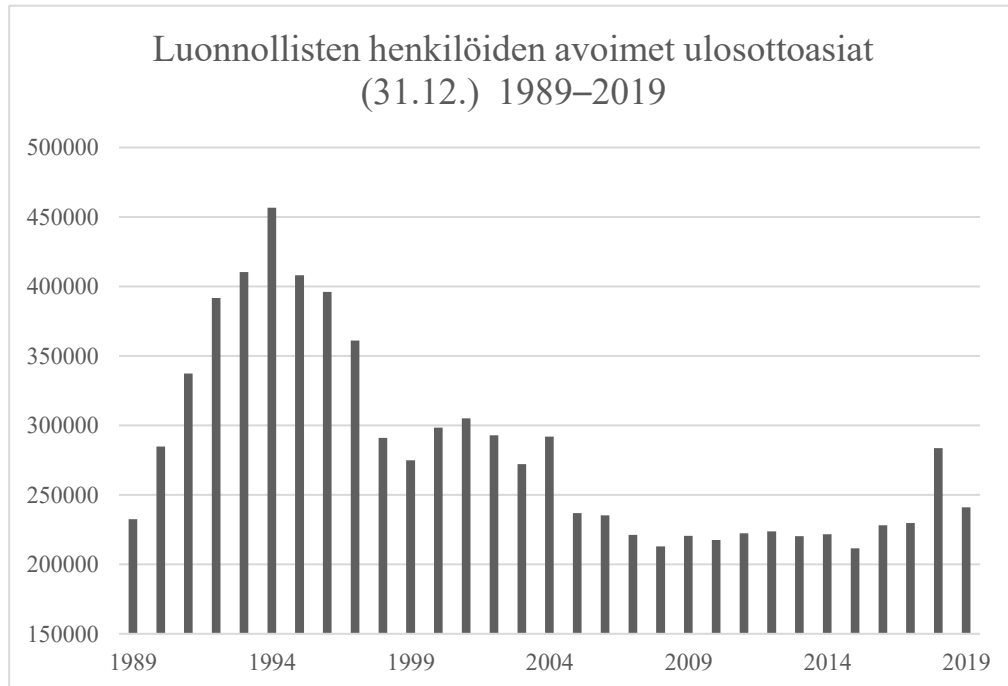
Käytetään ulosottorekistereihin perustuvana mittarina avoimia ulosottoasioita vuoden lopussa, sillä kaikkien ulosoton asiakkaiden tarkastelu vuoden ajalta ei ole mielekästä. Tähän syynä ovat ensi sijassa pienehköt ulosottokelpoiset julkismaksut, jotka kertovat enemmänkin köyhyydestä tai heikosta toimintakyvystä kuin velkaongelmista.

Kuviossa 2 esitetään ulosottovelkaisten luonnollisten henkilöiden kehitystä 1980-luvun lopusta 2010-luvun loppuun. Luonnollisia henkilöitä ovat yksityishenkilöiden lisäksi ammatinharjoittajat ja kuolinpesät. Kuviossa kuvataan luonnollisia henkilöitä, joiden ulosottoasia on avoin vuoden lopussa. Mittarin osoittamat henkilöt eivät siis ole maksaneet ulosottovelkaansa pois tai ovat maksamisen jälkeen päätyneet uudelleen ulosoton asiakkaiksi. Kuvioista havaitaan ulosottovelallisuuden nousseen merkittävästi 1980-luvun lopusta 1990-luvun puoliväliin, jolloin vuoden lopussa yli 450 000 luonnollista henkilöä oli ulosoton asiakkaina. Yleisyys laski vuosituhannen taitteeseen tultaessa. Vuosien 1998 ja 2004 välisenä aikana vuoden lopussa ulosottovelallisina oli runsas neljännesmiljoona suomalaista. Vuodesta 2005 lähtien vuoden lopussa ulosottovelkaisten määrä on ollut alle neljännesmiljoonan, poikkeuksena vuoden 2018 korkeat lukemat.³

Ulosottovelallisten määrän kehitys ei vaikuta samalla tavalla sykliseltä kuin maksuhäiriömerkintöjen määrän kehitys. Kuvioista 2 havaitaan selkeästi 1990-luvun laman vaikutus ulosottovelallisten määrään. Vastaavaa kehitystä ei kuitenkaan tapahtunut vuonna 2008 käynnistyneen finanssikriisin myötä. Taustalla saattavat olla muuttuneet instituutiot tai harjoitettu politiikka taantuman aikana. Pitkälle 2010-luvulle kestänyt taantumakaan ei merkittävästi näy mittarissa.

---

³ Kuvio on koottu kahdesta tilastosta, joiden päällekkäisissä tapausmäärissä on pieniä heittoja. Tilastokeskus (2013) kattaa kuvion vuodet 1989–2012, Tilastokeskus (2020a) puolestaan vuodet 2013–2019.

Kuvio 2. Ulosottovelkaisten lukumäärän kehitys 1993–2012.

Lähde: Tilastokeskus, ulosottovelalliset (2013, 2020a)

Valtakunnanvoudinvirasto on vuodesta 2014 tilastoitunut ulosottovelallisten jakauman kokonaisvelan perusteella (Valtakunnanvoudinvirasto 2020). Taulukossa 1 on eritelty luonnolliset henkilöt ulosoton kokonaisvelan perusteella. Taulukosta havaitaan ulosottovelkojen olevan usein pieniä. Kaikkina tilastovuosina yli kolmasosalla ulosoton asiakkaista kokonaisulosottovelat ovat olleet alle 1000 euroa. Toisaalta neljäsosalla ulosottovelkaisista velkataakka on vähintään 10 000 euroa. Suurimpien kokonaisvelkojen yleisyydessä on ulosottovelallisten joukossa havaittavissa viime vuosien osalta kasvua. Ulosottovelallisuuden tai kokonaisvelan käyttökelpoisuutta ylivelkaantumisen indikaattorina vähentää oleellisesti se, ettei ulosottotilastosta ilmene luonnollisten henkilöiden muu velkaantuminen. Lisäksi ulosottovelkaisten joukko on mahdollisesti hajanainen. Osan ongelmat saattavat olla tavanomaista köyhyyttä, huonoa tuuria tai pieniä ja kohtalaisia velkaongelmia. Suurvelallisista tosin voitaneen suoraan kirjoittaa ylivelkaantuneina. Keskiraskaasti ulosottovelkaisten kohtalon ratkaisisi tieto kotitalouden tuloista ja varallisuudesta.

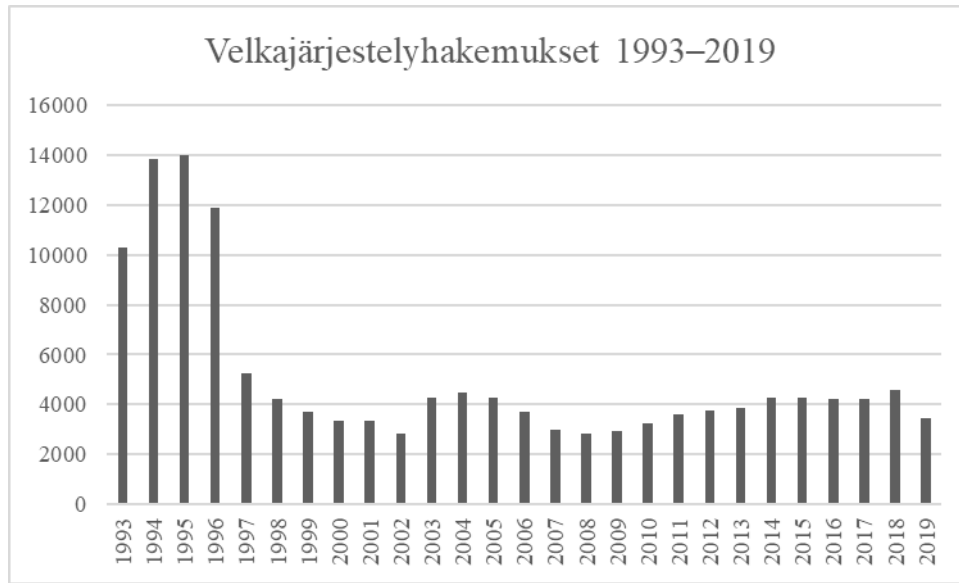
Taulukko 1. Ulosottovelkojen euromääräinen jakautuminen 2014–2019.

	Luonnolliset henkilöt, velallisten jakauma kokonaisvelan mukaan (%)					
	<500 €	500–999 €	1000–4999 €	5000–9999 €	10 000–49 999 €	>50 000 €
2014	28,7	9,3	25,3	11,9	19,4	5,4
2015	29,2	8,8	24,4	11,7	20,1	5,8
2016	32	8,6	22,8	11,1	19,7	5,7
2017	29,3	8,6	23	11,2	21,2	6,6
2018	25,5	7,8	25,3	12,7	21,8	7
2019	27,4	8,1	20,8	10,7	23,2	9,8

Lähde: Valtakunnanvoudinvirasto 2020. Luvut valtakunnallisia keskiarvoja, vuoden 2019 tilasto poikkileikkaus 1.1.2020.

Yksityishenkilön velkajärjestelyä käytettiin ylivelkaantumisen indikaattorina etenkin 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa. Velkajärjestelyn osalta mittarina on käytetty sekä velkajärjestelyhakemuksia että -päätöksiä. (Iivari 2000.) Velkajärjestelyn käyttöön indikaattorina tulee suhtautua varauksella. Indikaattori kuvaa usein suuria ja pitkälle edenneitä velkaongelmia. Velkajärjestelyn tiukat kriteerit saattavat työntää pois niitä hakijoita, jotka pitävät mahdollisuuksiaan velkajärjestelyn saamiseen heikkoina. Kuviossa 3 havainnollistetaan velkajärjestelyhakemusten lukumäärää viime vuosikymmeninä. Hakemusten lukumäärä on vähentynyt huomattavasti 1990-luvun lopusta. Velkajärjestelyhakemusta voidaan itse asiassa pitää rekisteripohjaisten indikaattorien subjektiivisena muotona, sillä se sisältää hakijansa kokemuksen velkaantumisesta, josta ei voi enää selvittää. Myönnettyjen ja haettujen velkajärjestelyiden määrän rajua vähenemistä 1990-luvun lopussa sai aikaan mielikuvan siitä, että ylivelkaantuminen yhteiskunnallisena ongelmana oli päihitetty (Iivari 2000). Tiukkojen kriteerien lisäksi mittarin ongelmana on hakijoiden ajallisen kasautumisen puuttuminen. Velkajärjestelyn saanut on tunnustetusti ylivelkaantunut, ja mittarilta piilossa. Myös hylättyyn päätökseen tyytyvä on edelleen ainakin subjektiivisesti ylivelkaantunut ja niin ikään mittarin tavoittamattomissa.

Kuvio 3. Velkajärjestelyhakemusten määrä 1993–2019.

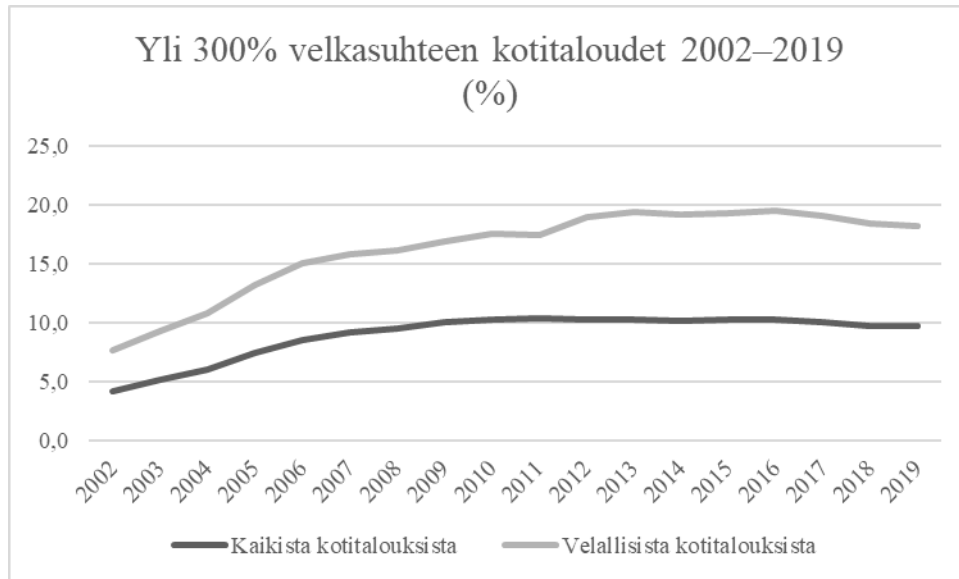
Lähde: Tilastokeskus, velkajärjestelyhakemukset maakunnittain 1993–2020 (2021a)

Objektiivisissa ylivelkaantumisen indikaattoreissa velkaantumisen ongelmallisuus tai ongelmattomuus määritellään esimerkiksi velkasuhteen avulla. Yksilön näkökulmasta kyse on tulojen ja velkojen välisestä suhteesta, kun taas yhteiskuntapoliittisesti mielenkiintoisempia ovat ongelmavelkaisten osuus velallisista tai ongelmavelkaisten velkojen osuus velkakannasta (ks. Muttilainen 2002). Liiallista velkataakkaa osoittava suhde riippuu asiansyhteydestä. Esimerkiksi valtiovarainministeriön mietinnössä uuden luoton antoa rajoittavaksi enimmäisvelkasuhteeksi on hahmoteltu kotitalouden bruttotuloja 4,5-kertaisina (Valtiovarainministeriö 2019). Kolminkertaista velan määrää suhteessa käytettävissä oleviin tuloihin on käsitelty voimakkaana velkaantumisenä (Suomen Pankki 2011, 10–11). Kansalaisbarometrissä 2011 käytettiin edellä mainittua velkasuhdetta tutkittaessa kotitalouksien taloudellista tilannetta. Käytettävissä oleviin tuloihin nähden kolminkertainen velan määrä heikensi käsitystä kotitalouden taloudellisesta tilanteesta. (Siltaniemi, Hakkarainen, Londén, Luhtanen, Perälähti & Särkelä 2011.)

Kuviossa 4 esitetään raskaasti velkaantuneiden kotitalouksien määrän kehitys 2000-luvulla. Yli kolminkertaisen velkasuhteen omaavien kotitalouksien suhteellinen määrä sekä kaikista kotitalouksista että velallisista kotitalouksista on noussut vuosina 2002–2019. Kummankin mittarin osalta kotitalouksien suhteellinen osuus on tarkasteltavalla ajanjaksolla kaksinkertaistunut. (Kuvio 4.) Raskaasti velkaantuneiden määrän nousu ei välttämättä viittaa ylivelkaantumisen yleistymiseen. Kaksitoista EU-maata käsittävässä

vertailevassa tutkimuksessa velkasuhteen nousulla havaittiin olevan yhteys kotitalouden tuleviin maksuvaikeuksiin. Toisaalta viitteitä on myös siihen, että velan ja tulojen nousussa samanaikaisesti maksuvaikeudet eivät lisääntyisi. (Rinaldi & Sanchis-Arellano 2006.) Joka tapauksessa raskaasti velkaantuneiden määrän kasvamisen voidaan nähdä kasvattavan ylivelkaantumiselle alttiiden määrää.

Kuvio 4. Raskaasti velkaantuneet kotitaloudet 2002–2019

Lähde: Tilastokeskus, velkaantumistilasto (2021b;2021c)

Objektiivisten mittareiden yleispätevyyden tuoma vahvuus kääntyy niiden heikkoudeksi. Velkasuhteisiin keskittyminen saattaa rajata ylivelkaantuneiden ulkopuolelle pienituloisia pienvelallisia (Iivari 2000). Tulopohjainen velkasuhde on sokea pienvelallisuudelle. Velan pääoman ei tarvitse olla moninkertainen vuotuisiin tuloihin nähden, jos pienituloisen käytettävissä olevat tulot ovat jo lähellä toimeentulominimiä. Toisaalta vastaaviin tilanteisiin olisi varmasti mahdollista luoda mittaristo maksuvaran ja velkojen suhteen kautta. Maksuvaraton velallinen on käytännössä ylivelkaantunut, sillä tämä ei kykene huolehtimaan velvoitteistaan, vaikka tulojen ja velan suhteen tilanne ei vaikuttaisi ongelmalliselta.

Subjektiiivisissa mittaristoissa ylivelkaantuminen määrittyy suhteessa yksilön kokemukseen ja mittaristot rakennetaan kyselytutkimusten avulla. Subjektiiivisissa mittareissa henkilö on ylivelkaantunut, jos tämä esimerkiksi tinkii perustarpeistaan velkaantumisen vuoksi, kokee velanhoidon raskaaksi tai kokee olevansa ylivelkaantunut (Mutttilainen

2002, 128–131; Euroopan komissio 2008). Subjektiiivisten mittareiden etuna on mahdollisuus saavuttaa tietoa sellaisesta ylivelkaantumisesta, jota ei voida tavoittaa objektiivisilla tai rekisteripohjaisilla mittareilla (ks. Iivari 2000; Euroopan komissio 2008). Subjektiiiviset mittarit voivat tavoittaa ylivelkaantuneiksi itsensä kokevia pienvelallisia, velkakierteessä olevia, perustarpeistaan velanmaksun vuoksi tinkiviä tai esimerkiksi heidät, joissa verrattain tavanomainen velkaantuminen aiheuttaa syvää ahdistusta.

1990-luvulla subjektiiivisesti ylivelkaantuneiden määrä vaihteli runsaasti kyselytyypistä ja kysymyksistä riippuen. Tulonjako- ja kotitaloustutkimuksissa kahdesta kuuteen prosenttia vastaajista koki olevansa ylivelkaantuneita. Hyvinvointi- ja köyhyystutkimuksissa ylivelkaantuneita puolestaan oli kuudesta kymmeneen prosenttia vastaajista. Talous- ja terveystutkimuksissa asiaa on lähestytty hieman eri näkökulmasta pääpainon ollessa yleisesti ongelmallisesti velkaantuneissa. Heidä oli neljästätoista kahdeksaantoista prosenttia vastaajista. (ks. Muttilainen 2002, 129.) Tulonjakotilastoissa on 2000-alussa selvitetty ihmisten ylivelkaantumisen kokemuksia. Vuonna 2002 neljä prosenttia vastaajista koki velkojensa kasvaneen selviytymisrajan ylitse. Vuonna 2005 näin kokevien vastaajien määrä oli tippunut noin kahteen prosenttiin. (Muttilainen & Reijo 2007.)⁴

Kokemus ylivelkaantumisesta ei välttämättä korreloi objektiivisten ja rekisteripohjaisten mittarien kanssa. Henkilö saattaa kokea olevansa ylivelkaantunut, vaikka ei sitä muiden mittareiden näkökulmasta ole. Esimerkiksi suuntaa antavassa nuorille tehdyssä kyselyssä havaittiin, että subjektiiivisesti ylivelkaantuneista vain kymmenesosalla oli objektiivinen velkaongelma (Majamaa & Rantala 2016)⁵. Kokemus saattaa toisaalta joissain tapauksissa sisällöllisesti lähestyä objektiivisia tai rekisteripohjaisia mittareita. 1990-luvulla hyvinvointitutkimuksessa havaittiin, että vaikka kymmenesosalla oli ollut joskus vaikeuksia pankkilainan kanssa, niin vakavampia toistuvia ongelmia oli vain joillakin

---

⁴ Subjektiiivisesti ylivelkaantuneiden määrää on kartoitettu myös Turun yliopiston ”Kuka on köyhä” -kyselyaineistossa 1995–2015, sekä Turun yliopiston ja Jyväskylän yliopiston ”Elämäntapa ja kulutus” -kyselyaineistoissa vuosina 2009, 2014 ja 2019. ”Kuka on köyhä”-aineisto on tämän gradun aineistona, ja ”Elämäntapa ja kulutus”-aineistosta taas ilmeisesti subjektiiivisen ylivelkaantumisen tietoja ei juuri ole hyödynnetty.

⁵ Kysely (N=1019) ei ole edustava otos, vaan näyte (ks. Majamaa & Rantala 2016, 1)

prosenteilla (Marski & Mäensivu 1998, 16–24). Toistuva kokemusperäinen vaikeus kertoo henkilökohtaisen talouden häiriöstä, joka lopulta johtanee tietojen päätymiseen rekisteripohjaiseen mittariin.

Oman juonteensa asiaan tuo vastaajan tapa kokea ylivelkaantuminen. Kokemuksen sisäistä kriteeriä voidaan vain arvailla. Se voinee olla kaikkea syvästä deprivaatiosta ja puutteenalaisuudesta tavanomaiseen epämukavuuden tunteeseen tai huolestuneisuuteen. Subjekttiivisen kokemuksen ytimessä on oletus vastaajien todenpuhumisesta ja arviointikyvyn kunnioittamisesta (esim. Kangas & Ritakallio 1996). Kokemuspohjaiseen mittariin on syytä suhtautua samanlaisella kriittisyydellä kuin muihinkin mittareihin. Mikään niistä ei tavoita yksin koko ilmiötä ja toisaalta ne taas kaikki yhdessä sovellettuina voivat tehdä tutkimuksen teon raskaaksi. Syynä voidaan pitää mittareiden välistä erilaisuutta. Kokemuksen sisältö vaihtelee kokijasta riippuen ja voi olla samallakin kokijalla vaihteleva. Rekisteripohjaiset indikaattorit taas ovat hyvin kategorisia – maksuhäiriömerkintä joko on tai sitä ei ole. Objekttiivisten mittareiden mittaamat asiat ovat suhteellisia, eivätkä huomioi esimerkiksi elämänvaihetta. Jokaista ensiasunnon ostanutta nuorta ei ole mielekästä nimittää ylivelkaantuneeksi.

2.2 VELKAONGELMIEN RATKAISUTOIMET

Velka on vastavuoroinen sosiaalinen järjestelmä. Sen ytimessä on sitoumus yhden velvollisuudesta suoritteeseen toiselle. Velan muodostuminen ei vaadi lainatun hyödykkeen ja myöhemmin annettavan suoritteen yhdenmittaisuutta, vaikka rahavelka lieneekin helpoiten käsitettävissä. Rahavelka voi olla peräisin lukuisista erilaisista toimista – rahalainasta ja muusta luotosta, osamaksusta, tavaralainasta, julkisen maksun laiminlyönnistä tai vaikkapa seuraamuksena rikoksesta (Hiilamo 2018, 29). Rahavelkaa ei oteta ainoastaan pankeilta tai rahoituslaitoksilta, vaan myös yksityishenkilöiltä (Rantala 2012).

Velkojensa kanssa painivalla on kahdenlaisia strategioita reagoida tilanteeseensa. Järjestelytien valitessaan velkaantunut pyrkii neuvottelemaan velkojiensa kanssa lainaehdoistaan, käy velkaneuvonnassa ja hakee velkajärjestelyä. Perintätielle päätyessään velkaantunut ikään kuin antaa periksi päästään velkansa vapaaehtoiseen tai oikeudelliseen pe-

rintään, ja lopulta ulosottoon. (Mutttilainen 2002, 10.) Järjestelytien strategioihin voidaan niputtaa myös muita toimintakykyä ja aktiivisuutta osoittavia toimenpiteitä.

Kytevän velkaongelmansa ratkaistakseen saattaa yksilö pyrkiä tulojensa kasvattamiseen joko ansiotyön tai varallisuuden realisoinnin kautta (Rantala 2012; Majamaa & Rantala 2016). Toisenlaisena velkaongelmaa järjestelevänä ratkaisukeinona on lisävelkaantuminen. Lisävelkaantuminen ei välttämättä merkitse velkakierrettä, etenkin jos lisävelkaa käytetään velkojen yhdistämiseen. Tällöin tavoitteena on usein pyrkiä eroon korkeakorkoisista kulutusluotoista ja usean luoton velanhoitomaksuista. (Rantala 2012.) Aktiivisena, joskin yksilön hyvinvointia laskevana keinona selvittää ylivelkaantumisesta on kulutuksestaan ja perustarpeistaan tinkiminen (Mutttilainen 2002; Ylinen & Rissanen 2012; Rantala 2012; Majamaa & Rantala 2016). Iäkkäiden köyhyyden tutkimuksessa on havaittu, että köyhä ja ylivelkaantunut saattaa rahanpuutteessaan laiminlyödä raskaasti oman hyvinvointinsa. Näköalattomaan tilanteeseen liittyy masennusta ja ajatuksia kuolemasta. (Ylinen & Rissanen 2012.) Nuori saattaa taas kokea rajunkin perustarpeista tinkimisen siedettäväksi velanmaksustrategiaksi, jos se on väliaikaista. Toisaalta toistuvat velkakierteet herättävät nuorissa myös itsemurha-ajatuksia. (Rantala 2012.) Velan määrän ja käytettävissä olevan aikaikkunan voi päätellä olevan yhteydessä velanmaksustrategiaan. Väliaikaisuuden luonne riippuu jäljellä olevasta ajasta. Pohdittaessa velkojen perintätietä voidaan päätyä mielenkiintoiseen havaintoon. Velkakierteessä olevat saattavat päästää velkansa ulosottoon varsin oma-aloitteisesti (ks. Rantala 2012). Ulosottoa saatetaan yleisesti jopa suositella velkakierteessä olevalle. Äärimmäisenä keinona siis aktiivisen ylivelkaantuneen viimeinen järjestelykeino on siirtyminen oikeudelliseen perintään ja ulosottoon.

Velkaantumiskierteen katkaisemiseksi ja ylivelkaantumisen ehkäisemiseksi henkilö voi koittaa yhdistää velkansa. Useat velat yhdistetään uudeksi velaksi tyypillisesti järjestelylainan kautta, jolla vanhat luotot maksetaan pois. Lainojen yhdistämisellä tavoitellaan tavallisesti paitsi matalampaa korkokantaa, niin myös todelliseen vuosikorkoon vaikuttavien palvelumaksujen karsimista. Yhdistelylainaa voidaan hakea pankista, jos hakijan luottotiedot ovat kunnossa. Takaaja tai vakuus laskee luotonantajan riskiä ja heijastuneen näin edullisimpina luoton ehtoina tai ylipäänsä lainan saamisena. Toinen mahdollisuus on Takuusäätiön takaus järjestelylainalle. Takuusäätiö on velkaongelmaisia auttava järjestö. Takauksen maksimisumma on 34 000 euroa ja yhdessä puolison kanssa haettaessa

45 000 euroa (Takuusäätiö 2021a). Takuusäätiön järjestelylainan viitekorkoksi voi valita joko 12 kuukauden Euriborin tai pankin Prime-koron. Viitekorkoon lisätään kahden prosentin marginaali, jolloin todellinen vuosikorko on kolmesta neljään prosenttia.⁶ Takuusäätiön takaaman lainan nostamisen ehtona on vapaaehtoinen maksuhäiriömerkintä luottotietoihin lainan takaisinmaksuajaksi (Takuusäätiö 2021 b).

Ylivelkaantuneen mahdollisuutena on sosiaalisen luoton hakeminen kunnasta. Sosiaalinen luotto perustuu lakiin sosiaalisesta luototuksesta (1133/2002). Laki antaa kunnille mahdollisuuden tarjota asukkailleen sosiaalista luottoa. Laissa säädetään tarkemmin luottosopimuksen tekemisestä ja mm. sosiaalisen luoton korosta. Sosiaalisen luoton korko saa olla enintään korkolain (633/1982) 12§ mukainen viitekorko eikä luotosta saa periä muita maksuja. (1133/2002 6§.) Tällä hetkellä Suomen pankin viitekorko on 0,0 prosenttia ja se pyöristetään korkolain mukaan seuraavaan puoleen prosenttiyksikköön (633/1982 12§; Suomen Pankki 26.10.2020).

Sosiaalisen luoton ehdot ja lainan määrä vaihtelevat kunnittain. Enimmäissumma on yleisimmin 2000 ja 10 000 euron välillä, mutta se voi olla joissakin kunnissa jopa 15 000 euroa (Takuusäätiö 2021 c). Velkojen yhdistäminen on parhaimmillaan ylivelkaantuneen osallisuutta ja toimintakykyä tukeva strategia, mutta toisaalta se edellyttää hakijaltaan paljon ja saattaa johtaa ylivelkaantuneiden kesken epäyhdenvertaisuuteen. Vuonna 2013 sosiaalinen luotto oli käytössä noin 30 kunnassa, joissa asui yhteensä noin 44 prosenttia Suomen väestöstä (THL 2014). Lisävelkaantumisen estämiseksi ja lainan takaisinmaksun turvaamiseksi monessa kunnassa tehdään sosiaalista luottoa saaneesta maksuhäiriömerkintä luottotietorekisteriin (Rissanen 2015).

Väärin järjestellyt lainat saattavat aiheuttaa velkakierteen käynnistymisen uudelleen. Omana ongelmanaan voidaan pitää villien luottomarkkinoiden vakuudettomia ”järjestelylaineja”, jotka voivat olla ottajilleen varsin kalliita. Velan hintana on todellinen vuosikorko ja vakuudettomien järjestelyluottojen mielekkyyttä voidaan pohtia juuri korkotason ja sen kehityksen kautta.

---

⁶ Asia selvisi lopulta kysymällä Takuusäätiöstä. Sähköposti tallessa allekirjoittaneella.

Kuluttajansuojalakea muutettiin vuonna 2013 tuomalla kuluttajaluottoihin korkokatto, jossa alle 2000 euron luottojen todellinen vuosikorko sai ylittää korkolain mukaisen viitekoron enintään 50 prosenttiyksilöllä (Laki kuluttajansuojalain 7 luvun muuttamisesta 207/2013 7 luku 17 a §). Korkokatto ei koskenut yli 2000 euron lainoja. Vuonna 2019 kuluttajansuojalakea muutettiin jälleen siten, että kaikkien kuluttajaluottojen enimmäiskoroksi säädettiin 20 prosenttia (Laki kuluttajansuojalain muuttamisesta 596/2019 7 luku 17 a §). Koronavirus-pandemian myötä kuluttajaluotoille asetettiin väliaikainen 10 prosentin enimmäiskorko. Väliaikainen laki oli voimassa 1.7.2020–31.12.2020. (Laki kuluttajansuojalain väliaikaisesta muuttamisesta 512/2020 7 luku 17 c §.) Väliaikaisen 10 prosentin korkokaton voimassaoloa jatkettiin 30.9.2021 saakka (Laki kuluttajansuojalain 7 luvun väliaikaisesta muuttamisesta 1194/2020 7 luku 17 c §).

Verrattuna sosiaalisen luoton tai Takuusäätiön takauksen todellisiin vuosikorkoihin voivat kuluttajaluotot järjestelykeinona siis olla hyvin kalliita. Etenkin suurempien vakuudettomien järjestelylainojen osalta korot saattavat muodostua ongelmaksi johtaen tilanteeseen, jossa itse pääoma ei lyhene. Järjestelylainaa voidaan pitää tarkoituksenmukaisena vain silloin, kun velkasumman todellinen vuosikorko pienenee ja velallinen kykenee selviytymään velastaan.

Velkajärjestelyyn hakeutuminen voidaan käsittää järjestelytien päätteeksi silloin, kun velkaa on yksinkertaisesti liikaa (ks. Muttilainen 2002). Suomen lainsäädäntö ei mahdollista henkilökohtaista konkurssia. Yksityishenkilön on mahdollista hakea itseään velkajärjestelyyn, joka käytännössä tarkoittaa velkojen maksua määräajan ja tämän jälkeen loput velat annetaan anteeksi (ks. Laki yksityishenkilön velkajärjestelystä 57/1993).

Velkajärjestely voidaan myöntää velalliselle, joka on maksukyvytön, jos:

1) maksukyvyttömyyden pääasiallisena syynä on velallisen maksukyvyyn olennainen heikentyminen sairauden, työkyvyttömyyden, työttömyyden tai muun olosuhteiden muutoksen vuoksi pääasiassa ilman velallisen omaa syytä; tai

2) velkajärjestelyyn on muuten painavat perusteet ottaen huomioon velkojen ja niihin liittyvien velvoitteiden määrä suhteessa velallisen maksukykyyn,

eikä velallinen kohtuudella kykene parantamaan maksukykyään voidakseen selviytyä veloistaan aiheutuvista menoista. (57/1993, 9§.)

Tavallisten velkojen osalta maksuohjelma kestää tapauskohtaisesti kolmesta kymmeneen vuotta. Velkajärjestelyssä velallisen muu kuin perusturvaan kuuluva omaisuus käytetään velkojen maksamiseen. Omistusasuntoa ei pääsääntöisesti muuteta rahaksi velkojen maksuun, mutta tästä on poikkeuksia. (57/1993 30§, 32–33§.) Kriteerit maksujärjestelyyn pääsemiselle ovat varsin tiukat eikä se siten ole realistinen mahdollisuus kaikille ylivelkaantuneille. Velkajärjestelyn esteitä ovat mm. ongelmien ohimenevyys, itse aiheutettu tilanne ja lähiaikoina otetut raskaat kulutusluotot sekä velkoen rikospetustaisuus (57/1993 9 a §, 10§). Lain tultua voimaan luovuttiin elinikäisestä velkavastuun periaatteesta. Velkajärjestelyn tarpeeseen alettiin havahtua jo 1980-luvulla ja lailla pyrittiin korjaamaan ylivelkaantumisesta aiheutuvia yksilöllisiä ja sosiaalisia haittoja. (Mutttilainen 2002, 169–173.)

Velkakierteen katkaisemiseksi joissakin tapauksissa suositellaan velkojen päästämistä ulosottoon. Velan päätyessä ulosottoon henkilö saa maksuhäiriömerkinnän luottotietorekisteriin (Luottotietolaki 527/2007 13§). Lisävelan otto vaikeutuu tällöin olennaisesti, sillä luottotietorekisteriä käytetään kuluttajansuojalain mukaisen luottokelpoisuuden arvioinnissa. Velkakierteen katkeamisen lisäksi ylivelkaantuneen elintaso saattaa parantua, sillä ulosottokaassa turvataan velalliselle ulosmittauksen ulkopuolelle jäävä suojaosuus (ks. Ulosottokaari 705/2007 4 luku 48 §). Suoja-osuuden ylittävästä tulosta toimitettava ulosmittaus on luonteeltaan karkeasti progressiivinen. Määräajoin maksettavasta palkasta jätetään ulosmittamatta suojaosuuden lisäksi kolmasosa suojaosuuden ylittävästä palkasta, jos palkka on alle kaksikertainen suojaosuuteen nähden. Palkasta jätetään ulosmittaamatta kaksi kolmasosaa, jos palkka on yli kaksinkertainen suojaosuuteen nähden. Jos palkka on yli nelinkertainen suojaosuuteen nähden, asettuu ulosmittauksen ulkopuolelle jäävä palkanosuus puolikkaan palkan ja kahden kolmanneksen väliin. (705/2007 4 luku 49 §.)

Velkakierteessä olevien kokemuksia tutkittaessa ulosotolla on havaittu olevan tilannetta selkiyttävä ja elintaso nostava vaikutus (esim. Rantala 2012). Osasyynä tähän saattaa olla monia sosiaalietuuksia koskeva ulosmittauskielto (705/2007 4 luku 19 §). Ulosotto-kaaren lisäksi nämä kiellot on tuotu esiin myös etuuksia sääntelevässä lainsäädännössä. Esimerkiksi peruspäivärahaa, työmarkkinatukea, asumistukea tai toimeentulotukea ei saa ulosmitata (Työttömyysturvalaki 1290/2002 11 luku 15 §; Laki yleisestä asumistuesta 938/2014 8 luku 50 §; Laki toimeentulotuesta 1412/1997 5 luku 25 §). Periaatteessa velkaantunut saa maksaa velkojaan perustoimeentulon turvaamiseen tarkoitettuis-

ta etuuksista vapaaehtoisen perinnän vaiheessa, ja arkielämässä näin mitä ilmeisemmin myös tehdään.

Velkojen päästäminen ulosottoon saattaa siis katkaista velkakierteen ja nostaa henkilön elintasoja. Itse ylivelkaantumista se ei välttämättä ratkaise. Ulosmittaus kohdistetaan ensin velkapääoman koroille ja vasta sen jälkeen pääomalle (705/2007 6 luku 4 §). Ulosmittauksen ollessa velan korkoja pienempi ei velkapääoma pääse lyhyenemään. Korkojen kasautuessa maksettava määrä itse asiassa kasvaa⁷. Koron ja pääoman lisäksi ulosottovelalliselle tulee maksettavaksi ulosottoasiaan liittyviä taulukkomaksuja. Taulukkomaksut ovat suuruudeltaan 2,50–340 euroa ja niistä vapautuu, kun toistuvaistuloa on ulosmitattu 18 peräkkäisen kuukauden ajan (Laki ulosottomaksuista 34/1995 3§, 5§). Ulosottovelan korkokantana on korkolain mukainen viivästyskorko lisättyinä Euroopan keskuspankin viitekorolla (633/1982 4 §; Laki korkolain muuttamisesta 340/2002). Ulosottovelan ”todellinen vuosikorko” siis muodostuu viivästyskorosta sekä ulosottomaksuista. Ulosottovelan hinta on ulosottomaksujen myötä pääsääntöisesti kalliimpi kuin kuluttajaluotoilla. Hinta voi olla halvempi, jos velan maksu ei ole ajankohtaisesti mahdollista tai jos ulosmittaus kestää niin kauan, että taulukkomaksut poistuvat. Arviointi on tapauskohtaista, sillä ulosoton jokaisesta suorituksesta perittävät taulukkomaksut ovat suhteellisesti käänteisesti progressiivisia (ks. Ulosottolaitos 2020). Etenkin pienemmissä perityissä summissa taulukkomaksuja voisi kutsua jopa suhteettoman suuriksi. Velkojen ajaminen ulosottoon on perusteltua tapauskohtaisesti silloin, kun ajankohdainen velkojen maksaminen ei olisi mahdollista ja velallista halutaan suojata luoton koroilta sekä vapaaehtoisen perinnän mukaisilta korkeilta kuluilta.

Velkaongelmien ratkaisemiseksi valittavat strategiat eivät ole patenttiratkaisuja ja niiden käyttökelpoisuus riippuu pitkälti tilanteesta ja velallisesta. Ratkaisut eivät ole myöskään välttämättä nopeita. Sosiaalisessa luototuksessa luoton takaisinmaksuajat vaihtelevat, kunnasta riippuen muutamasta kuukaudesta viiteen vuoteen (THL 2014). Takuusäätiön järjestelylainan takaisinmaksuaika on enintään seitsemän vuotta (Takuusäätiö 2021 d). Velkajärjestely puolestaan kestää kolmesta vuodesta jopa kymmeneen vuoteen. Järjeste-

---

⁷ Itse velka ei kuitenkaan kasva, eli viivästyskorkoja ei lisätä velan pääomaan.

lytiellä kuljetaan silti rivakammin kuin perintätiellä. Luonnollisen henkilön sopimukseen perustuva rahavelka vanhenee lopullisesti 20 vuoden kuluttua velan erääntymisestä (Laki velan vanhentumisesta 728/2003 13§). Jos velkoja on ollut luonnollinen henkilö, on velan lopullinen vanhentumisaika 25 vuotta (em.). Ulosottovelka on puolestaan täytäntöönpanokelpoinen 15 vuotta velkomustuomiosta. Aika pitenee 20 vuoteen, jos ulosoton velkoja on luonnollinen henkilö tai jos ulosottovelka perustuu rikokseen, josta velallinen on tuomittu vankeuteen, valvontarangaistukseen tai yhdyskuntapalveluun. (705/2007 2 luku 24 §.) Ulosottovelka vanhenee siis aikaisintaan 15 vuoden kuluttua siitä, kun velka saapuu ulosottoon (olettaen, ettei pohjana oleva velka vanhene ensin). Ylivelkaantumisen tapauskohtaisuus asettaa haasteensa järjestelemiselle. Osalla raskainakin koetut velkaongelmat ovat nopeasti ratkeavia siinä missä toisilla ne sävyttävät merkittävää osaa elämästä.

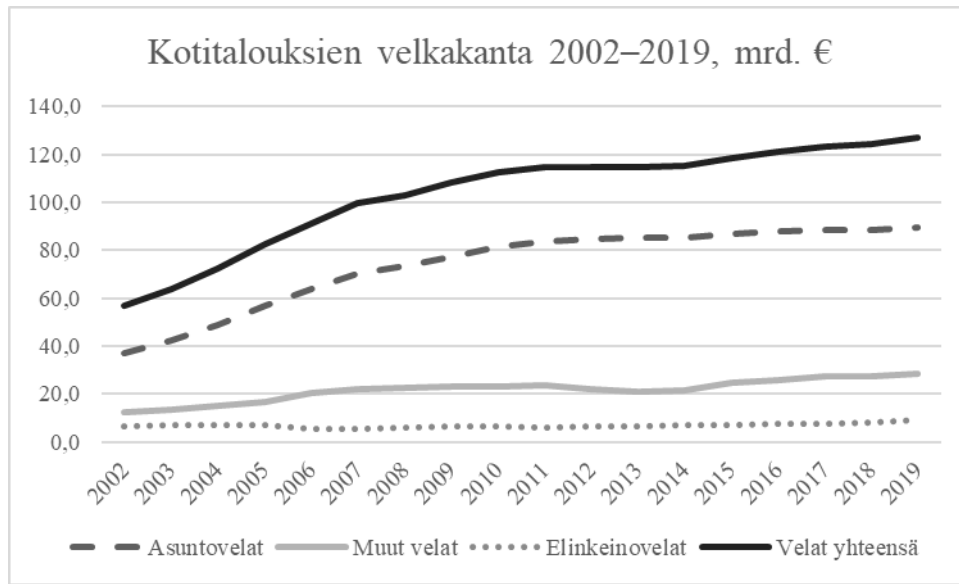
2.3 VELKAANTUMISEN LÄHIHISTORIA

Kotitalouksien luottokanta kasvoi miltei katkeamattomasti toisen maailmansodan jälkeisestä ajasta 1980-luvulle. 1960-luvun rakennemuutos ja asuntopolitiikan omistajuuspainotteisuus kasvattivat velkakantaa. (ks. Muttilainen 2002, 70–100.) Tavanomaisesti ihmiselämän merkittävin hankinta on asunto. Ei olekaan ihme, että asuntolainakanta on pitkälti dominoinut yleisesti velkakantaa. Asuntolainojen paino kotitalouksien nostamisesta uusista luotoista alkoi heiketä 1990-luvun alusta, mutta kattoi edelleen vuonna 2000 puolet kotitalouksien ottamasta uudesta velasta. (Muttilainen 2002, 121–123.)

Kuviossa 5 on esitetty kotitalouksien velkakannan kehitys 2000-luvun kahden ensimmäisen vuosikymmenen ajalta. Kyse on kotitalouksien kaikista veloista, ei siis vuotta kohden otetuista veloista. Opintolainat eivät ole mukana kuvaajassa, vaikka sisältyvätkin kaikkiin velkoihin. Kuvioista havaitaan velkakannan kasvaneen vajaassa kahdessakymmenessä vuodessa noin kaksinkertaiseksi ja kasvu selittyy pääasiassa asuntolainakannan kasvulla.

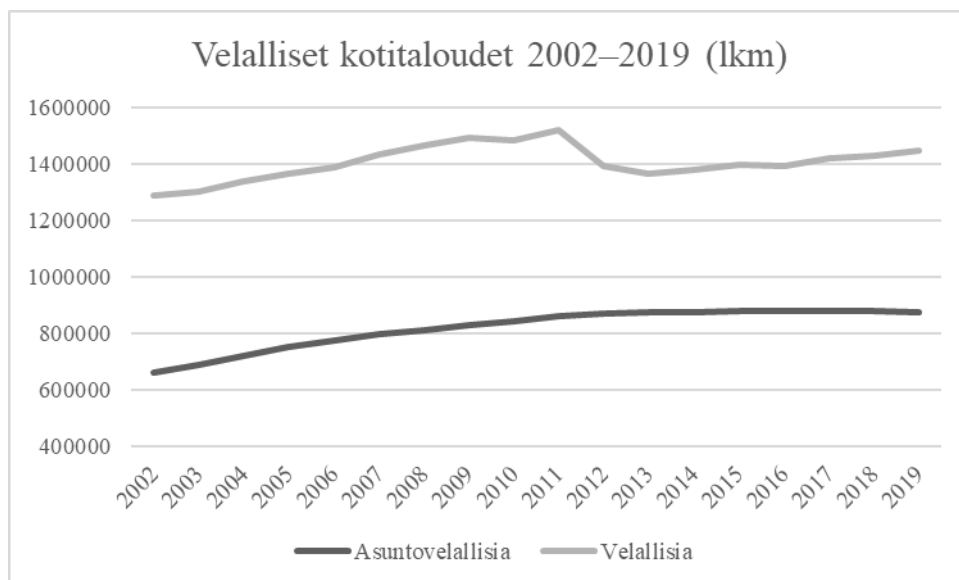
Kuvio 5. Kotitalouksien velkakanta 2002–2019, miljardeina euroina

Lähde: Tilastokeskus, velkaantumistilasto (2021c).

Kuviossa 6 on esitetty velallisten kotitalouksien kehitys vastaavana aikana. Kuvioista havaitaan velallisten kotitalouksien määrän kasvaneen 2010-luvun alkuun saakka. Tämän jälkeen velallisten kotitalouksien määrä laski. Velallisten kotitalouksien määrä on 2010-luvun alun pudotuksesta kääntynyt hienoiseen nousuun. Asuntovelallisten määrä kasvoi 2010-luvun alkuun saakka, jonka jälkeen sen on pysynyt melko samankaltaisena.

Kuvio 6. Velallisten kotitalouksien lukumäärä 2002–2019

Lähde: Tilastokeskus, velkaantumistilasto (2021c).

Kuvioiden 4, 5 ja 6 perusteella voidaan todeta raskaasti velkaantumisen ja euromääräisen velkakannan nousseen huomattavasti, kun samanaikaisesti velallisten kokonaismäärän nousu on ollut maltillista. Asuntolainakanta vaikuttaa kasvaneen asuntovelallisten määrää nopeammin. Asuntolainakannan kattaessa valtaosa kotitalouksien velkaantumisesta on sen kehitykseen vaikuttaneiden olosuhteiden tarkastelu mielekästä.

1960–1970-luvuilla asuntolainojen korot olivat vuotuista keskimääräistä palkkakehitystä matalammat. 1970-luvulla asuntolainojen korot olivat jopa inflaatiota matalammat. 1980-luvulla korko ylitti sekä inflaation että palkkakehityksen. Vaikka inflaatio joinakin vuosina maksoi lainaa takaisin, niin nakersi se ahkerasti myös asunnon hankintaan tarvittavaa käsirahaa. Menneinä vuosikymmeninä antelias asuntolainojen korkojen verovähennysoikeus helpotti lainan takaisin maksua. (Lehtinen 2012). Käsirahan reaaliarvon hupeneminen voidaan nähdä kannusteena lainanottoon. Käsitykset asuntolainasta ja sen takaisinmaksusta vaikuttanevat suoraan velanottokulttuuriin.

Luotonanto vapautui 1980 – ja 1990-luvuilla (ks. Muttilainen 2002, 70–100). 1980-luvun lopussa tapahtunut asuntolainojen vapauttaminen johti lainamarkkinoiden nopeaan kasvuun. 1980-luvulla tapahtui myös käänne – asuntolainojen keskikorot ylittivät sekä inflaation että palkkojen nousuvauhdin. 1990-luvulla asuntolainojen keskikorot olivat huomattavasti inflaatiota korkeammat. 2000-luvulle tultaessa korot laskivat. (Lehtinen 2012.) 1980-luvun nousuvuosina asuntolaina muuttui siis kalliiksi ja 1990-luvun suurten muutosten myötä inflaatioympäristö muuttui ratkaisevasti. Asuntolainojen reaalikorko oli 1990-luvulla kaksinkertainen 1980-lukuun nähden (Lehtinen 2012). Itsensä maksavan lainan todellisuudesta tuli toisenlainen taloudellisen ympäristön muuttuessa radikaalisti.

2000-luvulla asuntolainojen korkojen tasot ovat laskeneet sekä uusien asuntolainojen että keskikorkojen näkökulmasta. Korkotaso oli vuosituhannen alussa kuuden prosentin tienoilla, josta se laski vuoteen 2005 mennessä alle neljään prosenttiin. Vuonna 2008 korot olivat jälleen noin viidessä prosentissa. Jo vuonna 2010 korot olivat laskeneet kahteen prosenttiin ja vuosikymmenen loppuun mennessä yhteen prosenttiin. Asuntolainojen korot noudattelevat melko tarkasti 12 kuukauden Euribor-korkoa. (Putkuri 2020.) Viimeistä kahta vuosikymmentä siis leimaavat asuntoluottojen korkojen lasku ja asuntoluottokannan reipas kasvu. Korkotason muutoksen lisäksi asuntojen hintakehitystä voidaan pitää osasyynä velkakannan kasvuun. Esimerkiksi osakeasuntojen hinnat

ovat etenkin pääkaupunkiseudulla kasvaneet huomattavasti tällä vuosituhannella (Findikaattori 13.7.2020).

Kulutusluottokanta kahdeksankertaistui 1960-luvun alusta 2000-luvun alkuun mennessä (Muttilainen 2002, 82). 1960-luvulla perustettiin myös ensimmäinen luottokorttiyhtiö ja käyttöön otettiin yleisesti kelpaavia maksukortteja (Muttilainen 1991, 29–30). 1980-luvulla perässä seurasivat Visa-luottokortit. Maksuaikakortit erosivat luottokorteista siinä, että maksuaikakortin saldo oli maksettava ennalta sovittuna päivänä. (Autio & Jutila 1986.) Kulutusluottokannan ripeä kasvu osui varsin yksin maksuvälinevalikoiman monipuolistumisen kanssa.

Kansantaloudellisen kriisin myötä raskaasti tai tavanomaisesti velkaantuneesta saattaa tulla ongelmavelkainen. Lähihistoriaa ei voida sivuta ilman kansallisen trauman tittelin ansainnutta 1990-luvun lamaa. Muttilaisen (2002) kirjallisuuskatsauksen mukaan velkaongelmat yleistyivät 1990-laman aikana niin asunto-, kulutus- ja luottokorttivelkojen näkökulmasta kuin myös yritys- ja takausvelkojen osalta. Vaikka velkaongelmat yleistyvätkin laman myötä, ei 1990-luvun lamaa käy yksin velkaantumisesta syyttäminen. Velanoton huippu nähtiin ennen lamaa 1980-luvun lopussa sääntelyn purkamisen jälkeen. (Muttilainen 2002, 144–161.)

Uuden vuosituhannen kynnyksellä kulutusympäristöön oli pesiytynyt koko joukko erilaisia luotollisia maksutapoja. Vihkoon kirjoittamisesta ja piikkiin pistämisestä edettiin maksuaika- ja luottokortteihin. Keskisuuret hankinnat sai tehtyä osamaksulla. Omanlaisensa lisän maksutapoihin on tuonut uusi informaatioinfrastruktuuri. Kaupankäynnin siirryttyä verkkoon kulutuksen ja sitä myötä erilaisten kuluttajaluottojen toimintaympäristö on laajentunut. Ajan kuvaan sopien luottotoiminta myös sähköistyi siirtyen verkkoon ja mobiiliin. Vuonna 2005 alkoi Suomessa ristiriitaista mainetta niittänyt pienlainatoiminta (Rantala 2012). Aluksi pienlainat eli pikavipit olivat nimensä mukaisesti pienehköjä tekstiviestillä haettavia luottoja. Pienlainojen lainakanta kasvoi voimakkaasti vuosina 2005–2013. Kuluttajansuojalaki muuttui vuonna 2013 kieltäen yli 50 prosentin todellisen vuosikoron alle 2000 euron kulutusluotosta. Lainakanta romahti uudistuksen myötä, mutta kääntyi sittemmin uudelleen kasvuun vuoden 2015 loppupuolella. Vuoden 2013 kuluttajansuojalain muutoksen jälkeen markkinoille tuli uusia yli 2000 euron luottomuotoja, joita korkosääntely ei koskenut. (Raijas 2019.)

Ylivelkaantuneiden määrän kehitys viime vuosikymmeninä riippuu luettavasta indikaattorista. Velkajärjestelyhakemusten näkökulmasta (Kuvio 3) ylivelkaantuneiden määrä väheni 1990-luvun lopulla ja on pysynyt tämän jälkeen tasaisena. Vuoden lopussa ulosottovelkaisten lukumäärää tarkastelemalla ylivelkaantuminen olisi vähentynyt (Kuvio 2). Toisaalta lyhyen aikaa tilastoiduissa luonnollisten henkilöiden ulosottovelallisten kokonaisvelan tilastoissa taas velkataakat ovat käyneet raskaammiksi (Taulukko 1). Esimerkiksi vuonna 2014 ulosoton asiakkaista neljäsosalla ulosottovelka oli yli 10 000 euroa, kun vuonna 2019 vastaavalla tasolla oli jo kolmannes ulosottovelkaisista. Suuren velkasuhteen näkökulmasta ylivelkaantuminen on yleistynyt huomattavasti 2000-luvulla (Kuvio 4).

Maksuhäiriöisten henkilöiden lukumäärän tarkastelu osoittaa velkaongelmien tietynlaisia syklisyyttä (Kuvio 1). 1990-luvun laman jälkeen maksuhäiriöisten lukumäärä laski selvästi ja pysytteli 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen noin 300 000 henkilössä. Vuonna 2008 käynnistynyt kansainvälinen finanssikriisi ja sitä seurannut Euroopan velkakriisi ajoittuvat maksuhäiriömerkintöjen nopean yleistymisen kanssa samaan hetkeen. 2010-luvun lopulla maksuhäiriöisten henkilöiden määrä on ylittänyt 1990-luvun laman jälkeiset määrät.

Kuviossa 7 esitetään maksuhäiriöiden ja ulosottoasiakkuuksien suhteellinen kehitys vuodesta 1995. Rekisterimerkinnät on suhteutettu kunkin vuoden aikuisväestön määrään. Kuvion osalta on huomioitava, että maksuhäiriöisten ja ulosoton asiakkaiden joukossa saattaa olla yksittäisiä alaikäisiä⁸. Mittarit olivat melko lähellä toisiaan 2000-luvun alussa. Viimeisen 25 vuoden aikana vuoden lopussa ulosoton asiakkaana olevien määrä on pudonnut runsaasta kymmenyksestä viiden prosentin tietämille. Maksuhäiriömerkintäisten osuus laski alle kahdeksaan prosenttiin 1990-luvun lopussa, ja nousi jälleen yli kahdeksaan prosenttiin 2010-luvun alussa. Sen jälkeen käyrä on hiljalleen noussut. Suhteellisesti maksuhäiriöisten osuus ei ole ylittänyt 1990-luvun loppupuolen huippua, vaikka maksuhäiriöisten lukumäärä tuon rajan onkin saavuttanut (ks. Kuvio 1).

---

⁸ Alaikäisen velkaongelmat ovat oletettavasti hyvin harvinaisia, sillä niistä ei löydy kotimaista tutkimusta eikä ilmiö nouse juuri sanomalehtiinkään.

Kuvio 7. Maksuhäiriömerkintöjen ja vuoden lopussa ulosottovelkaisten osuus aikuisväestöstä 1995–2015

Lähde: Suomen Asiakastieto Oy (2013; 2020); Tilastokeskus (2013; 2020a; 2021d).

Raskaasti velkaantuneiden kotitalouksien lukumäärä on kasvanut viime vuosikymmeninä. Vielä 1990-luvun alussa vain muutamalla prosentilla kotitalouksista oli velkaa yli kolminkertaisesti käytettävissä oleviin tuloihin nähden. Kotitalouksien velkasaldot alkoivat kasvaa 1990-luvun lopulla. Vuonna 2016 noin 18 prosentilla kotitalouksista oli yli 300 prosentin velkasuhde. Määriteltäessä suurivelkaisuus velan ja varallisuuden suhteen mukaan, on se yhtä yleistä 2010-luvun lopulla kuin 1990-luvun lopussa. Noin joka neljännellä kotitaloudella velat ovat vähintään 75 prosenttia varallisuudesta vuonna 2016. (Tilastokeskus 2018; Kuvio 4.)

Ulosottovelallisten ja muiden velanmaksussaan myöhästyneiden kannalta ympäristön muutosta voidaan havainnoida sanktiota muistuttavan viivästyskoron kehityksen kautta. Nykyisin korkolain mukainen viivästyskorko on Suomen pankin viitekorko lisättyinä seitsemällä prosentilla. Viitekorot olivat vuosituhanen taitteessa ja 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä nykyisiä korkeampia (Suomen Pankki 26.10.2020). Vuodesta 1995 vuoteen 2002 saakka viivästyskorko oli sopimustyyppin mukaan 4 tai 7 prosenttiyksikköä viitekoron lisäksi ja velallisen enintään maksama viivästyskorko oli 10 prosenttiyksikköä yli viitekoron (340/2002; Laki korkolain muuttamisesta 284/1995). Vuon-

na 1995 kumottiin alkuperäisen korkolain (633/1982) mukainen 16 prosenttiyksikön viivästyskorko (284/1995). Vuonna 2009 korkolakia muutettiin siten, ettei viivästyskorkoa suurempaa korkoa voida periä kulutusluotosta 180 päivän jälkeen velan erääntymisestä (Laki korkolain muuttamisesta 846/2009). Vuoden 2002 korkolain uudistuksessa myös vanhempien ulosotettavien saatavien viivästyskoroksi vahvistettiin pääsääntöisesti seitsemän prosenttia lisätyn viitekorolla (340/2002). Viivästyskoron näkökulmasta ulosottovelallisten aseman voidaan nähdä parantuneen viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana.

Kotitalouksien viime vuosikymmenien velkaantumiskehitystä selittänee useampi samanaikainen ilmiö. Velan tarjoaminen ja erilaiset maksutavat ovat yleistyneet, jolloin velkaa on ylipäänsä helpompi ottaa kuin ennen. Kuviosta 5 havaitaan velkakannan kasvaneen 2000-luvulla merkittävästi, ja asuntolainakanta on kaksinkertaistunut. Tähän syynä lienee vakautunut ja alentunut korkotaso, sekä kaupungistumisen aiheuttama asuntojen hinnannousu. Elin- ja tulotason nousun voidaan arvella aiheuttaneen velanotona heijastuvaa tulevaisuusoptimismia. Kulutusyksikkökohtaisissa reaalityuloissa 1995–2020 ylin tulokymmenys on karannut alemmilta kymmenyksiltä, ja alin tulokymmenys on jäänyt tulojen kehityksessä muista jälkeen (Tilastokeskus 2021e). Tuloerojen kasvu yhdistettynä elintason kasvuun voisi johtaa sosiaalisesti hyväksytyyn ja tarpeenmukaiseksi koetun elämäntavan rahalliseen kallistumiseen, jolloin se karkaa osalta. Elintasokilvassa jälkeen jäävän väestönosan näkökulmasta hyväksyttävä elämäntapa pienellä lisävelalla voi olla mieluisampi vaihtoehto kuin suhteellisen elintason lasku ilman lisävelkaa. Kun pienituloisemmat nostavat elintasoaan velkarahalla, saattaa sosiaalisen eronteon hengessä suurempituloiselle tulla kiusaus elintason erontekoon – velkarahalla.

3 YLIVELKAANTUMINEN SOSIAALISENA ONGELMANA

Sosiaalisella ongelmalla tarkoitetaan tilanteita, jossa yksilön olosuhteet vaarantavat tämän hyvinvoinnin. Sosiaalisen ongelman käsitettä on lähestyttävä kriittisesti, sillä silloin ongelman rakenteen ja aiheuttajan havaitseminen mahdollistuu. Sosiaaliset ongelmat liittyvät yksilön suoriutumiseen yhteiskunnassa. Ne ovat sidoksissa tämän toimintaympäristöön ja -olosuhteisiin. Määrittelyn osalta ongelma ja välttämättömyys on erotettava toisistaan. Välttämättömyys ei itsessään ole ongelma. Välttämättömyyden täyttymättömyys sen sijaan on. Sosiaalisia ongelmia voidaan määritellä useasta eri näkökulmasta. Ne voivat olla esimerkiksi velvoitteita ja normeja, elinolosuhteita ja valintoja tai toimintaa ja osallistumista. Ongelma voi tulla ilmi yksilön taloudellisissa, sosiaalisissa, psyykkisissä tai kulttuurisissa olosuhteissa. Sosiaalisiin ongelmiin puututaan yhteiskuntapolitiikalla tai esimerkiksi sosiaalityöllä. (Walls 1990.) Käsitteellisellä tasolla ylivelkaantumista voidaan käsitellä sekä sosiaalisena ongelmana että sosiaalisia ongelmia aiheuttavana olosuhteena. Yksinkertaisuuden vuoksi ylivelkaantumista käsitellään ongelmana. Velkaongelmien kytkeytyessä ensisijaisesti yksilön taloudellisiin olosuhteisiin pyritään ongelman rakennetta ja aiheuttajaa lähestymään soveltaen taloussosiaalityön näkökulmasta.

Taloussosiaalityö on yksilöiden ja kotitalouksien talous- ja toimeentulokysymyksiä tutkiva sosiaalityön suuntaus. Taloussosiaalityössä voidaan tarkastella esimerkiksi palveluita tai yksilön toimintakenttää. Näkökulma voi olla joko yksilö- tai rakennelähtöinen. Käytännössä taloussosiaalityö irrottautuu perinteisestä talouteen kytkeytyvästä sosiaalityöstä. Näkökulmaa laajennetaan tulonsiirroista ja rahaliikenteen hallinnasta. Taloussosiaalityön lähestymistapaan kuuluvat yksilön selviämistä tukeva psykososiaalinen toiminta, asioiden järjestely sekä esimerkiksi palveluohjaus talous- ja velkaneuvontaan. Tavoitteena on vähentää kuormittavan taloudellisen tilanteen yksilökohtaisia vaikutuksia ja vahvistaa toimintamahdollisuuksia. Taloudellisten toimintamahdollisuuksien näkökulmasta valinnoissa on kyse paitsi tavoitteista, myös olosuhteista ja mahdollisista valinnoista. (Viitasalo 2018, 95–105.) Ymmärtääksemme ylivelkaantumisasiä on sitä lähestyttävä yksilön olosuhteiden ja toimintamahdollisuuksien näkökulmasta.

3.1 YLIVELKAANTUMINEN, KÖYHYYS JA TOIMINTAMAHDOLLISUUDET

Ylivelkaantuminen ja köyhyys eivät ole sama ilmiö, vaikka ne liittyvätkin läheisesti toisiinsa. Ylivelkaantuneisuutta ei pidä sekoittaa myöskään pienituloisuuteen. Ilmiöiden erona on niiden luonne. Siinä missä köyhyys on jatkuva muuttuja tai se esitetään suhteessa jatkuvaan muuttujaan, ylivelkaantuminen on enemmänkin kategorinen ilmiö, jonka taustalla on ylivelkaantumisprosessi. Ilmiön luonne tekee ylivelkaantuneeksi määrittelyn erityisen vaikeaksi. Ylivelkaantuneen ja ei-ylivelkaantuneen raja ei ole samalla tavalla määriteltävissä kuin köyhän ja ei-köyhän. Ylivelkaantumisprosessin tekee käsitteellisesti ristiriitaiseksi se, että prosessin varhaisvaiheissa ylivelkaantumisen ehtona olevaa maksuvaikeutta ei ole vielä todennettavissa. (Hiilamo 2018, 13, 102.)

Ylivelkaantumisen prosessia voidaan kutsua siis ylivelkaantumisen prosessiksi vasta silloin, kun jollakin mittaristolla tunnistetaan ongelmavelkaantuminen. Ongelmattoman velkaantumisprosessin epävarma tulevaisuus lienee vahvin peruste erilaisten ja erimitaisten ongelmavelkaantumisen indikaattoreiden käyttämiselle. Niillä ei kenties pyritäkään luomaan yhtenäistä kuvaa ylivelkaantumisesta. Mittareita voisi pitää pikemminkin metodologisina vaskooleina, joiden pohjalle raskaimmat kappaleet jäävät. Huuhtoajan tulee tietää, mitä etsii. Kaikki kiiltävä ei ole kultaa eikä kaikki kurjuus köyhyyttä. Toisaalta ylivelkaantumiseen yhdistyvä taloudellisten ongelmien paheneminen voi yhdistyä sosiaalisen aseman laskuun ja sitä myötä köyhyyteen (Hiilamo 2018, 102).

Köyhyys voidaan määritellä usealla tavalla. Absoluuttisella köyhyydellä viitataan tilanteeseen, jossa henkilön käyttövarat ovat äärimmäisen pienet. Kehitysmaiden osalta puhutaan usein yhdestä kahteen dollariin ulottuvasta päivittäisestä kulutusvarasta. Näin määriteltäviä absoluuttisia köyhiä ei vauraissa länsimaissa juuri ole. Absoluuttinen köyhyys rakentuu suhteessa elossapysymisen minimiin. Elossapysymisen minimin vaatima rahamäärä riippuu paikasta, joten varsinaisesti absoluuttinen köyhyys onkin melko suhteellinen käsite. (Ritakallio & Kangas 2008.) Oikeastaan olemassaolon minimikin on varsin suhteellinen käsite. Kattaako se vain nälkäkuoleman välttämisen? Sydänsairaana lääkityksen puuttuminen tai asunnottomuus talvipakkasella uhkaavat varsin todennäköisesti jossakin vaiheessa yksilön olemassaoloa, vaikkeivat ne välittömästi kuolemaksi olisikaan. Noin kaksi prosenttia suomalaisista arvioi käyttövarojensa olevan riittämättömiä kaikkiin välttämättömyshyödykkeisiin, kuten asumiseen, lääkkeisiin ja elintar-

vikkeisiin (Siltaniemi ym. 2011). Heidän tilannettaan ei välttämättä voi kutsua absoluuttista köyhyyttä lähestyväksi, sillä tulojen puutetta kompensoidaan sosiaaliturvalla.

Toisenlainen lähestymistapa on suhteellinen köyhyys. Jäsennystavan mukaisesti köyhyys rakentuu suhteessa sosiaalisesti hyväksyttävän elintason saavuttamiseen. Suhteellisen köyhyyden mittaamiseen on kymmenkunta suoraa ja epäsuoraa metodia. Epäsuorista metodeista käytetyin on henkilön tulojen suhde kaikkien tulonsaajien mediaaniin. Suorat menetelmät viittaavat puolestaan menoköyhyyteen, eli niissä käsitellään tulojen riittävyyttä. Köyhyyttä on määritelty myös erilaisilla yhdistelmäkriteereillä. (Kangas & Ritakallio 2008.)

Suhteellista köyhyyttä voidaan havainnollistaa esimerkiksi väestön mediaanitulojen tai yleisesti hyväksytyin elintason kautta. Köyhyys voi ilmetä sosiaalisesta osallistumisesta tai pikemminkin sen puutteesta. Sosiaalinen osallistuminen ylläpitää ja toisintaa sosiaalisia suhteita sekä osallistujan paikkaa sosiaalisissa ryhmissä. Käyttövarojen riittämättömyys voi olla osallistumisen este osallistumisen vaatiessa rahaa. Osallistumisen näkökulmasta hyväksyttävän elintason mukaiset kulut liittyvät esimerkiksi sosiaaliseen vastavuoroisuuteen ja viiteryhmään sulautumiseen. Elinympäristö ja yksilöä ympäröivän yhteiskunnan järjestelytapa määrittävät lopulta sosiaalisesti tarpeellisen kulutuksen. (Townsend 1979, 47–51.) Sosiaalisen osallistumisen näkökulmasta köyhyys ei kiinnity vain niihin syihin, jotka johtavat käyttövarojen vähäisyyteen. Köyhyys muodostuu suhteessa lopputulokseen.

Ylivelkaantumisen suhde tulo- ja menoköyhyyteen on moniulotteinen. Velkaongelmien taustalla saattaa olla pienituloisuus tai tulojen äkillinen pienentyminen. Käyttövaroja syövä ylivelkaantuneen velanmaksu voi johtaa köyhyyteen tai köyhyyden kaltaiseen tilaan (Hiilamo 2018). Äärimmäisissä tapauksissa ihmiset saattavat velanmaksun vuoksi tinkiä vähimmistä perustarpeistaan altistaen itsensä absoluuttiselle köyhyydelle (vrt. Ylinen & Rissanen 2012). Toisaalta on mahdollista, ettei tulojen, saati menojen näkökulmasta köyhyyttä esiinny itsensä ylivelkaantuneiksi kokevilla. Epäsuhta objektiivisten ja subjektiivisten mittareiden ylivelkaantumisen tavoittamiskyvyssä voisi viitata tähän (ks. Muttilainen 2002; Majamaa & Rantala 2016). Ylivelkaantuneiksi itsensä määrittelevien kokemusmaailmat saattavat erota toisistaan merkittävästi riippuen mahdollisesta tulo- ja menoköyhyydestä. Ylivelkaantumisen ja eletyn niukkuuden välinen suhde saattaa olla yhteydessä velkaantumisen vaiheeseen tai ylipäänsä velkaantumisen tyyppiin.

Velkaantumisen varhaisessa vaiheessa yksilön kokemusmaailmaa voivat leimata luottamus omaan velanmaksukykyyn ja jopa tulojen kasvuun (Hiilamo 2018). Samalla loogikalla itsensä ehkä turhaankin ylivelkaantuneeksi kokevilla luottamus tulojen riittävyyteen on heikko. Toimeentulo-optimismin voi nähdä tietyllä tapaa olevan ylivelkaantumisen taustalla. Tällöin tulee herkemmin otettua lisää velkaa, ja esimerkiksi pieneltä vaikuttavat velanmaksun kuukausierät hämärtävät menotilannetta (esim. Majamaa & Rantala 2016). Erityisen ongelmallisena optimismia voidaan pitää silloin, kun otettu laina mieltyy tuloksi. Esimerkiksi pikavippikierteessä olevilla on havaittu tällaista lainan olemuksen hämärtymistä, jossa todellisuus on asiaan kuuluvasti ilmennyt vähän liian myöhään (Rantala 2012).

Ylivelkaantumisen voidaan nähdä johtavan suhteelliseen köyhyyteen. Velanmaksun viedessä suhteettoman suuren osuuden käyttövaroista rajoittuvat yksilön mahdollisuudet kuluttaa sosiaalisesti hyväksyttävällä vähimmäistasolla. Heikentynyt kulutusvoima voi heijastua myös perustarpeiden täyttymiseen. (Hiilamo 2018.) Muihin vertailemisen lisäksi suhteellinen köyhyys saattaa rakentua suhteessa yksilön omaan aikaisempaan tilanteeseen (Townsend 1979, 47–51). Tällöin ylivelkaantuminen johtaisi siihen, ettei yksilö kuulu sosiaalisesti tai kuulu vähemmän kuin ennen. Sosiaalinen toiminta ja huvituksiin osallistuminen vaikuttavat rivien välissä mielenkiintoisilta velkaantumalla kuluttamisen motiiveilta (esim. Rantala 2012; Majamaa & Rantala 2016). Ajatuksena sosiaalinen osallistuminen velkarahalla ei ole outo. Pikavipillä pääsee keskikaljakuppiin, luottokortilla oopperaan ja asuntolainalla Portsaan. Velkaantuminen sosiaalisen kuulumisen ja sitä ilmentävän statuksen osoittamiseksi on kontrastissa ylivelkaantumisen mahdollisesti aiheuttamaan sosiaaliseen osattomuuteen. Teoriassa on mahdollista, että ylivelkaantunut ei voi kuulua sosiaalisesti sellaisen velan vuoksi, joka on otettu sosiaaliseen kuulumiseen.

Ylivelkaantumisen varaukseton käsittely köyhyytenä olisi epäinformatiivista tai jopa harhaanjohtavaa eriävien elämäntilanteiden ja velkaantumisprosessien myötä. Rajapintoja eri tavoin määriteltyn köyhyyteen ei voida kuitenkaan ohittaa. Tutkittaessa köyhyysmittareiden päällekkäisyyttä on havaittu ylivelkaantumisen kokemuksen olevan eniten yhteydessä taloudellisen pärjäämättömyyden kokemukseen, kun taas tuloihin, koettuun puutteeseen ja toimeentulotuen saamiseen se yhdistyy heikommin (Kangas &

Ritakallio 2008). Ylivelkaantuminen ei siis välttämättä ole köyhyyttä. Lopputulosta painottavasta näkökulmasta sitä voidaan silti pitää köyhyyden riskinä.

Köyhyyden riskin lisäksi ylivelkaantuminen voidaan mieltää huono-osaisuuden riskiksi. Huono-osaisuudella viitataan joukkoon ilmiöitä, jotka heikentävät yksilön hyvinvointia ja saattavat tämän muita huonompaan asemaan. Tavanomaisia huono-osaisuuden osatekijöitä ovat muun muassa matala koulutus, pienet tulot, työttömyys ja toimeentulotuen asiakkuus (ks. Kainulainen & Saari 2013). Ylivelkaantumisen ja huono-osaisuuden välinen suhde sisältää samanlaisia sisällöllisiä haasteita kuin köyhyyden ja ylivelkaantumisen suhde. Huono-osaisuudelle ei ole absoluuttista ja kategorista määrettä. Toisaalta se ei voi olla loputtomasti suhteellinenkaan. Jos huono-osaisuus määrittyisi yleisen hyvinvoinnin tason lisäksi suhteessa oman viiteryhmän ei-ylivelkaisiin, voitaisiin hyvätuoloisia ja varakkaita subjektiivisesti ylivelkaantuneita käsitellä huono-osaisina. Todellisuuden ja koetun ristiriitaa saattaa selittää esimerkiksi juuri muihin vertailu (ks. Kainulainen & Saari 2013). Ajatuksen johdonmukaisuus riippuu toki siitä, miten hyväosaisten kokema ylivelkaantuminen uhkaa hyvinvointia. Jos velka on ylittänyt pitkän tähtäimen maksukyvyn eikä sitä voi kaiken omaisuuden realisoinnillakaan enää maksaa, voidaan myös hyväosaista pitää ylivelkaantuneena. Hallitsemattoman velkataakan myötä hyväosaistenkin saattaa liukua entiseksi hyväosaiseksi (Rantala & Tarkkala 2009).

Ylivelkaantuminen voi johtua sekä rakenteellisista että yksilöllisistä tekijöistä (Hiilamo 2018). Tietyllä tapaa ylivelkaantumisen selitysmallit ovat melko samankaltaisia kuin muilla huono-osaisuuden riskeillä tai osatekijöillä. Yhteiskunta, markkinat ja yleinen maailmanmeno luovat rakennetason kuoppia. Yksilö toimii itseään suuremmissa rakenteissa, reagoi muutoksiin ja tekee valintoja kykynsä ja mahdollisuuksien mukaan (Sen 1992). Näiden rakenteiden sekä yksilön kykyjen ja mahdollisuuksien kokonaisuutta kutsutaan mahdollisuusikkunaksi.

Valintakyky riippuu yksilön mahdollisuuksista valintojen tekemiseen. Valintakyky kohdistuu mahdollisiin valintoihin, jotka heijastavat yksilön vapautta saavuttaa arvokkaana pitämiään päämääriä. Valitsemisen toimintakyky koostuu nipusta mahdollisuuksia, joista yksilö sitten valitsee mieleisensä. Vapaudet toimia ja valita ovat yhteydessä hyvinvointiin. Yhteys ei perustu vain lisääntyneiden mahdollisuuksien määrään, vaan toimille annettuihin henkilökohtaisiin merkityksiin. Henkilökohtainen merkitys on relevantti hyvinvoinnin kannalta, sillä sen avulla voidaan erotella samankaltaisia tapauksia

toisistaan. Henkilökohtaisten merkitysten myötä samankaltaiset tilanteet voivat johtaa täysin erilaiseen hyvinvointivaikutukseen. (Sen 1992, 49–53.) Velanmaksu perustarpeiden kattamiseen tarkoitetuista rahavaroista on mainio esimerkki henkilökohtaisista merkityksistä. Mahdollisia taustalla olevia valintatilanteita on helppo kuvitella. Yksi tinkii perustarpeistaan tietäen selviävänsä ylivelkaisuudesta. Toinen kokee olevansa pahasti pulassa, ja omasta hyvinvoinnistaan tinkimällä pyrkii estämään pahemman seuraamuksen. Kolmas maksaa velkojaan kuten kaksi edellistä, mutta on liian peloissaan selvittääkseen kokonaistilanteensa. Neljäs on jo ulosoton asiakas, mutta maksaa suojaosuudellaan ulosoton ulkopuolisia velkoja.

Kyky valita on yhteydessä hyvinvointiin kahdella tapaa. Riittävä valintamahdollisuuksiin perustuva toimintakyky tavoiteltujen päämäärien saavuttamiseksi on yksilön valinnanvapauden edellytys. Yksilön kyvykkyys valintojen tekemiseen heijastelee mahdollisuuksia hyvinvoinnin saavuttamiseen. Toisenlaisena lähestymistapana on hyvinvoinnin suora riippuvuus yksilön valintakyvystä eli kyvystä toimia valintatilanteissa. Tällöin valinnanvapaus on välineellistä antaen kuitenkin tietoa valittavissa olevista toimintavoista. (Sen 1992, 39–44.) Käytännössä siis mahdolliset valinnat rajaavat yksilön kykyä tehdä valintoja. Taustalla olevana ajatuksena lienee se, että täydellisestä valinnanvapaudesta nauttiva ihminen tekee hyvinvointiaan tukevia valintoja.

Yksilön toteutunut hyvinvointi ja vapaus hyvinvoinnin saavuttamiseen voivat olla käänteisessä suhteessa toteutuneeseen vapauteen. Näin käy esimerkiksi silloin, kun hyvinvoinnin eteen toimimisen arvioidaan lopulta heikentävän hyvinvointia tai mahdollisuuksia vaikuttaa siihen. Paradoksaalisesti tällaisia tilanteita voi ilmetä silloin, kun toimiminen olisi oleellista hyvinvoinnin säilymisen kannalta. Valinnanvapaus voi olla myös epäedullista yksilön ollessa pakotettu tekemään itsensä kannalta epämieluisia ratkaisuja. (Sen 1992, 56–64.) Esimerkkinä hyvinvoinnin ja valinnanvapauden ristiriitaisesta noiantanssista voidaan pitää velkakierrettä. Velkakierteessä on usein taustalla pyrkimys oman hyvinvoinnin säilyttämiseen maksamalla vanha laina pois uudella ja välttämällä maksuhäiriöitä ja ulosottoa (Rantala 2012). Vapaus maksaa erääntyvät lainat lainaamalla lisää saattaa johtaa ylivelkaantumiseen heikentäen toteutuvaa hyvinvointia ja mahdollisuuksia hyvinvoinnin saavuttamiseen.

Kriisiytyneen henkilökohtaisen talouden hoito lienee aina epäedullisen valinnanvapauden harjoittamista, johon vaikuttavat mahdollisten valintojen lisäksi ylipäänsä toimintakyky valintojen tekemiseen. Resurssien vaikuttaessa yksilön mahdollisuuksiin ja toteu-

tuneeseen hyvinvointiin, on köyhyyden ja huono-osaisuuden tarkastelu mielekästä. Ressurssien ja voimavarojen puute saattaa johtaa ahdistukseen, masennukseen ja näköalojen kapenemiseen (esim. Rantala 2012). Ylivelkaantuminen yhdistyykin henkiseen pahoinvointiin ja sairastavuuteen (Strand 2011; Blomgren ym. 2014). 1990-luvulla ylivelkaisten kotitalouksien taloudellinen kehitys oli muita heikompaa ja näillä kotitalouksilla tulevaisuuden käsitykset olivat myös jakautuneet voimakkaammin toiveisiin ja kielteisiin ajatuksiin. (Iivari 2000.)

Toimintamahdollisuuksien näkökulma jää varsin abstraktiksi pohdittaessa pelkkää valinnanvapautta. Jos yksilön valinnat määrittävät yksilön hyvinvoinnin, niin mikä varsinaisesti määrittää yksilölle mahdolliset valinnat? Systeemisestä näkökulmasta yksilön olosuhteita ja kehitystä määrittävät yksilöä ympäröivä yhteiskunta, sekä sosiaaliset järjestelmät (ks. Bronfenbrenner 1979). Tätä taustaa vasten huomio on mielekästä kiinnittää niihin yksilön ominaisuuksiin, jotka määrittävät tai ilmentävät tämän asemaa yhteiskunnallisilla, kulttuurisilla ja sosiaalisilla kentillä. Ylivelkaantumisen selkiyttämiseksi onkin mielekästä syventyä niihin sosiaalisiin tekijöihin, jotka meitä ihmisiä yleensä jakavat. Viime kädessä ylivelkaantuneiden joukko määrittelee ominaisuuksiensa kautta sen, onko heitä pidettävä köyhinä tai huono-osaisina. Ylivelkaantuneiden olosuhteiden yhteys valintamahdollisuuksiin voi piirtyä vain ylivelkaantumisen syitä ja riskejä tutkimalla.

3.2 YLIVELKAANTUMISEN SYYT JA SOSIAALISET RISKIT

Hyvinvointivaltion tunnusmerkki on riskejä tunnistava ja niitä määrittelevä sosiaalipoliittinen järjestelmä, joka pyrkii näiden riskien poistamiseen joko ennaltaehkäisemällä tai seurauksia korjaamalla. (Saari 2017). Sosiaalisella riskillä viitataan yksilöön liittyvään ominaisuuteen tai tilaan, joka jossakin tilanteessa saattaa johtaa yksilön hyvinvoinnin vaarantavaan lopputulokseen. Riskit ovat sosiaalisesti jakautuneita esimerkiksi luokan, sukupuolen ja iän perusteella. (Esping-Andersen 1999.) Elämänkaareen riskit liittyvät muun muassa lapsuuteen, sairauteen, vanhuuteen sekä nivelvaiheisiin (Saari 2017; Esping-Andersen 1999). Luokkariskit kuvaavat sosioekonomisten olosuhteiden mahdollisia vaikutuksia yksilön hyvinvointiin sekä kykyyn huolehtia hyvinvoinnistaan. Sosioekonomista luokka-asemaa kuvastavat muun muassa koulutus, ammattiasema ja

työttömyys. Sosioekonominen asema vaikuttaa tuloihin ja sitä kautta yksilön mahdollisuuksiin huolehtia hyvinvoinnistaan. (Esping-Andersen 1999.) Riskeihin perehtyminen vaatii kuitenkin ensin ylivelkaantumisen yleisten syiden erittelyä. Tämä johtuu osin siitä, että ylivelkaantumisen syyt ja siihen yhdistyvät ilmiöt jo seurausta lauenneista riskeistä.

Ylivelkaantumiseen johtaneet syyt voidaan jakaa rakenteellisiin ja yksilöllisiin. Rakenteelliset syyt liittyvät muun muassa toimintaympäristöön, velkakulttuuriin ja kansantalouden suhdanteisiin. Tavanomaisia yksilöllisiä syitä taas ovat huono tuuri, taloudellinen taitamattomuus, elämäkriisi ja huoleton kulutus. Usein ylivelkaantumisen taustalla voi olla sekä rakenteellisen että yksilöllisen syyn samanaikainen toteutuminen. Talouslaman aiheuttama työttömyys on oivallinen esimerkki rakenteellisen syyn ja yksilöllisen huonon tuurin samanaikaisesta vaikutuksesta. Taloudellinen taitamattomuus viittaa virheisiin mitoitettaessa velkoja tuloihin. Elämäkriisejä ovat esimerkiksi läheisen kuolema, sairastuminen tai joissain tilanteissa lapsen syntymä. (Hiilamo 2018.) Rakenteellisia syitä ei pohdita tässä tutkielmassa tarkemmin, sillä pääpaino on ylivelkaantumisessa sosiaalisena ilmiönä.

Velkaongelmien taustalla voi olla taloudellinen taitamattomuus tai liian suuri kulutus suhteessa tuloihin (Rantala & Tarkkala 2009). Taloudellinen taitamattomuus voidaan ymmärtää henkilökohtaisen budjetoinnin vaikeuden lisäksi varsinaisena tietovajeena tai puuttuvana mielenkiintona. Viitteitä kotitalouksien tietovajeista on saatu esimerkiksi pankkien asiakaskyselyistä. Nordean vuonna 2017 tekemässä kyselyssä neljäsosa vastaajista ei tiennyt asuntolainansa korkoa edes karkeasti ja kolmasosa vastaajista ei ollut varautunut korkotason nousuun (Toivonen 30.5.2017). Vaikka pankin asiakaskysely ei kuvastaisikaan kaikki asuntovelallisia, voidaan sen olettaa antavan viitteitä asuntovelallisten joukossa ilmenevästä tietovajeesta. Kansainvälisessä tutkimuksessa havaittiin, ettei 53 prosenttia 18–19-vuotiasta suomalaisnuorista tietänyt, mitä korko on (Zapera 2008). Ylivelkaantumisen taustalla olevien tietovajeiden voidaan ajatella kiinnittyvän velkaantumisprosessin eri vaiheisiin. Alkuvaiheessa yksilön olisi tunnettava henkilökohtainen taloutensa, tulonsa ja maksuvaransa. Velkaa ottaessa perustiedot korosta ja

lainojen lyhentämisestä ovat välttämättömät. Ongelmatilanteissa tarvitaankin jo tietoa maksuerien sopimisesta velkojien kanssa ja hyvästä perintätavasta kuluttajaperinnässä⁹. Huolettomassa kulutuksessa kyse voi olla esimerkiksi kulutuksen ylläpitämistä luotoilla ilman aikomusta maksaa niitä takaisin. Huoleton kulutus voi yhdistyä puutteellisiin taloustaitoihin tietämättömyytenä omasta velanmaksukyvyistä. Ylivelkaantumisen taustasyyt ovat laaja-alaisia – hyvinvoinnin maksimoivasta strategiasta pystymättömyyteen (Hiilamo 2018). Pikalainojen ottajia tutkittaessa on havaittu huolettoman tai välinpitämättömän velanoton usein liittyvän ”turhaan” kulutukseen, päihteisiin ja rahapeliongelmiin. Huolettomasti velkaantuneet usein häpesivät ja piilottelivat asiaa. (Rantala & Tarkkala 2009; Rantala 2012.) Pahoinvointi, ylivelkaantuminen ja riippuvuusongelmat vaikuttavat esiintyvän usein yhdessä (Strand 2011; Håkansson & Widinghoff 2020). On tietysti hieman ongelmallista, että huolettomaan kulutukseen luokitellaan sekaisin varsinainen kevytmielinen ja välinpitämätön velkaantuminen, että velkaantuminen riippuvuuden rahoittamiseksi. Joka tapauksessa häpeä ja piilottelu kielivät siitä, että ylivelkaantuneilla on kuitenkin jokin käsitys sosiaalisesti soveliaasta ja sopimattomasta velkaantumisesta. Häpeään liittyy vaikeus toimia asian julkituomiseksi. Ylivelkaantunut saattaa pitkään sinnitellä ongelmiansa kanssa yksin (Muttalainen 2002, 11). Mielenkiintoisesti ilmiötasolla talousongelmien koittaessa taloutta usein tasapainotetaan luopumalla toissijaisista kulutuksen kohteista, kuten juhlimisesta, alkoholista tai ylimääräisistä hankinnoista ja palveluista (Majamaa & Rantala 2016). Kontrasti kurssia korjaavan kuluttajan ja holtittoman velkaantujan välillä on melkoinen.

Elämänkriisi on mielekästä laajentaa yleisesti elämänkaareissa tapahtuviksi rajuiksi muutoksiksi, joilla yleensä on vaikutusta yksilön ja kotitalouden toimeentuloon. Elämänkaareen mahtuu muitakin nivelkohtia kuin läheisen kuolema. Aikuistuuessaan nuori muuttaa kotoa, opiskelee ja valmistuu, saa lapsia ja ostaa asunnon lainalla. Elämänkaarta voivat värittää sairastumiset, avioerot ja puhdas huono tuuri. Viisikymppiseltä saattaa lähteä vakaaksi koettu ansiotyö, eikä korvaavaa pestiä löydy mielekkään etäisyyden

---

⁹ Tähän läheisesti liittyvät vapaaehtoisen perinnän käsittelykulut sekä velan vanheneminen ja vanhentumisen katkaiseminen. Yleisradion mukaan vanhentuneita velkoja peritään varsin usein (<https://yle.fi/uutiset/3-11645176>).

päästä. Lopulta koittaa eläke ja tulojen putoaminen. (Esping-Andersen 1999; Hiilamo 2018.) Neljänteen ikään tultaessa henkilökohtaiset terveydenhuoltomenot sekä muusta avusta koituvat kulut saattavat kasvaa.

Velanmaksukyvyyn ylittävä velkaantuminen on kasautumistaipumusta osoittava sosiaalinen riski. Ylivelkaantuminen saattaa syventää köyhyyttä ja johtaa materiaaliseen puutteeseen (ks. Rissanen & Ylinen 2012; Hiilamo 2018). Maksuvaikeudet ovat yhteydessä mielialaan, häpeään sekä arkielämässä koettuihin ongelmiin (Majamaa & Rantala 2016). Ylivelkaantuneiden on havaittu olevan erityiskorvattavien lääkkeiden käytön perusteella sekä fyysisesti että psyykkisesti sairaampia. Riski korostui kokonaisvaltaisesti naisilla ja verenpainetautia lukuun ottamatta miehillä. Sairaus voi heikentää taloudellista toimeentuloa tai heikko toimeentulo ja velkaantuminen rasittaa henkisesti. (Blomgren, Maunula & Hiilamo 2014.) Viitteitä on myös saatu ylivelkaantumisen ja itsemurhatematikan yhteydestä (Hintikka ym. 1998). Velkaongelmien ja heikon terveyden voidaan olettaa olevan toisiinsa kaksisuuntaisessa yhteydessä. Ylivelkaantuminen on kuormittavaa, ja voi altistaa sairastumiselle. Toisaalta sairastuminen johtaa usein tulojen pienenemiseen, joka taas saattaa vaikeuttaa veloista selviämistä.

Sosiaalisina riskeinä voidaan pitää myös ylivelkaantumisen institutionaalisia seurauksia. Maksuhäiriöiden myötä henkilö ajautuu kulutusyhteiskunnan marginaaliin. Maksuhäiriömerkinnän myötä luottokorttien, puhelin- ja nettiliittymisen sekä vuokra-asuntojen ja kotivakuutusten saanti vaikeutuu (KKV 2014; Majamaa & Rantala 2016). Velan päätyessä ulosottoon henkilön tuloista ulosmitataan suuri osa velanmaksuun ja tämä saattaa heikentää toimeentuloa. Maksuhäiriöisyys saattaa myös joissain tapauksissa vaikuttaa työpaikan saantiin¹⁰.

Automaattisesti velka ei tietenkään muodosta sosiaalista riskiä. Velalliset kotitaloudet ovat usein velattomia hyvätuloisempia. Tyypillisesti suuret velkamäärät liittyvät asuntolainoihin. (D'Alessio & Iezzi 2013.) Asuntolainan ottaminen on tapa allokoida varallisuutta myöhemmästä elämänvaiheesta aikaisempaan (Modigliani 1966). Velkaa saateen käyttää myös muun varallisuuden kasvattamiseen. Investointi- tai yrityselka

---

¹⁰ <https://www.tyosuojelu.fi/tyosuuhde/oikeudet-ja-velvollisuudet-tyossa/yksityisyyden-suoja/luottotiedot>

muuttuu rasitteeksi silloin, kun sen korkokulut nousevat velasta saatua hyötyä korkeammaksi¹¹.

3.2.1 Luokka ja elämänkaaririskit

Velkaantumisen raskaus on suhteellinen ilmiö. Vaikka emme tarkastelisi velan ja tulojen välistä suhdetta, on kotitalouden tulojen vaikutus taloudelliseen kokonaistilanteeseen ilmeinen. Viime kädessä tulojen määrä ratkaisee sen, onko velkaa mahdollista maksaa takaisin. Vaikka velkaongelmaiset ovat useimmiten pienituloisia, eivät suuretkaan tulot välttämättä suojaa ylivelkaantumiselta ja velkojen maksamiselta perustarpeista tinkimällä (Rantala & Tarkkala 2009). Tuloihin ja menoihin vaikuttavat henkilökohtaisen talouden shokit ovat yleensä henkilökohtaisen talouden kriisiytymisen taustalla (Hiilamo 2018). Monen velkaongelmaisen taloudellisessa tilanteessa korostuu tilanteen hallitsemattomuus. Hallitsemattomuus ei kuitenkaan aina viittaa kevytmieliseen kerskakulutukseen, vaan tavanomaisen velallisuuden kriisiytymiseen poikkeustilanteessa. (Rantala & Tarkkala 2009.) 27 EU-maata käsittävässä EU SILC-aineistossa korkeammat ekvivalentit eli kulutusyksikkökohtaiset tulot yhdistyivät matalampaan ylivelkaantumisen riskiin. Erilaiset tuloja laskeneet työmarkkina-asemaan vaikuttaneet muutokset nostivat riskiä. (Angel & Heitzmann 2015.)

Rekisteritutkimuksessa velan laadun on havaittu olevan yhteydessä ylivelkaantumisriskiin. Yksityisluontoisen velan näkökulmasta velkaantumisen ja tulojen välillä ei ollut yhteyttä. Sen sijaan julkismaksuista muodostuva velka oli yhteydessä tuloihin. Julkisperäisen velan lähteitä ovat mm. verot, sakot ja pakolliset vakuutusmaksut. Eniten julkisperäistä velkaa oli alimmalla viidenneksellä, ja ylimmällä viidenneksellä oli enemmän kuin keskiryhmällä. (Oksanen, Aaltonen & Rantala 2015.)

Nuorten osalta on havaittu tulojen olevan yhteydessä koettuihin velkaongelmiin, mutta yhteys ei ole lineaarinen. Koetut velkaongelmat olivat yleisimpiä käytettävissä olevien tulojen ollessa 1000–1499 euroa kuukaudessa. Vähiten koettuja ongelmia oli niillä, joi-

---

¹¹ Näin kävi mm. 1990-luvulla valuuttalainojen osalta.

den käytettävissä oleva tulo oli yli 2500 euroa kuukaudessa. Kaikista velallisista eniten koettuja ongelmia takaisinmaksun kanssa oli niillä, joiden käytettävissä olevat tulot olivat alle 500 euroa kuukaudessa. (Majamaa & Rantala 2016.)

Ylivelkaantumisen ja tulojen väliseen suhteeseen vaikuttaa tulojen määrittelytapa. Yleisimmin käytetään kulutusyksikkökohtaista käytettävissä olevaa tuloa. Kulutusyksikkömalleja on käytössä joitakin ja niistä vakiintunein on OECD:n muunnettu kulutusyksikkömalli, jossa kotitalouden ensimmäiselle aikuiselle annetaan painoarvo 1, kotitalouden muille yli 13-vuotiaille jäsenille 0,5 ja 0–13-vuotiaille lapsille 0,3 (Tilastokeskus a). Perinteistä ja muuntelematonta OECD:n kulutusyksikkömalliäkin käytetään myös edelleen. Siinä ensimmäisen aikuinen saa arvon 1, jokainen seuraava yli 18-vuotias 0,7 ja jokainen alle 18-vuotias 0,5 (Tilastokeskus b). Ajoittain kulutusyksiköiden laskemiseen on käytetty myös kotitalouden jäsenmäärän neliöjuurta (OECD 2011, 196). Eri kulutusyksikkömallit johtavat erilaisiin tulojakaumiin ja saattavat johtaa erilaisiin tuloksiin.

Pohdittaessa tulojen yhteyttä mihin tahansa ilmiöön on huomioitava tulojen epätäydellisyys mittarina. Tulot eivät huomio asuntotuloa eivätkä varallisuutta. Asuntotulolla viitataan siihen etuun, jonka omistusasuja saa verrattuna kalliimmin asuvaan vuokralaiseen (Tilastokeskus c). Varallisuus taas mahdollistaa reagoimisen sosiaaliseen riskiin etupainotteisesti, vaikka pelkät tulot eivät antaisikaan siihen mahdollisuutta. Yleisen elämäkaarihypoteesin mukaan suojaavaa varallisuutta olisi kertynyt etenkin iäkkäämmille (Modigliani 1966). Ajankohtaiset tulot eivät muuttujana huomioi myöskään olettavissa olevia tuloja. Tulojen tason lisäksi niiden säännöllisyyttä voidaan pitää sosiaalisiin ja taloudellisiin riskeihin vaikuttavana tekijänä.

Koulutus vaikuttaa suojaavan velkaantumiselta. Oksanen, Aaltonen ja Rantala (2016) tutkivat rekisteriaineistolla vuosina 1988–1990 syntyneitä ja havaitsivat pelkän perusasteen varassa olevilla olevan muita huomattavasti korkeampi riski ylivelkaantua. (Oksanen ym. 2016). Matalan koulutuksen tuottama riski on havaittu myös laajemmin eri ikäisiä koskeneessa tutkimuksessa (Oksanen ym. 2015). Tarkastellessa sekä objektiivista että subjektiivista ylivelkaantumista peruskoulun varassa olevat korostuvat riskiryhmänä. Korkeampi koulutus taas näyttäisi yhdistyvän harvemmin velkaongelmiin. (Majamaa & Rantala 2016.) Perusastetta korkeamman koulutuksen ylivelkaantumisen riskiä laskeva yhteys tulee ilmi myös EU SILC-aineistosta (Angel & Heitzmann 2015).

Koulutus on perinteisesti ollut yhteydessä työmarkkina-asemaan. 1990-luvulla korkea koulutus suojasi työttömyydeltä keskiasteen tai perusasteen koulutusta paremmin. Korkeampi koulutus vähensi myös 1990-luvulla koettua epävarmuutta työmarkkinoilla. (Suikkanen, Linnakangas & Martti 2002.) Tarkasteltaessa koulutuksen yhteyttä työllisyyteen havaitaan samankaltainen trendi. 1980-luvun lopusta 2010-luvun alkuun korkeampi koulutus vaikuttaisi yhdistyvän korkeampaan työllisyyteen (Kalenius 2014). Korkeampi koulutus yhdistyy korkeampiin tuloihin, vaikka alakohtaista vaihteluakin on (Husa 2019). Vaikka koulutus yhdistyy sekä tuloihin että ylivelkaantumiseen, ei ilmiön kausaalisuudesta voida esittää kuin arvailuja. Taloudellisen pääoman lisäksi koulutus yhdistyy kulttuuriseen pääomaan. Koulutuksen perimmäinen luonne on kasvattaa tiedon määrää ja käyttövalmiuksia. Korkeasti koulutetuilla on mahdollisesti paremmat valmiudet arvioida ja järjestellä omaa velkaantumistaan ja kuluttamistaan.

Tutkittaessa nuorten ylivelkaantumista havaittiin, ettei ensi kertaa työllistymistä voida pitää nuoren velkaantumisen kannalta käännteentekevänä tapahtumana. Siitä huolimatta työllistyminen yhdistyi väheneviin velkaongelmiin. (Oksanen ym. 2016.) Majamaa ja Rantala ja Majamaa (2016) havaitsivat 18–35-vuotiaita nuoria tutkiessaan työmarkkina-aseman olevan yhteydessä ylivelkaantumiseen. Eläkkeellä tai sairauslomalla olevista nuorista yli puolella oli subjektiivinen velkaongelma. Eläkkeellä tai sairauslomalla olevien nuorten ryhmä oli valikoitunut, eikä siksi välttämättä edustava. Opiskelijoilla ja työssä käyvillä opiskelijoilla sekä subjektiivinen että objektiivinen ylivelkaantuminen oli harvinaisinta. Työttömillä ja perhevapaalla olevilla subjektiivinen ylivelkaantuminen oli yleisempää. Vaikeuksia velkojensa kanssa oli eniten nuorilla eläkeläisillä ja sairauslomalla olevilla ja toiseksi eniten työttömillä. Kolmanneksi eniten velkaongelmia oli perhevapaalla olevilla. (Majamaa & Rantala 2016.) Nuoren aikuisväestön osalta vaikuttaa siltä, että opiskelijan asema suojaa ylivelkaantumiselta. Työmarkkina-aseman osalta ylivelkaantuminen vaikuttaa yhdistyvän työmarkkinoiden ulkopuolella olemiseen ja elämänkaaren nivelvaiheisiin. EU-SILC-aineistossa työttömyys, lapsen kanssa kotona oleminen, eläkkeelle jääminen ja avioero nostivat ylivelkaantumisen riskiä (Angel & Heitzmann 2015).

Asunto on tavanomaisen kotitalouden keskeisin varallisuuserä. Asuntolainakanta kattaa valtaosan kotitalouksien veloista (ks. kuvio 5). Omistusasuminen järjestetään elämänkaariteorian mukaan siirtämällä varallisuutta keski-ikästä nuoruuteen lainaamisen muodossa (Modigliani 1966). Asunnonoston ajoittuessa nuoreen aikuisuuteen on luontevaa

olettaa velan määrän olevan tällöin suurimmillaan. Elämänkaariteoriassa velaton asunto tasaa eläköitymisestä johtuvaa tulojen laskua (Modigliani 1966). Omistusasujien osalta asuntolaina on harvemmin ongelmavelkaantumisen taustalla. Sen sijaan asuntolainan päälle otettavat luotot saattavat aiheuttaa ongelman. Asuntolainakulttuurin muutoksen on pelätty johtavan mahdollisimman suuriin lainoihin, joka tulojen laskiessa voi herkemmin kriisiyttää kotitalouden. (Rantala & Tarkkala 2009.)

Asunnon hallintasuhte on yhteydessä kotitalouksien taloudelliseen asemaan. EU-SILC 2005-aineistossa vuokralla asuvilla oli omistusasujia korkeampi riski velanmaksun viivästymiseen, koettuun velkataakan raskauteen, kyvyttömyyteen vastata yllättäviin menoihin ja heikentyneeseen tarpeentydytykseen. (Euroopan komissio 2008.) Asunnon hallintasuhteen näkökulmasta huomioon on otettava vuokralla asumisen kalleus, joka saattaa heikentää vuokralaisen taloudellista kokonaistilannetta heikentäen reagointimahdollisuuksia akuutissa tilanteessa (ks. Rantala & Tarkkala 2009). Vuokralla asuvien suurempi riski saattaa selittyä sillä, että vuokralaiset ovat usein omistusasujia pienituloisempia. Tällöin vuokralainen on kaksin verroin heikommassa taloudellisessa asemassa menojen ollessa suuremmat ja tulojen pienemmät.

Toimeentulotuen asiakkuuden on havaittu olevan yhteydessä ylivelkaantumiseen. Vuoden 2009 tulonjakotilastossa toimeentulotuen asiakkaista viidesosa oli ylivelkaantuneita, kun muussa väestössä ylivelkaantumisen yleisyys oli 3 prosenttia. Toimeentulotuen asiakkaat olivat myös useammin vaikeuksissa laskujen ja maksujen hoitamisessa sekä heillä oli ollut useammin vähintään kerran esiintyviä vaikeuksia lainojen tai niiden korkojen maksamisessa. Myös sovitut muutokset maksuaikataulussa ja vanhojen lainojen maksaminen uudella lainalla olivat toimeentulotuen asiakkailta yleisempiä kuin muulla väestöllä. (Hannikainen-Ingman, Kuivalainen, Sallila 2013).

Toimeentulotuki on keskeinen köyhyysindikaattori, sillä sen saaminen käytännössä vaatii olemattomia realisoitavia varoja. Toimeentulotukea saadakseen ei ole myytävä omistusasuntoaan pois, joten täydellistä varattomuutta toimeentulotuen asiakkuus ei vaadi. (Laki toimeentulotuesta 1412/1997 12 §; Kangas & Ritakallio 2008.) Omistusasunnon luopuminen saattaa kuitenkin tulla eteen toimeentulotuen asiakkaalle. Perustoimeentulotuessa ei huomioida enää rahoitusvastiketta muutoin kuin korkomenojen osalta (KHO 2019:46). Lyhyemmässä toimeentulotuen asiakkuudessa asunto tuskin päättyy

myytäväksi, mutta rahoitusvastikkeet voivat kasautua tai sitten ne maksetaan perustarpeista tinkimällä.

Ikä on epälinearisessa yhteydessä ylivelkaantumiseen. Verrattuna myöhäiskeskikäisiin ylivelkaantumisen riski alkaa nousta nuoruudesta keski-ikään, taittuen keski-iässä. (Oksanen ym. 2015.) EU-SILC 2008 -aineistossa korkeampi ikä yhdistyi matalampaan riskiin maksuvaikeuksiin, kun taas ylivelkaantumisen riski oli vakioidussa mallissa tilastollisesti merkitsevästi matalampi ainoastaan yli 65-vuotiailla (Angel & Heitzmann 2015). EU-SILC 2005 -aineistossa puolestaan riskissä viimeisen vuoden aikana ilmenneet maksuvaikeudet ja taloudellisen tilanteen raskauden kokemukseen olivat nuoret ja keski-ikäiset aikuiset. Myöhäiskeskikäisessä riski laski ja iäkkäimmällä se oli pienin. Nuoret aikuiset olivat korkeimmassa riskissä toimeentulovaikeuksiin, kun 40–60-vuotiailla oli suurin riski vaikeuksiin perustarpeiden tyydyttämisessä. (Euroopan komissio 2008.)

Ylivelkaantumisen riskit paikantuvat usein elämänkaaren nivelvaiheisiin. Kotoa pois muuttaminen ja etenkin sen varhaisuus nostivat riskiä nuoren ylivelkaantumiseen. Lisäksi ylivelkaantunut nuori oli usein alkanut velkaantua välittömästi tultuaan täysi-ikäiseksi. (Oksanen ym. 2016.) Suuntaa antavassa kyselytutkimuksessa nuoressa aikuisväestössä vähiten velkaantuneita ovat lapsuudenkodissaan asuvat. Pariutuminen ja lasten saanti kasvattaa velkoja. (Majamaa & Rantala 2016.) Ylivelkaantumisen yhtenä seurauksena on muutto takaisin lapsuudenkotiin (Oksanen ym. 2017). Tulokset eivät siis välttämättä ole ristiriidassa keskenään, sillä ne kuvaavat sosiaalisen valikoitumisen prosessin eri vaiheita.

Lasten saanti nostaa ylivelkaantumisen riskiä (Oksanen 2015; 2016, Fonderville, Özdemir & Ward 2010, Majamaa & Rantala 2016). Vaikka lasten lukumäärä vaikuttaa ylivelkaantumisen riskiin, oli kaksilapsisilla perheillä riski muita lapsiperheitä vähäisempi (Oksanen ym. 2015). EU-SILC 2008-aineistossa taas yksinhuoltajat ja suurperheen vanhemmat (kaksi vanhempaa ja 3 lasta tai enemmän) olivat vakioidussa mallissa tilastollisesti merkitsevästi useammin ylivelkaantuneita tai maksuvaikeuksissa (Angel & Heitzmann 2015). EU-SILC 2005 -aineistossa yksinhuoltajuus niin ikään yhdistyi useisiin heikkoa taloudellista asemaa ilmaiseviin olosuhteisiin (Euroopan komissio 2008).

Naimattomat ja eronneet ovat useammin ylivelkaantuneita kuin naimisissa olevat tai leskeksi jääneet (Oksanen ym. 2015). Parisuhteessa olevat ovat muita harvemmin yli-

velkaantuneita. Eniten vaikeuksia velkojensa kanssa on yksin lastensa kanssa asuvilla aikuisilla. (Majamaa & Rantala 2016.) Ylivelkaantumisen riskiä nostaa ilmeisesti asuminen yhden aikuisen kotitaloudessa. Kotitalouden rakenteen yhdistyessä kulutusyksiköiden myötä tuloihin havainto on ymmärrettävä. Laskevan kulutusyksikkökertoimen logiikka johtaa siihen, että useamman aikuisen kotitaloudessa tulojen ja kulutusyksiköiden suhde on parempi.

3.2.2 Ylisukupolviset riskit

Tässä tutkielmassa ylisukupolvisia sosiaalisia riskejä käsitellään lapsuudenperheen taloudellisen aseman kautta. Lapsuudenperheen taloudellisen aseman yhteyttä aikuistuneen lapsen ylivelkaantumiseen on käsitelty varsin vähän. Lapsi on välittömässä systeemissä yhteydessä perhepiiriinsä ja sen elämäntilanteeseen (ks. Bronfenbrenner 1979). Hyväksyttäessä systeeminen perheajatus on mielekästä tarkastella lapsuudenperheen taloudellisia olosuhteita, sekä olosuhteiden vaikutusmekanismeja ja seurauksia. Ylisukupolvinen riski on hieman vaikeaselkoinen käsite, sillä se on usein havaittavissa vasta seurauksen synnyttyä.

Toimeentulon puutteet kuormittavat perheen arkea. Sen lisäksi niillä on taipumuksena kasaantua ja periytyä. Heikentyneet kulutusmahdollisuudet alentavat lasten hyvinvointia. Oikeanlaisen kulutuksen ulkopuolelle jääminen voi johtaa syrjimiseen ja syrjäytymiseen. (Hakovirta 2010; Salmi 2020.) Systeemisestä näkökulmasta lapsi on osallisena vertaissuhteissa, kuten koulussa tai ystäväpiirissä (Bronfenbrenner 1979). Vertaissuhteiden ollessa usein päällekkäisiä voidaan olettaa osallisuuden edellyttävän ainakin keskeisimpiin vertaissuhteisiin kuulumista. Pughin (2009) mukaan lapset sosialisoidut vertaisryhmään hyödykkeiden kuluttamisen ja niiden tuntemisen kautta (Stillerman 2015, 146). Tulojen pienuus rajoittaa yksinhuoltajaperheissä perustarpeisiin kuluttamista. Taloudelliset vaikeudet rajoittavat lapsen sosiaalisia mahdollisuuksia ja saattavat johtaa syrjään vetäytymiseen. Taloudellisissa ongelmissa olevan yksinhuoltajaperheen arki on raskasta ja vanhempaa kuormittavaa. Osansa kuormituksesta luo etävanhemman laistaminen elatusvelvollisuudesta tai esimerkiksi velkakierre. (Hakovirta 2010.) Perheen taloudellinen tilanne siis vaikuttaa elinolojen kautta lapsen sosialisoitumiseen vertaissuhteen edellyttäessä taloudellista panostusta. Statustuotteen tai harrastevälineen puuttuminen vaikeuttaa sosialisoitumista niiden joukkoon, joilla statustuote tai harraste-

väline on. Vastaavasti pääoman puutteen voi ajatella tukevan sosialisoitumista sellaisiin ryhmiin, jotka rakentuvat pääoman puutteelle.

Kuluttamalla, omistamalla ja hyödykkeitä asiantuntemalla yksilöt voivat luoda keskinäisen vertaissuhteen hyödykkeen ympärille. Heikko taloudellinen tilanne saattaa näkyä vertaissuhteen edellyttämien hyödykkeiden puuttumisena. Puute heijastuu yksilön asemaan erilaisissa vertaissuhteissa sekä laajemmissa sosiaalisissa kentissä. Bourdieun habituskäsite viittaa näihin ulkoisesti havaittaviin pääomaan sidoksissa oleviin toimintoihin. Habitusta käytetään sosiaalisessa kontekstissa luovimisessa ja vertaissuhteiden solmimisessa. (Stillerman 2015, 90–95.) Habitusta voisikin luonnehtia pääomien pohjalta rakentuvaksi yksilön sosiaaliseksi ja yhteisölliseksi olemukseksi. Syrjäyttäväksi habitusta voidaan epäillä sen rakentuessa yksilölle epämieluisien tai muiden tekemine valintojen myötä (vrt. Sen 1992, 39–44; 56–65). Syrjäyttävää habitusta on mielekkäintä verrata sosiaalisesti yleisesti hyväksyttävään elintasoon¹². Taloudellisen pääoman puute voi rakenteensa tai seuraustensa puolesta tarkoittaa köyhyyttä (ks. Kangas & Ritakallio 2008). Lähihistoria tarjoaa oivan esimerkin kulutuksen syrjäyttävästä habituksesta. Suomessa toimeentulotukea edelsi 1960-luvulle huoltoapu, jota toteutettiin saajansa köyhäksi pukevalla vaateavulla (Laihiala 2020). Vaikkei köyhyys olisikaan enää ryysyläisyyttä, voidaan toimeentulon yhteyttä habitukseen pitää teoreettisesti perusteltuna. Perheen taloudellinen tilanne yhdistyy systeemisesti lapsen habitukseen, valinnanmahdollisuuksiin ja sosialisoitumiseen, ja sitä kautta aikuisuuteen ja tulevaisuuteen.

Lapsiperheiden köyhyysaste kolminkertaistui vuosina 1995–2007. Otettaessa asuntotulo huomioon yleistyi lapsiperheköyhyys vuoteen 2017 saakka. Kotitalousrakenne yhdistyy köyhyysriskiin. 1990-luvun alussa erilaisten lapsiperheiden köyhyys oli suunnilleen yhtä yleistä huoltajien määrästä riippumatta. Yksinhuoltajaperheiden köyhyysaste nousi vuosina 1995–1999 alle kymmenestä prosentista yli kahteenkymmeneen prosenttiin. Vuosina 2000–2017 köyhyysaste jatkoi kasvuaan. 2010-luvun loppupuolella joka kolmas yksinhuoltajatalous elää köyhyydessä. Vuosina 1995–2017 kahden huoltajan kotitalouksien köyhyysaste nousi viidestä prosentista vajaaseen kymmeneen prosenttiin.

---

¹² Semanttisesti olisi erotettava syrjäytyminen ja syrjään jääminen. Puuttuva huvipursiseuran jäsenyys on eittämättä taloudellisista syistä syrjään jäämistä, mutta ei suoranaisesti vielä syrjäytymistä.

Kahden huoltajan talouksissa köyhyysaste on yhteydessä perheen elinvaiheeseen. Niissä perheissä, joissa on kouluikäisiä lapsia, köyhyysaste on matalampi kuin niissä, joissa on alle kouluikäisiä lapsia. Köyhyysaste nousee jälleen niissä kotitalouksissa, joissa on yli 18-vuotiaita lapsia. Aikuisten lasten havaintoja selittävät opiskelu ja keho työmarkkina-asema. (Salmi 2020.) Lapsiperheköyhyys on siis yleistynyt, ja lapsiperheet taloudellisesti eriytyneet.

Vanhempien huono-osaisuus on yhteydessä lasten subjektiiviseen hyvinvointiin, mikä ilmenee lapsen huolestuneisuutena. Puolet lapsista on huolissaan joskus perheensä taloudellisesta tilanteesta ja pieni osa lapsista on jatkuvasti huolissaan. Perheen heikko taloudellinen tilanne selittää lapsen heikentynyttä subjektiivista hyvinvointia. Tyytyväisyys asuinolosuhteisiin yhdistyy lapsen subjektiiviseen hyvinvointiin. Lapset esimerkiksi vertailevat vertaissuhteissa kotinsa hallintasuhdetta. (Toikka & Haanpää 2020.) Perheen taloudellisen tilanteen ollessa teoriatasolla yhteydessä lapsen sosialisoitumiseen voidaan lisääntyneen lapsiperheköyhyyden olettaa johtavan heikosti sosialisoituvien ja pahoinvoivien lasten lukumäärän lisääntymiseen.

Lapsuudenperheen sosioekonominen asema on yhteydessä aikuisuuden sosioekonomiseen asemaan. Vanhempien tulotaso on yhteydessä ylimpään ja alimpaan tuloviidennekseen päätymisessä. Perheen korkea tulotaso pääsääntöisesti nostaa lasten mahdollisuuksia hyvätuloiseksi päätymisessä, ja ehkäisee päättymistä alimpaan tuloviidennekseen. Tilastojen valossa hyvätuloisista vanhemmista hyötyvät muut kuin korkeakoulutetut pojat ja perusasteen varaan jääneet tyttäret. Pitkittyneesti työttömilläkin vanhempien hyvätuloisuus kasvatti mahdollisuuksia hyvätuloisuuteen. Tällaisessa tilanteessa vanhempien asema ei tosin estänyt lapsen vajoamista alimpaan viidennekseen. Vanhempien tulotaso ei ollut merkittävästi yhteydessä perheellistymisen vaikutuksiin tulotasoon päädyttäessä. Varhain perheellistyminen kasvatti todennäköisyyttä päätyä pienituloiseksi ja pienensi suurituloisuuden todennäköisyyttä. (Sirniö, Martikainen & Kauppinen 2016.)

Lapsiperheköyhyyden taustalla on usein vanhemman vähäinen koulutus ja heikko työmarkkina-asema (Salmi 2020). Kulttuurinen siirtymä selittääkin aikuisuuden huono-osaisuutta lapsuudenperheen pienituloisuutta paremmin. Perhetausta on voimakkaimmin yhteydessä perusasteeseen jäävään koulutukseen ja sosiaalietujen saamiseen. Vanhempien työttömyys, lapsuudenperheen köyhyys ja yleinen taloudellinen tilanne eivät ole ylisukupolvisen huono-osaisuuden avaintekijöitä. Sen sijaan vanhempien matala koulutus ja toimeentuloetuuden saaminen ovat niitä. (Vauhkonen, Kallio, Kauppinen & Erola

2017.) Koulutus on keskeinen sosiaalisen aseman toisintaja. Neljäsosa köyhissä perheissä kasvaneista on vailla toisen tason tutkintoa 22-vuotiaina. Ei-köyhissä perheissä kasvaneista nuorista vastaavassa tilanteessa on joka kuudes. Äidin koulutustaso ja perheen toimeentulotukiasiakkuus selittävät selkeimmin puuttuvaa toisen asteen tutkintoa. (Kallio, Hautala & Erola 2020.) Vaikka taloudellinen huono-osaisuus aikuisuudessa ei välttämättä johtuisikaan suoraan vain köyhyydestä, lienee se silti välillisessä yhteydessä köyhyyteen.

Sosiaalietuja saavat vanhemmat ennustavat lapsen huono-osaisuutta ja sosiaalietujen saamista aikuisuudessa (Vauhkonen ym. 2017; Ilmakunnas ym. 2020). Toimeentulotukiasiakkaiden lapset saavat siis aikuisina useimmin toimeentulotukea kuin ne, joiden vanhemmat eivät olleet toimeentulotuen asiakkaita. Toimeentulotuen ollessa viimesijainen etuus sen pitkäaikaista ja ylisukupolvista saamista voidaan selkeästi pitää periytyvänä huono-osaisuutena. Huoltoapua saaneiden lapset olivat 1990-luvulla muita useammin ylivelkaantuneita (Mutttilainen 2002, 143).

Ilari Lehtonen on gradussaan (2016) tutkinut vanhempien ylivelkaantumisen vaikutusta aikuistuneiden lasten huono-osaisuuteen 1987-kohorttiaineistolla. Ylivelkaantumista mitattiin maksuhäiriömerkinnöillä. Kohorttiaineistossa olevista ylivelkaantuneista vanhemmista yli 90 prosenttia on saanut toimeentulotukea. Koulutustaso on matalampi ja sosioekonominen asema heikompi kuin ei-ylivelkaantuneilla. Ylivelkaantuneet vanhemmat kärsivät ei-ylivelkaantuneita vanhempia useammin mielenterveyden häiriöistä ja olivat useammin eronneita. Ylivelkaantuneet äidit ovat muita harvemmin naimissa ja useammin yksinhuoltajina. (Lehtonen 2016.)

Ylivelkaantuneiden vanhempien lapsista kaksi kolmasosaa on ollut joskus toimeentulotuen asiakkaana. Muusta kohortista yksi kolmasosa on saanut joskus toimeentulotukea. Toimeentulotukea saaneiden lasten vanhemmista yli puolet ovat itsekin saaneet toimeentulotukea. Toimeentulotukea saaneiden vanhemmat edustavat usein matalia sosiaaliluokkia, heillä on enemmän mielenterveyden ongelmia ja he ovat useammin eronneita. Aikuistuneen lapsen toimeentulotuen asiakkaaksi päätymistä selittävät eniten vanhemman toimeentulotuen asiakkuus, perusasteen koulutus sekä ylivelkaantuminen. Vanhempien ylivelkaantuminen on yhteydessä lapsen pitkäaikaiseen toimeentulotuen asiakkuuteen. (Lehtonen 2016.)

Matala koulutustaso saattaa vaikuttaa ylivelkaantumisen yksilökohtaisiin riskeihin, kuten taloustaitoihin ja -tietoon (Hiilamo 2018). Vanhempien sosiaalinen asema vaikuttaa aikuistuneen lapsen riskiin ylivelkaantua. Esimerkiksi vanhempien avioero tai vanhemman nuori ikä lapsen syntyessä kasvattaa aikuistuneen lapsen riskiä ylivelkaantua. (Oksanen, Aaltonen, Majamaa & Rantala 2017.) Vaikka velka ei periydykään, on ylisukupolisesta velkaongelmiin joutumisesta havaittu viitteitä. Tällöin ylivelkaantuminen yhdistyy sukupolvelta toiselle kasautuvaan huono-osaisuuteen. Äärimmillään voidaan puhua jopa kolmannen sukupolven ylivelkaantuneista. Näissä ääritapauksissa huono-osaisuuteen yhdistyvät puutteelliset taloustaidot ja välinpitämätön velkakulttuuri (Rantala & Tarkkala 2009.)

Vanhempien velkaantuminen on yhteydessä aikuistuvan lapsen velkaantumisen riskiin. Äidin velkaantuminen nostaa riskiä enemmän kuin isän velkaantuminen ja riski on suurin kummankin vanhemman ollessa velkaongelmissa. Niistä perheistä, joissa molemmilla vanhemmilla oli velkaongelmia, lähes puolilla lapsistakin tuli olemaan velkaongelmia. (Oksanen ym. 2017.) Sinänsä vanhempien sosiaalisen aseman yhteys ylivelkaantumiseen voisi tukea ajatusta huono-osaisuuden kulttuurisesta siirtymästä. Toisaalta taustalla saattaakin olla monimutkaisempi kausaalisuhteista muodostuva kokonaisuus. Nuorena perheellistyminen hankaloittaa opiskelua estäen tai viivästyttäen työllistymistä. Lapsen aikuistuttua tätä kohtaavaa velkaongelmaa voi selittää sekä periytynyt matala koulutus- ja tulotaso, että vanhempien viivästyneen työllisyyden aiheuttama vähäisempi varallisuus. Tällöin vanhemmalla ei välttämättä ole mahdollisuutta taloudellisesti auttaa ongelmiin joutunutta jälkikasvuaan.

4 AINEISTO JA TUTKIMUSASETELMA

Opinnäytteen tutkimustehtävänä on selvittää, ovatko aiempaan tutkimukseen perustuvat ylivelkaantumiselle altistavat tekijät tarkemmin määritellyn subjektiivisen ylivelkaantumisen riskejä. Tarkoituksena on tavoittaa ylivelkaantumisen riskiin yhdistyvät yksilölliset muuttujat. Tutkimuskysymys on:

Miten taloudelliset, sosiaaliset ja ylisukupolviset riskit selittävät koettua ylivelkaantumista?

Luokka- ja elämänkaaririskit luokitellaan kysymykseen vastaamiseksi uudestaan kahdeksi luokaksi. Sosiaaliset muuttujat ovat vastaajan koulutus, sukupuoli ja ikä sekä alakäisten lasten määrä kotitaloudessa ja kotitalousmuoto. Sosiaalisten muuttujien tarkoituksena on hahmottaa yksilön elämänpiirin yhteyttä ylivelkaantumiseen. Taloudellisia muuttujia ovat vastaajan tuloköyhyys, työttömyys viimeisen viiden vuoden aikana, asumismuoto ja pääasiallinen toiminta työmarkkinoilla. Taloudelliset muuttujat yhdistyvät vastaajan mahdollisuuksiin vastata velkaantumiseen. Sosiaaliset ja taloudelliset muuttujat ovat osin päällekkäisiä. Ylisukupolvisina muuttujina tarkastellaan lapsuudenperheen toimeentulotuen saantia ja vastaajan käsitystä sen toimeentulosta. Näin voidaan saavuttaa tietoa aiemman elämänpiirin ja taloudellisen aseman vaikutuksesta nykyiseen asemaan. Tarkastellaan lisäksi aineiston keräysvuoden yhteyttä ylivelkaantumiseen.

Aineistona käytetään Turun yliopiston sosiaalipolitiikan oppiaineen keräämää ”*Kuka on köyhä – väestöryhmien väliset hyvinvointierot ja hyvinvointiongelmien paikantuminen*”-aineistoa. Käytettävät aineistot on kerätty vuosina 1995, 2000, 2005, 2010 ja 2015. Aineiston alkuperäisenä ideana on lähestyä taloudellista huono-osaisuutta sosiaalisen konsensuksen näkökulmasta. Kyselyaineiston käyttäminen mahdollistaa subjektiivisen ylivelkaantumisen tutkimisen, ja yhdistettyjen muuttujien muodossa kokemusrelativismin välttämisen. Rekistereihin perustuvat mittarit jättävät osan velkaongelmaisista piiloon. Tällaisia varjovelkaantuneita ovat mm. pienituloiset pienvelalliset ja velkakierteessä olijat (Iivari 2000; Rantala 2012). Rekisterit saattavat myös nostaa ylivelkaantuneiden kategoriaan sinne kuulumatonta väkeä. Ensiasuntonsa ostanutta nuorta ei ole mielekästä pitää automaattisesti ylivelkaantuneena, vaikka tämä olisi reaalisesti ja suhteellisesti hyvin velkainen. Samoin satunnainen maksuhäiriömerkintä voi kertoa enemmänkin kehnosta taloudenhallinnasta kuin ylivelkaantumisesta.

Aineiston otoskoko vaihtelee. Vuonna 1995 se oli 3000, 2000–2010 kysely lähetettiin noin 4000 henkilölle ja vuonna 2015 riittävän havaintomäärän saamiseksi 5000 henkilölle. Kyselyyn vastanneita henkilöitä eli aineiston tapausmäärä on vuonna 1995 (N=1858), 2000 (N=2400), 2005 (N=2391), 2010 (N=2068) ja 2015 (N=1999). (Taulukko 2.) Vuoden 2015 aineistossa on joitakin täysin tyhjiä vastaajaprofiileita, joissa ainoa tieto on vastaajan järjestysnumero. Nämä vastaajat luokittelevat kuitenkin automaattisesti pois analyysin edetessä.

Taulukko 2. Aineistojen otoskoko, vastaajien lukumäärä ja vastaus- sekä katoprosentti vuosina 1995–2015.

	1995	2000	2005	2010	2015
Otoskoko	3000	4000	4000	4000	5000
Lopullinen otoskoko	2859	3934	3957	3973	4987
Tapausmäärä	1858	2400	2391	2068	1999
Vastausprosentti	65	61	60	52	40
Katoprosentti	35	39	40	48	60

Lähde: Grönroos ym. 2017

Kadon, valikoitumisen ja painokertoimien puuttumisen vuoksi aineistoon tulee suhtautua kriittisyydellä ja sitä tulee pitää jokseenkin suuntaa antavana. Laskeva vastausprosentti vaikuttaa mittausvuosien väliseen arviointiin. Aineisto kärsii tietyistä edustavuusongelmista. Vuonna 1995 tapausmäärän sukupuolijakauma on tasainen, muina vuosina naisia on aineistossa enemmän. Vastaajien ikäjakauma on vuosissa 19–69. Mittausvuosina 2010 ja 2015 vanhin ikäluokka (60–69-vuotiaat) ovat voimakkaasti yliedustettuina aineistossa. Toiseksi vanhin ikäluokka (50–59-vuotiaat) ovat lievästi edustettuina). 2010 ja 2015 nuoremmat ikäluokat (20–29-vuotiaat ja 30–39-vuotiaat) ovat aliedustettuina aineistossa. Vuoden 2015 aineistossa myös 40–49-vuotiaiden ikäluokka on aliedustettuina. Tarkasteltaessa aineiston vastaajien ikä- ja sukupuolijakaumia 20–49-vuotiaiden aliedustavuus paikantuu miesten puuttumiseen aineistosta. Nuorten miesten aliedustus on erityisen voimakasta vuoden 2015 aineistossa. (Grönroos, Mäkinen & Ritakallio 2017.)

Työmarkkina-aseman osalta aineisto noudattaa väestön jakaumaa kohtuullisen hyvin. Työssä olevat ovat hieman aliedustettuina ja työttömät hieman yliedustettuina. Työmarkkinoiden ulkopuolisten määrä noudattelee väestön jakaumaa, paitsi vuonna 2015.

Tämä selittynee iäkkäiden yliedustuksella keräysvuonna. Koulutuksen osalta aineiston jakauma vastaa väestön jakaumaa peruskoulutuksen osalta. Keskiasteen koulutetut ovat yliedustettuina ja korkeakoulutetut hieman aliedustettuina, paitsi vuonna 2015 korkeasteen koulutetut ovat hieman yliedustettuina. Kaikissa aineistoissa aliedustettuina ovat 19–39-vuotiaat perusasteen varassa olevat henkilöt. 40–49-vuotiaat perusasteen käyneet ovat yliedustettuina 1995 ja 2000 aineistoissa ja aliedustettuina 2010 ja 2015. 2010 ja 2015 19–39-vuotiaat ovat hieman yliedustettuina korkeakoulutetuissa, kun taas 40–69-vuotiaat ovat hieman aliedustettuina. Huolimatta pienistä edustavuusongelmista aineisto vastaa kokonaisuudessaan kohtalaisesti suomalaista väestöä. (Grönroos ym. 2017.)

KONSE1995-2015 aineistosta on tehty aiemmin toinenkin ylivelkaantumista käsittelevä Pro Gradu. Ohto Kärkkäisen opinnäyte (2018) käsitteli ylivelkaantumisen sosiaalista jakautumista ja sen kehitystä vuosina 1995–2015. Kärkkäisen gradussa tarkasteltiin myös vastaajia velkatyypeittäin ja ylivelkaantumisen yhteyttä ihmisten elinoloihin ja hyvinvointiin. Huolimatta samasta aineistosta ja samasta aiheesta tutkimuskysymykset ja sekä tutkimusmenetelmät ovat allekirjoittaneen ja aiemman graduntekijän välillä erilaiset.

4.1 MUUTTUJEN JAKAUMAT

Selitettävä muuttuja on ylivelkaantuminen. Aineistossa ylivelkaantumista mitataan väitännällä “Tulot ja lainanhoitokulut huomioon ottaen koen olevani ylivelkaantunut”. Vastausvaihtoehdot ovat täysin samaa mieltä, osittain samaa mieltä, osittain eri mieltä ja eri mieltä. Taulukon 2. jakaumasta havaitaan, että valtaosa on kysymyksen kanssa täysin eri mieltä ja myöntävät vastaukset saavat pienemmät tapausmäärät. Kysymyksen kanssa täysin tai osittain samaa mieltä olevia on 16,6 prosenttia vastaajista, kun taas vastaavasti täysin tai osittain eri mieltä olevia on 83,4 prosenttia.

Taulukko 3. Selitettävän muuttujan jakaumat, osuudet ja tapausmäärät.

Vastaaaja kokee olevansa ylivelkaantunut % (N)	
Täysin samaa mieltä	6,1 (619)
Osittain samaa mieltä	10,5 (1060)

Osittain eri mieltä	14,6 (1477)
Täysin eri mieltä	68,8 (6958)
Yhteensä	100 (10114)
Vaikeuksia suoriutua pakollisista maksuista % (N)	
Kyllä	23,2 (2445)
Ei	76,8 (8114)
Yhteensä	100 (10559)
Tarkennettu ylivelkaantuminen (kokemus ylivelkaantumisesta ja maksuvaikeudet) % (N)	
Ylivelkaantunut	11,1 (1118)
Ei ylivelkaantunut	88,9 (8920)
Yhteensä	100 (10038)

Tässä tutkielmassa ylivelkaantumista tarkastellaan osana taloudellista huono-osaisuutta. Saavuttaaksemme tarkemman kuvan köyhyyteen tai deprivatioon johtavasta ylivelkaantumisesta on selitettävää muuttujaa muokattava edelleen. Ylivelkaantumisen tarkempi määrittely edellyttäisi useamman muuttujan käyttämistä, kuten esimerkiksi maksuvaikeuksien (Euroopan komissio 2008).

Edeltävän vuoden aikana koettuja maksuvaikeuksia käytetään yleisesti köyhyyden ja ylivelkaantumisen tutkimisessa (Euroopan komissio 2008; Fonderville ym. 2010). Jokaisena KONSEn keräysvuonna on kysytty “Onko kotitaloudellasi ollut kuluneen 12 kuukauden aikana vaikeuksia suoriutua pakollisista maksuista (ruoka, vuokrat jne.)?”. Vastausvaihtoehdot ovat kyllä ja ei. Maksuvaikeuksia on ollut 23,2 prosentilla vastaajista, kun taas 76,8 prosentilla niitä ei ole ollut. Maksuvaikeudet ovat siis sangen yleisiä. Kysymyksenasettelu jättää pakollisten maksujen kategorian hieman avoimeksi viitaten kuitenkin vähimmäisestä selviämisestä aiheutuviin kustannuksiin. Kysymyksenasettelun esimerkit viittaavat olemassaolon turvaamisen (ruoka) lisäksi sopimusperusteiseen maksuun, eli tässä tapauksessa huoneenvuokraan. Pakollisia maksuja ei kuitenkaan ole ymmärretty pelkän vuokran kautta, sillä maksuvaikeuksista kärsivistä suunnilleen yhtä

moni asuu vuokralla kuin omistusasunnossa. (Ks. Liite 1.) Vastaajat ovat selkeästi väistäneet kysymyksenasettelun mahdollisen sudenkuopan, joka olisi voinut rajoittaa muuttujan käyttökelpoisuutta.

Yhdistetään ylivelkaantumisen kokemus ja koetut maksuvaikeudet toisiinsa. Itsensä ylivelkaantuneeksi kokevat yhdistetään maksuvaikeuksia kokeneisiin. Heidät luokitellaan ylivelkaantuneiksi. Muulla tavoin vastanneet luokitellaan luokkaan ei-ylivelkaantuneiksi. Uusi tarkempi muuttuja määrittelee ylivelkaantumisen tilaksi, jossa samanaikaisesti pätevät ylivelkaantumisen kokemus ja vaikeus suoriutua pakollisista menoista. Jos vastaaja ei koe olevansa sekä ylivelkaantunut että maksuvaikeuksissa, ei tätä pidetä ylivelkaantuneena. Vastaamatta jättäneet pudotetaan kokonaan pois muuttujasta. Tarkennettu ylivelkaantumisen muuttuja kuvaa pelkkää kokemusta syvempää velkaongelmaa, sillä muuttujaan itseensä sisältyvät vaikeudet taloudellisessa pärjäämisessä. Tarkennetun ylivelkaantumisen muuttujan voidaan ajatella kuvaavan mahdollisesti sisällölliselle köyhyydelle altistavaa tilaa. Ylivelkaantuminen ja köyhyys eivät itsessään kuvaa samaa asiaa, vaikka ne toisiinsa läheisesti liittyvätkin.

Yhdistetty ylivelkaantumismuuttuja saa erilaisia arvoja kuin aiempi kaksiluokkainen muuttuja. Kahden indikaattorin perusteella määritetty ylivelkaantuminen on harvinaisempaa, kuin pelkällä kokemuksella määritetty. Yhdistetyllä selitettävällä muuttujalla tarkasteltuna vastaajista 11,1 prosenttia on ylivelkaantuneita ja 88,9 prosenttia ei ole.

Ylivelkaantumisesta koskevasta aiemmasta tutkimuksesta on nostettavissa esiin joukko sosiaalisia riskejä. KONSE-aineisto sisältää useita sosiaalisia riskejä kuvaavia muuttujia, mutta ne eivät kaikki ole käyttökelpoisia¹³. Alla olevassa taulukossa ovat tutkimustehtävän kannalta käyttökelpoisiksi muokatut selittävät muuttujat (ks. Taulukko 2). Muuttujat on uudelleen jaoteltu. Luokka- ja elämänkaaririskejä kuvaavat muuttujat jaetaan sosiaalisiin ja taloudellisiin muuttujiin. Selkeämpi jäsennostapa mahdollistaa ylivelkaantuneen elämänpiirin ja olosuhteiden tarkemman käsittelyn. Sosiaalisia muuttujia ovat vastaajan koulutus, alaikäisten lasten lukumäärä, vastaajan sukupuoli, kotitalous-

---

¹³ Esimerkiksi vastaajan toimeentulotuen saamista osoittava muuttuja rajautui pois luokitteluvaikeuksien myötä, vaikka toimeentulotuen saaminen on aiemman tutkimuksen perusteella yhteydessä ylivelkaantumiseen.

muoto ja vastaajan ikä (mm. Euroopan komissio 2008; Fondeville ym. 2010; Angel & Heitzmann 2015; Oksanen ym. 2015; Oksanen ym. 2016; Majamaa & Rantala 2016). Taloudellisia puolestaan ovat vastaajan tuloköyhyys, työttömyys vastaamista edeltävänä viitenä vuotena, asumismuoto ja pääasiallinen toiminta työmarkkinoilla (mm. Euroopan komissio 2008; Oksanen ym. 2015; Majamaa & Rantala 2016). Ylisukupolvisia muuttujia ovat lapsuudenperheen turvautuminen toimeentulotukeen tai huoltoapuun sekä vastaajan arvio lapsuudenperheensä toimeentulosta. Ylisukupolviset muuttajat perustuvat lapsiperheiden köyhyyttä ja toimeentulotuen asiakkuuteen liittyvään tutkimukseen (ks. Kangas & Ritakallio 2008; Hakovirta 2010; Hannikainen-Ingman ym. 2013; Salmi 2020). Ylisukupolviset muuttajat ovat täysin relativistisia, eli ne perustuvat suoraan vastaajan muistiin tai käsitykseen. Muuttujien riskeinä ovat unohtaminen, puuttuva tieto tai häpeä. Muistitietoa on käytetty taloussosiaalityön tutkimuksessa aineistona aiemminkin, tosin laadullisesti (ks. Viitasaari 2018).

Taulukko 4. Selittävien muuttujien frekvenssit, validit prosenttiyksiköt ja kumulatiiviset prosenttiyksiköt

Muuttuja	Frekvenssi	Validi %	Kumulatiivinen %
Koulutus			
Enintään perusaste	3061	28,6	28,6
Toinen aste: ammatillinen	2430	22,7	51,2
Toinen aste: lukio tai opisto	2955	27,6	78,8
Korkea-aste	2271	21,2	100
Yht.	10717	100	
Lapsia kotitaloudessa			
Yksi lapsi	1387	12,9	12,9
Kaksi lasta	1322	12,3	25,3
Kolme lasta tai enemmän	601	5,6	30,9
Ei lapsia	7407	69,1	100
Yht.	10717	100	
Sukupuoli			
Mies	4859	45,6	45,6
Nainen	5804	54,4	100
Yht.	10663	100	
Kotitalousmuoto			
Yksinasuva	2314	21,6	21,6
Pari, ei lapsia	3191	29,8	51,4

Muu	1206	11,3	62,6
Pari ja lapsia	4006	37,4	100
Yht.	10717	100	
Ikä			
18–31-vuotiaat	2199	20,8	20,8
32–42-vuotiaat	2130	20,1	40,9
43–52-vuotiaat	2209	20,8	61,7
53–61-vuotiaat	2138	20,2	81,9
62–70-vuotiaat	1919	18,1	100
Yht.	10595	100	
Lapsuudenperheen toimeentulo hyvä tai kohtalainen			
Ei	2185	20,4	20,4
Vastaus puuttuu	742	6,9	27,3
Kyllä	7790	72,7	100
Yht.	10717	100	
Lapsuudenperhe sai toimeentulotukea			
Kyllä	1063	9,9	9,9
Vastaus puuttuu	1338	12,5	22,4
Ei	8316	77,6	100
Yht.	10717	100	
Tuloköyhyys			
Köyhyys	2872	26,8	26,8
Vastaus puuttuu	1047	9,8	36,6
Ei köyhyyttä	6798	63,4	100
Yht.	10717	100	
Työttömyys 5 vuoden aikana?			
Pitkä työttömyys	1446	13,5	13,5
Lyhyt työttömyys	1261	11,8	25,3
Muu	2728	25,5	50,7
Ei työttömyyttä	5282	49,3	100
Yht.	10717	100	
Asumismuoto			
Vuokra	2582	24,1	24,1
Muu	856	8	32,1
Omistus	7279	67,9	100
Yht.	10717	100	
Pääasiallinen toiminta työmarkkinoilla			

Työtön/lomautettu	997	9,3	9,3
Eläkkeellä	2184	20,4	29,7
Opiskelee	787	7,3	37
Muu	911	8,5	45,5
Työssä	5838	54,5	100
Yht.	10717	100	
Aineiston keruuvuosi			
1995	1858	17,3	17,3
2000	2400	22,4	39,7
2005	2391	22,3	62
2010	2068	19,3	81,3
2015	2000	18,7	100
Yht.	10717	100	

Koulutusta on aineistossa kartoitettu kysymällä vastaajan korkeinta koulutusta. Yhdistetyssä KONSE 1995–2015-aineistossa muuttuja on alun perin kuusiluokkainen. Muuttuja on luokiteltu uudelleen neliluokkaiseksi siten, että toisiinsa on yhdistetty peruskoulutuksen puuttumisen, kansakoulun tai kansalaiskoulun käymisen ja peruskoulun tai oppikoulun suorittamisen luokat. Matalaa koulutusta osoittavaan muuttujaan on yhdistetty myös harvat kysymykseen vastaamatta jättäneet. Ammattikoulun tai ammattiinstituutin, lukion tai opiston ja korkea-asteen koulutusta osoittavat muuttujat säilytettiin ennallaan. Aineistossa enintään perusasteen suorittaneita on 28,6 prosenttia vastaajista, ammatillisen keskiasteen suorittaneita 22,7 prosenttia, yleissivistävän keskiasteen suorittaneita 27,6 prosenttia ja korkea-asteen suorittaneita 21,2 prosenttia vastaajista. Kysymykseen vastaamatta jättäminen painottuu aineiston sisäisessä tarkastelussa aineistovuoteen 2015 sekä kahteen vanhimpaan ikäluokkaan. Kyse on mahdollisesti siitä, että vastaajan koulutus ei vastaa kysytyjä koulutusmuotoja eikä vastaaja kykene suhteuttamaan aiemmin hankkimaansa koulutusta nykyiseen tutkintojärjestelmään. Vastaamatta jättäneiden mukana luokittelu enintään perusasteen suorittaneisiin sisältää joitakin heikkouksia, vaikka toisaalta voimme olla siitä varmoja, että vastaajat kuuluvat vähintään tähän luokkaan. Vastaamatta jättäneiden luokka käsittänee koulutusmuotoina lyhyet

ammattikurssit, jotka eivät muodosta ammattikoulutuksen veroista ammattitutkintoa sekä työssä saadun koulutuksen, joka ei kuitenkaan rinnastu ammattikoulutukseen.¹⁴

Aineistosta selviää 0–6- ja 7–17-vuotiaiden lasten lukumäärä vastaajien kotitalouksissa. Kotitalouden alaikäisten lasten kokonaislukumäärä on saatu yhdistämällä toisiinsa nämä kaksi ilmoitettujen lasten luokkaa. Lapsettomien kotitalouksien luokan muodostavat ne vastaajat, jotka eivät ole ilmoittaneet kotitalouudessaan asuvan alaikäisiä lapsia. Aineistossa yksilapsia perheitä on 12,9 prosenttia, kaksilapsisia 12,3 prosenttia ja monilapsisia perheitä 5,6 prosenttia. Lapsettomia perheitä on peräti 69,1 prosenttia. On syytä huomata, että monella aineiston lapsettomalla perheellä saattaa olla aikuisia lapsia, jotka jäävät tarkastelun ulkopuolelle.

Vastaajan sukupuolta on kysytty aineistossa perinteisen kaksijakoisesti. Vastaamatta jättäneitä on hyvin vähän eikä heidän luokitteluunsa uudelleen ole mielekästä. Aineistossa miehiä on 45,6 prosenttia ja naisia 54,4 prosenttia.

Vastaajan kotitalousmuotoa osoittava muuttuja on ollut alun perin viisiluokkainen. Yksinasuvien, lapsettomien pariskuntien ja lapsiperhepariskuntien luokat säilytetään ennallaan. Yksinhuoltajia on aineistossa hyvin vähän ja heidät yhdistetään luokkaan muu. Luokkaan muu on yhdistetty myös aineistovuotena 2015 lapsuudenkodissaan asuvat yli 18-vuotiaat vastaajat (Grönroos ym. 2017). Muut-kaatoluokkaan on yhdistetty myös kysymykseen vastaamatta jättäneet. Aineistossa yksinasuvia on 21,6 prosenttia ja lapsettomia pariskuntia 29,8 prosenttia. Pariskuntia, joilla on lapsia, on 37,4 prosenttia aineistosta. Muut-kaatoluokkaan kuuluu 11,3 prosenttia vastaajista.

Vastaajan ikää ei ole aineistossa suoraan kysytty. Se on laskettu vähentämällä aineistovuodesta vastaajan syntymävuosi. (Grönroos ym. 2017.) Iän on aiemmin havaittu olevan epälineaarisesti yhteydessä ylivelkaantumiseen (Oksanen ym. 2015). Määritetään aineistosta viisi tapausmääriltään yhtä suurta ikäluokkaa. Kuten ikäluokkien ylä- ja alarajoista huomaa, on aineisto jokseenkin painottunut iäkkäämpään vastaajakuntaan. 18–31-vuotiaita vastaajia on aineistossa 20,8 prosenttia, 32–42-vuotiaita 20,1 prosenttia,

---

¹⁴ Muuttujan osalta on huomioitava myös, että yleissivistävään keskiasteeseen on luokiteltu opistoasteen tutkinnot, jotka asettuvat nykyisin toisen asteen ja korkea-asteen väliin.

43–52-vuotiaita 20,8 prosenttia, 53–61-vuotiaita 20,2 prosenttia ja 62–70-vuotiaita 18,1 prosenttia. Ikänsä vastaamatta jättäneitä oli hyvin vähän ja heidät pudotettiin pois analyysistä.

Kyselylomakkeissa vastaajaa pyydettiin arvioimaan, oliko tämän lapsuudenperheen toimeentulo hyvää tai kohtalaista. Vastausvaihtoehdot olivat kyllä ja ei. Kysymykseen kyllä vastanneita on 72,7 prosenttia vastaajista. Heikosta toimeentulosta kärsineitä eli ei-vastauksen valinneita on 20,4 prosenttia vastaajista. Kysymykseen vastaamatta jättäneiden osuus oli suuri, joten luodaan vastaamatta jättäneistä oma luokkansa. Vastaamatta jättäneiden luokka kattaa 6,9 prosenttia vastaajista. Vastaamatta jättäneille omaa luokkaa puoltaa kysymyksen suhteellisuus ja vaikeus. Vastaaja ei välttämättä tiedä, muista tai osaa arvioida lapsuudenperheensä toimeentuloa. Lisäksi lapsuudenperheen toimeentulo on voinut olla labiilia, eli kelvollinen ja heikko toimeentulo ovat vuorotelleet. Tällaisissa tilanteissa yksiselitteisen vastauksen antaminen voi olla mahdotonta. Muuttujan luotettavuutta heikentää todennäköisesti myös vanhempien taipumus suojella lapsiaan köyhyyden häpeältä. Vanhemmat ovat saattaneet myös tinkiä omista perustarpeistaan, jolloin perheen varsinainen tilanne ei ole välittynyt lapselle (Viitasaari 2018).

Lapsuudenperheen toimeentulotuen tai huoltoavun saamista on kysytty samankaltaisella kysymyksellä. Niitä vastaajia, joiden lapsuudenperheet saivat toimeentulotukea, on 9,9 prosenttia. Ehdoton enemmistö eli 77,6 prosenttia vastaajien lapsiperheistä ei tukea saanut. Tämän muuttujan osalta päädyttiin samanlaiseen ratkaisuun kuin toimeentulon tasoa mittaavassa kysymyksessä. Vastaamatta jättäneiden luokka kattaa 12,5 prosenttia vastaajista. Toimeentulotuen ja etenkin huoltoavun saamisen ollessa tabu vastaamattomien luokka todennäköisesti sisältää tietämättömien ja muistamattomien lisäksi asiaa häpeävät (vrt. Laihiala 2020). Ja voihan toki olla, että vanhemmat ovat halunneet suojella lastaan huoltoavun ja toimeentulotuen häpeältä, eikä aikuistuneella lapsella siksi ole asiasta selkeää kuvaa (vrt. Viitasaari 2018).

Aineistossa vastaajan tuloja tiedusteltiin kysymällä kotitalouden käytettävissä olevia rahamääräisiä tuloja. Vuosina 1995 ja 2000 tulot ilmoitettiin markkoissa, kun taas 2005, 2010 ja 2015 euroissa. Rahan arvon ja valuuttayksikön muutoksen vuoksi tulot muunnettiin rahanarvonkertoimella vuoden 2015 euroiksi. Yhdenmittaisen tuloja osoittavan muuttujan luomiseksi tulot olisi kyettävä suhteuttamaan kotitalouden rakenteeseen. Tämä tehtiin ns. kulutusyksikköjä hyödyntämällä. Kulutusyksikköinä perustana käytettiin OECD:n perinteistä järjestelmää, jossa ensimmäinen aikuinen saa arvon 1, seuraava

aikuinen arvon 0,7 ja kaikki alaikäiset arvon 0,5. Kulutusyksiköt rakennettiin aineistosta käyttäen hyödyksi ilmoitettua kotitalouden jäsenten, aikuisten ja alaikäisten lasten lukumäärää. Puuttuvien vastauksien osalta tietoja täydennettiin kotitalousmuuttujan tiedoilla siten, että yksinasuvan kotitaloudessa asuu yksi henkilö ja lapsettomien pariskuntien kotitaloudessa kaksi henkilöä. Tämän jälkeen kotitalouden käytettävissä oleva vuoden 2015 rahassa oleva tulo jaettiin kotitalouden kulutusyksiköillä. Kulutusyksikkökohtaisen tulon määrittämisen jälkeen jokaisen aineistovuoden osalta vastaajat jaettiin vastausvuoden mukaisen köyhyysrajan perusteella. Käsittelyn helpottamiseksi myös köyhyysrajan rahamäärä muunnettiin vuoden 2015 rahaksi. Köyhyysrajana toimi 60 prosenttia mittausvuoden kulutusyksikkökohtaisesta käytettävissä olevasta tulosta (Liite 2). Tämän jälkeen aineistovuodet yhdistettiin takaisin yhdeksi muuttujaksi. Aineistossa ilmoitettujen tulojen perusteella vastaajista 26,8 prosenttia oli tuloköyhiä. Ei-köyhiä oli puolestaan 63,4 prosenttia. Ne vastaajat, jotka eivät ilmoittaneet tulojaan tai joiden kotitalouden kulutusyksikkörakennetta ei ollut aineistosta rakennettavissa, määriteltiin puuttuvien vastausten luokkaan. Tähän luokkaan kuului 9,8 prosenttia vastaajista. Aineistossa vastaajat ovat joko kansallisella tasolla korostuneen pienituloisia tai sitten he eivät ole osanneet määrittää käytettävissä olevia tulojaan.

Työttömyys on ylivelkaantumisen riski. Ylivelkaantumisen taustalla saattaa olla henkilökohtaisen talouden shokki, kuten työttömyydestä seuraava tulojen kutistuminen (Hii-lamo 2018). Aineistossa kysyttiin, onko vastaaja ollut edeltävän viiden vuoden aikana työttömänä tai lomautettuna. 49,3 prosenttia vastaajista ei ole ollut edeltävän viiden vuoden aikana työttömänä tai lomautettuna. Kerran lyhytaikaisesti (alle 3kk) ja useita lyhytkestoisia aikoja työttömänä olleiden luokat yhdistettiin lyhyttä työttömyyttä osoittavaksi luokaksi. Tähän luokkaan kuului 11,8 prosenttia vastaajista. Pitkän työttömyyden luokka saatiin yhdistämällä toisiinsa kerran, pidemmän aikaa (yli 3kk) ja useita pidempikestoisia aikoja työttömänä olleiden luokat. Pitkän työttömyyden luokkaan kuului 13,5 prosenttia vastaajista. Vastaamatta jättäneet luokiteltiin muu-kaatoluokkaan, joka kattaa 25,5 prosenttia vastaajista. Tähän luokkaan kuuluvat tyypillisesti mm. vastaus-hetkellä eläkkeellä olevat ja opiskelijat. Vastaamisen vaikeus on sikäli ymmärrettävää, että työttömyys ja lomauttaminen rakentuvat suhteessa työssäkäyntiin, eikä muihin pääasiallisen toiminnan muotoihin.

Vastaajan asumismuotoa kartoittava muuttuja on yhdistetyssä aineistossa alun perin neliluokkainen. Omistusasujien ja vuokra-asujien luokat säilytettiin samanlaisina. Asu-

misoikeusasujista, muutoin asuvista ja vastaamatta jättäneistä muodostetaan muukaatoluokka. 67,9 prosenttia vastaajista on omistusasujia. Vuokra-asunnossa asuu 24,1 prosenttia vastaajista. Muu-kaatoluokkaan kuuluu 8,0 prosenttia vastaajista.

Vastaushetkellä päätoimista asemaa kartoittava alkuperäinen muuttuja on seitsemänluokkainen. Töissä kokopäiväisenä ja töissä osa-aikaisena olevat luokiteltiin uudelleen työssä olevien luokaksi, joka kattaa 54,5 prosenttia vastaajista. Kotiäitinä tai -isänä olleita oli hyvin vähän, joten heidät yhdistettiin luokkaan muut. Myös kysymykseen vastaamatta jättäneet luokiteltiin pääasialliselta asemaltaan muut-luokkaan. Kaatoluokka kattaa 8,5 prosenttia vastaajista. Muutoin uudelleenluokittelua ei tehty. Vastaushetkellä työttömiä tai lomautettuja oli 9,3 prosenttia, eläkkeellä olevia 20,4 prosenttia ja opiskelijoita 7,3 prosenttia vastaajista.

Aineiston keräysvuotta osoittavaan muuttujaan ei tehdä muutoksia. Vuosi 1995 kattaa 17,3 prosenttia aineistosta. Vastauksista 22,4 prosenttia on vuodelta 2000 ja 22,3 prosenttia vuodelta 2005. Vuoden 2010 vastaukset edustavat 19,3 prosenttia aineistosta ja vuoden 2015 18,7 prosenttia. Yhteensä koko aineistossa vastaajia on 10717.

Puuttuvien vastauksien luokittelu kaatoluokkiin johtaa osin puutteellisten vastauslomakkeiden mukana oloon analyyseissa. Kaatoluokkien käyttö mahdollistaa myös moneen pienempään ryhmään kuuluvan vastaajan säilymisen aineistossa. Mahdollisimman suuren tapausmäärän säilyttäminen tulee oleelliseksi myöhemmin binaarisessa logistisessa regressioanalyysissä, sillä puuttuva vastaus yhdessä selittävän luokassa johtaa koko vastaajan poistumiseen analyysistä. Valikoiduista muuttujista ainoastaan sukupuoli ja ikä eivät vastaa täysin kaikkien vastaajien lukumäärää, sillä puuttuville vastauksille oman luokan luominen ei olisi ollut pienen määrän vuoksi mielekäästä.

Selittävät muuttujat saattavat korreloida keskenään. Esimerkiksi viimeisen viiden vuosikymmenen aikana noussut koulutustaso johtanee nuoren iän ja korkeamman koulutuksen yhdistymiseen. Ikä yhdistyy toimintaan työmarkkinoilla, eli siihen onko vastaaja opiskelija, työssä vai eläkkeellä. Edelleen iän voidaan ajatella korreloivan koetun työttömyyden kanssa. Nuoren opiskelijan ei ole ollut mahdollista kokea työttömyyttä. Kotitalousmuodoista lapsiperheet painottunevat nuoriin ja keski-ikäisiin, kuten myös vuokralla asuminen. Koulutus ja asema työmarkkinoilla ovat oletettavasti yhteydessä tulotason, jonka taas on luontevaa olettaa olevan yhteydessä esimerkiksi asunnon hallinta-

suhteeseen. Riittävän suuri korrelaatio on ennakkoehto kelvollisen mallin luomiselle (Metsämuuronen 2001).

4.2 TUTKIMUSMENETELMÄT

Aluksi tutkitaan selitettävän muuttujan eli ylivelkaantumisen yhteyttä selittäviin muuttujiin. Ristiintaulukoinnilla hahmotetaan ilmiöiden välisiä yksinkertaisia yhteyksiä. Ristiintaulukoinnissa huomio kiinnitetään tilastolliseen merkitsevyyssasteeseen. Merkitsevyyssasteet ovat 95 % luottamusvälillä $p < 0,05^*$, $p < 0,01^{**}$ ja $p < 0,01^{***}$.

Ristiintaulukoiden jälkeen edetään binääriseen logistiseen regressioanalyysiin. Aluksi kaikille muuttujille suoritetaan yksittäistarkastelut. Tämän jälkeen muuttujia tarkastellaan soveltavasti teoriaohjaavien osamallien kautta ja raportoidaan näiden tulokset. Osamallien luomisen jälkeen ne kasataan kokonaiseksi malliksi.¹⁵

Logistisessa binäärisessä regressioanalyysissä muuttujat vakioituvat toisillaan. Kokonaisesta mallista nähdään siis muuttujien yhteydet ylivelkaantumiseen, kun kaikki muuttujat huomioidaan. Vakioituminen on analyysin keskeinen ero ristiintaulukointiin sekä logistisiin binäärisiin yksittäistarkasteluihin. Muuttujien vakioitumista voidaan pitää perusteluna osamallien luomiselle. Luotaessa ensin osamallit voidaan muuttujien käyttäytymistä tarkastella olosuhteiden vaihtuessa.

Logistisessa regressioanalyysissä aineistosta pyritään löytämään riskiä kuvaavia veto-suhteita. Riski tarkoittaa selitettävän muutoksen todennäköisyyden suhdetta puuttuvan muutoksen todennäköisyyteen silloin, kun selitettävää lisätään yhdellä arvolla. (Metsämuuronen 2001.)

Binäärisessä logistisessa regressioanalyysissä tarkastellaan tilastollisen merkitsevyyden lisäksi muita mallin hyvyttä osoittavia tunnuslukuja. Mallin tilastollista merkitsevyyttä

---

¹⁵ Kasatun mallin hyvyttä arvioidaan kevyesti myös binäärisen logistisen regressioanalyysin Forward LR-toiminnolla ja hieman ongelmallisen jakauman vuoksi määrittämällä uudestaan analyysin leikkausraja

tä osoittaa Omnibus Tests of Model Coefficients ja sen p-arvon tulee olla alle 0,05. Omnibus-testillä tutkitaan, onko luotu malli parempi kuin tyhjä malli. Nagelkerken pseudoselityksaste kertoo suoraan sen osan havainnoista, jotka malli pystyy selittämään. Nagelkerken pseudoselityksaste ottaa arvon 0–1 ja mitä suurempi aste on, sitä paremmin malli havaintoja selittää. Hosmerin ja Lemeshown testi puolestaan osoittaa sitä, kuinka hyvin arvot luokittelevat oikeisiin kategorioihin. Hosmerin ja Lemeshown testin p-arvon tulee olla yli 0,05. Myöhemmin luokittelutaulusta puolestaan tarkastetaan oikein luokiteltujen tapausten lukumäärä. (Metsämuuronen 2001)

Logistisella regressioanalyysillä voidaan tutkia aiemmasta tutkimuksesta suoraan johdettujen selittävien tekijöiden merkityksen tutkimiseen toisessa aineistossa. Regressioanalyysillä voidaan tarkastella myös eri muuttujien keskinäistä selitysvoimaa. (Metsämuuronen 2001.) Analyysin tekninen osuus tehdään SPSS-ohjelmalla.

5 TUTKIMUKSEN TULOKSET

5.1 RISTIINTAULUKOINNIN TULOKSET

Tarkasteltaessa ylivelkaantumisen jakautumista ristiintaulukoimalla havaitaan sen olevan yhteydessä kaikkiin selittäviin muuttujiin (Taulukko 5). Sukupuolen ja iän osalta ristiintaulukoiden vastaajamäärä poikkeaa muista selittävästä muuttujista. Puuttuvia vastauksia sukupuolen ja iän tapauksessa ei ole luokiteltu mukaan aineistoon.

Taulukko 5. Ristiintaulukoinnin tulokset.

	Ylivelkaantuneiden osuus luokasta		
	Vastaaja ylivelkaantunut % (N)		
Muuttuja	Kyllä	Ei	Yht.
Koulutus ***			
Enintään perusaste	14,9 (393)	85,1 (2242)	100 (2635)
Toinen aste: ammatillinen	13,3 (305)	86,7 (1994)	100 (2299)
Toinen aste: lukio tai opisto	9,9 (285)	90,1 (2591)	100 (2876)
Korkea-aste	6,1 (135)	93,9 (2093)	100 (2228)
Yht.	11,1 (1118)	88,9 (8920)	100 (10038)
Lapsia kotitaloudessa ***			
Yksi lapsi	13,4 (182)	86,6 (1172)	100 (1354)
Kaksi lasta	12,7 (164)	87,3 (1129)	100 (1293)
Kolme lasta tai enemmän	16,3 (96)	83,7 (493)	100 (589)
Ei lapsia	9,9 (676)	90,1 (6126)	100 (6802)
Yht.	11,1 (1118)	88,9 (8920)	100 (10038)
Sukupuoli **			
Mies	12,0 (555)	88,0 (4052)	100 (4607)
Nainen	10,3 (557)	89,7 (4838)	100 (5393)
Yht.	11,1 (1112)	88,9 (8890)	100 (10002)
Kotitalousmuoto ***			
Yksinasuva	15,4 (321)	84,6 (1765)	100 (2086)
Pari, ei lapsia	7,8 (233)	92,2 (2748)	100 (2981)

Muu	15,0 (163)	85,0 (927)	100 (1090)
Pari ja lapsia	10,3 (401)	89,7 (3480)	100 (3881)
Yht.	11,1 (1118)	88,9 (8920)	100 (10038)
Ikä ***			
18–31-vuotiaat	12,2 (261)	87,8 (1877)	100 (2138)
32–42-vuotiaat	13,3 (276)	86,7 (1807)	100 (2083)
43–52-vuotiaat	14,3 (304)	85,7 (1827)	100 (2131)
53–61-vuotiaat	9,6 (190)	90,4 (1794)	100 (1984)
62–70-vuotiaat	4,9 (79)	95,1 (1534)	100 (1613)
Yht.	11,2 (1110)	88,8 (8839)	100 (9949)
Lapsuudenperheen toimeen- tulo hyvä tai kohtalainen ***			
Ei	15,0 (307)	85,0 (1745)	100 (2052)
Vastaus puuttuu	17,5 (104)	82,5 (490)	100 (594)
Kyllä	9,6 (707)	90,4 (6685)	100 (7392)
Yht.	11,1 (1118)	88,9 (8920)	100 (10038)
Lapsuudenperhe sai toi- meentulotukea ***			
Kyllä	18,0 (180)	82,0 (822)	100 (1002)
Vastaus puuttuu	14,0 (155)	86,0 (953)	100 (1108)
Ei	9,9 (783)	90,1 (7145)	100 (7928)
Yht.	11,1 (1118)	88,9 (8920)	100 (10038)
Tuloköyhyys ***			
Köyhyys	23,3 (615)	76,7 (2025)	100 (2640)
Vastaus puuttuu	8,6 (74)	91,4 (790)	100 (864)
Ei köyhyyttä	6,6 (429)	93,4 (6105)	100 (6534)
Yht.	11,1 (1118)	88,9 (8920)	100 (10038)
Työttömyys 5 vuoden aika- na ***			
Pitkä työttömyys	25,1 (341)	74,9 (1019)	100 (1360)
Lyhyt työttömyys	10,9 (133)	89,1 (1084)	100 (1217)

Muu	10,6 (251)	89,4 (2118)	100 (2369)
Ei työttömyyttä	7,7 (393)	92,3 (4699)	100 (5092)
Yht.	11,1 (1118)	88,9 (8920)	100 (10038)
Asumismuoto ***			
Vuokra-asunto	20,9 (506)	79,1 (1919)	100 (2425)
Muu	10,8 (83)	89,2 (688)	100 (771)
Omistusasunto	7,7 (529)	92,3 (6313)	100 (6842)
Yht.	11,1 (1118)	88,9 (8920)	100 (10038)
Pääasiallinen toiminta työmarkkinoilla ***			
Työtön/lomautettu	28,9 (268)	71,1 (659)	100 (927)
Eläkkeellä	7,9 (145)	92,1 (1693)	100 (1838)
Opiskelee	11,9 (91)	88,1 (671)	100 (762)
Muu	13,5 (115)	86,5 (737)	100 (852)
Työssä	8,8 (499)	91,2 (5160)	100 (5659)
Yht.	11,1 (1118)	88,9 (8920)	100 (10038)
Aineiston keruuvuosi ***			
1995	17,0 (291)	83,0 (1416)	100 (1707)
2000	12,9 (288)	87,1 (1953)	100 (2241)
2005	9,9 (222)	90,1 (2027)	100 (2249)
2010	7,0 (139)	93,0 (1838)	100 (1977)
2015	9,5 (178)	90,5 (1686)	100 (1864)
Yht.	11,1 (1118)	88,9 (8920)	100 (10038)

Vastaajan koulutusaste on yhteydessä ylivelkaantumiseen. Koulutusasteen noustessa ylivelkaantuminen harvinaistuu. Tilastollinen yhteys on erittäin merkitsevä ($p < 0,001$). Enintään peruskoulun suorittaneilla ja ammattikoulutetuilla ylivelkaantuminen on kaikkien vastaajien keskiarvoa yleisempää, kun taas lukion tai opiston käyneillä ja korkeakoulutetuilla se on harvinaisempaa.

Alaikäisten lasten lukumäärä kotitaloudessa on tilastollisesti erittäin merkitsevässä yhteydessä ylivelkaantumiseen ($p < 0,001$). Yleisintä ylivelkaantuminen on monilapsisilla

perheillä ja toiseksi yleisintä yksilapsisilla perheillä. Kaksilapsisilla perheillä se on hie-
man yksilapsisia harvinaisempaa. Harvinaisinta ylivelkaantuminen on lapsettomilla ko-
titalouksilla.

Vastaajan sukupuoli on tilastollisessa yhteydessä ylivelkaantumiseen ($p < 0,01$). Miehet
ovat naisia useammin ylivelkaantuneita. Kotitalousmuodon osalta yhteys on tilastolli-
sesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$). Yleisimmin ylivelkaantuneita ovat yksinasuvat ja
toiseksi yleisimmin muut-kaatoluokkaan kuuluvat. Lapsettomilla pareilla ylivelkaantu-
minen on harvinaisinta. Ylivelkaantuminen on vastaajien keskitasoa vähäisempää myös
sellaisilla pareilla, joilla on lapsia.

Ikä on yhteydessä ylivelkaantumiseen. Yhteys on tilastollisesti erittäin merkitsevä
($p < 0,001$). Ylivelkaantumisen yleisyys kasvaa nuorimmasta ikäluokasta keskimmäi-
seen, josta se alkaa nopeasti laskea. Vanhin ikäluokka on vähiten ylivelkaantunut ja
toiseksi vanhin ikäluokka on toiseksi vähiten ylivelkaantunut.

Lapsuudenperheen toimeentulo on yhteydessä vastaajan ylivelkaantumiseen. Yhteys on
tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$). Yllättävästi kaikkein yleisintä ylivelkaantu-
minen on niillä, jotka ovat jättäneet vastaamatta kysymyksen. Toiseksi yleisintä ylivel-
kaantuminen on niillä vastaajilla, joiden lapsuudenperheen toimeentulo ei ollut hyvää
tai kohtalaista. Lapsuudenperheensä toimeentulon hyväksi tai kohtalaiseksi arvioineet
olivat harvimmin ylivelkaantuneita.

Vastaajan arvio lapsuudenperheensä toimeentulotuen tai huoltoavun saamisesta on tilas-
tollisesti erittäin merkitsevässä yhteydessä ylivelkaantumiseen ($p < 0,001$). Ylivelkaan-
tuminen on yleisintä vastaajilla, jotka arvoivat lapsuudenperheensä olleen toimeentulo-
tuen tai huoltoavun piirissä. Lähes viidesosa heistä on ylivelkaantuneita. Myös vastaa-
matta jättäneillä ylivelkaantuminen oli keskitasoa yleisempää. Keskitasoa vähemmän
ylivelkaantumista esiintyi niillä, jotka eivät lapsuudessaan toimeentulotuen tai huolto-
avun piirissä olleet.

Pienet kulutusyksikkökohtaiset tulot ovat yhteydessä ylivelkaantumiseen. Melkein vii-
desosa tuloköyhistä vastaajista koki olevansa ylivelkaantunut. Keskitasoa vähäisempää
ylivelkaantuminen oli sekä puuttuvien vastausten että ei-tuloköyhien osalta. Ylivelkaan-
tuminen kasautuu huomattavasti tuloköyhiin vastaajiin. Köyhäksi luettavien vastaajien
määrä on alle puolet ei-köyhien määrästä. Siitä huolimatta köyhien ylivelkaantuneiden

määrä on yli 1,4-kertainen verrattuna ei-köyhien ylivelkaantuneiden määrään. Yhteys tuloköyhyyden ja ylivelkaantumisen välillä on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$).

Työttömyys vastaamista edeltäneen viiden vuoden aikana on tilastollisesti erittäin merkitsevässä yhteydessä ylivelkaantumiseen ($p < 0,001$). Pidemmän työttömyyden kokeista yli neljäsosa kokee olevansa ylivelkaantuneita. Lyhyemmän työttömyyden ja muut-kaatoluokan osalta ylivelkaantuminen on suunnilleen yhtä yleistä kuin vastaajilla keskimäärin. Ylivelkaantuminen on verrattain harvinaista niillä vastaajilla, jotka eivät olleet lainkaan työttöminä vastaamista edeltävänä viitenä vuotena.

Vuokralla asuvista vastaajista yli neljäsosa kokee olevansa ylivelkaantunut. Asumismuodon osalta muut-kaatoluokassa ylivelkaantuminen on suunnilleen yhtä yleistä kuin vastaajilla keskimäärin. Omistusasujilla ylivelkaantuminen taas on huomattavasti harvinaisempaa. Yhteys on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$).

Vastaushetkellä työttömänä tai lomautettuna olevista vastaajista yli neljäsosa kokee olevansa ylivelkaantunut. Vastaajien keskitasoa yleisempää ylivelkaantuminen on myös muut-kaatoluokassa. Opiskelijoiden ylivelkaantuminen on vastaajien keskitasoa hieman yleisempää. Vähiten ylivelkaantumista on havaittavissa eläkeläisillä ja toiseksi vähiten työssäkävijöillä. Yhteys on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$).

Ylivelkaantumisen yleisyys vaihtelee aineiston keruuvuoden mukaan. Yhteys on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$). Ylivelkaantuminen on yleisintä vuonna 1995, josta se laski vuoteen 2010. Ylivelkaantuminen alkoi jälleen yleistyä vuodesta 2010 vuoteen 2015. Vaikka ylivelkaantuminen yleistyi vuoden 2015 aineistossa, ei se silti kasvanut edes vuoden 2005 tasolle.

Ylivelkaantumisen yleisyys selittävän muuttujan luokassa ei suoraan kerro koko kuvaa ylivelkaantuneiden joukosta. Esimerkiksi lapsettomilla kotitalouksilla ylivelkaantuminen oli harvinaisinta, mutta ylivelkaantuneista vastaajista useimmat kuuluivat lapsettomaan kotitalouteen. Samanlainen tilanne on myös lapsuudenperheen toimeentuloa osoittavassa muuttujassa. Vaikka yleisintä ylivelkaantuminen on heikosti toimeentulleiden lapsiperheiden vesoilla, on suurimmalla ylivelkaantuneiden ryhmällä toimeentulo lapsuudenperheessä ollut kelvollista. Useassa hieman epätasaisesti luokiltaan jakautuneessa selittävässä muuttujassa on havaittavissa samanlainen ilmiö.

5.2 BINÄÄRISEN LOGISTISEN REGRESSIOANALYYSIN TULOKSET

5.2.1 Yksittäistarkastelut ja osamallit

Ylivelkaantumiseen yhdistyviä demografisia eli sosiaalisia muuttujia tarkasteltiin aluksi yksittäin ja seuraavaksi keskenään yhdessä. Demografisia muuttujia ovat vastaajan koulutus, alaikäisten lasten lukumäärä kotitaloudessa, vastaajan sukupuoli, kotitalousmuoto sekä luokiteltu ikä (ks. Taulukko 6).

Taulukko 6. Demografiset muuttujat ja osamalli, binäärinen logistinen regressioanalyysi, OR, luottamusvälit ja tilastollinen merkitsevyys ($p < 0,05^*$, $p < 0,01^{**}$, $p < 0,001^{***}$).

	Demografiset muuttujat					
	Yksittäistarkastelut			Demografinen malli		
	OR	95 % Luottamusväli		OR	95 % Luottamusväli	
Alempi		Ylempi	Alempi		Ylempi	
Muuttuja	OR	Alempi	Ylempi	OR	Alempi	Ylempi
Koulutus						
Korkea-aste (ref.)	1,00			1,00		
Enintään perusaste	2,718***	2,215	3,334	3,514***	2,832	4,36
Toinen aste: ammatillinen	2,371***	1,919	2,931	2,368***	1,906	2,942
Toinen aste: lukio tai opisto	1,705***	1,379	2,11	1,645***	1,324	2,043
Lapsia kotitaloudessa						
Ei lapsia (ref.)	1,00			1,00		
Yksi lapsi	1,407***	1,181	1,677	2,249***	1,711	2,954
Kaksi lasta	1,316**	1,097	1,579	2,00***	1,648	2,937
Kolme lasta tai enemmän	1,765***	1,398	2,227	2,989***	2,145	4,165
Sukupuoli						
Nainen (ref.)	1,00			1,00		
Mies	1,19**	1,05	1,348	1,132	0,993	1,29
Kotitalousmuoto						
Pari ja lapsia (ref.)				1,00		
Yksinasuva	1,578***	1,348	1,848	3,494***	2,668	4,576
Pari, ei lapsia	0,736***	0,621	0,871	1,727***	1,312	2,273
Muut	1,526***	1,254	1,856	2,092***	1,656	2,642
Ikä						
62–70-vuotiaat (ref.)	1,00			1,00		
18–31-vuotiaat	2,700***	2,081	3,504	2,913***	2,205	3,848
32–42-vuotiaat	2,966***	2,289	3,843	3,247***	2,428	4,343
43–52-vuotiaat	3,231***	2,5	4,176	3,335***	2,534	4,39
53–61-vuotiaat	2,057***	1,568	2,697	2,166***	1,643	2,856
Demografisen mallin tunnusluvut						

Omnibus	p<0,001					
Nagelkerke R2	0,082					
Hosmer & Lemeshow	0,105					
Mallin N (%)	9936 (92,7)					

Yksittäistarkastelussa demografiset muuttajat muodostavat kaikki tilastollisesti merkitseviä yhteyksiä ylivelkaantumisen kanssa. Koulutuksen osalta riski on sitä korkeampi, mitä matalampi koulutusaste on. Toisella asteella koulutusasteen linjalla vaikuttaa olevan yhteys riskiin. Kotitalouden alaikäisten lasten lukumäärän havaitaan olevan yksittäistarkasteluissa yhteydessä ylivelkaantumiseen. Kahden lapsen perheissä riski on hieman matalampi kuin yhden lapsen perheissä. Korkein riski on monilapsisissa perheissä. Yksittäistarkasteluissa miehet ovat hieman naisia useammin ylivelkaantuneita. Kotitalousmuodon osalta lapsettomien pariskuntien riski ylivelkaantumiseen on pienempi kuin niiden pariskuntien, joilla on lapsia. Korkeimmassa riskissä ovat yksinasuvat sekä muu- luokkaan kuuluvat. Ylivelkaantumisen riskin jakautuminen iän mukaan muodostaa mielenkiintoisen kuvion. Se kasvaa ensin ollen korkeimmillaan keskimmaisessä ikäluokassa, jonka jälkeen riski alkaa jälleen laskea. Verrattuna vanhimpaan ikäluokkaan kaikki nuoremmat ikäluokat ovat korkeammassa ylivelkaantumisen riskissä.

Tarkasteltaessa demografisia muuttujia yhdessä osamallina havaitaan tulosten muuttuvan. Koulutuksen osalta korkeintaan perusasteen suorittaneiden riski on korkeampi. Lapsiperheiden vetosuhteet kasvavat. Kotitalousmuodon osalta yksinasuvien riski kohoaa, sekä lapsettomien pariskuntien harvinaisempi ylivelkaantuminen muuttuu yleisemmäksi ylivelkaantumiseksi. Myös muu- luokan osalta riskit kohoavat. Ikäluokkien osalta riskit kohoavat hieman, mutta ovat edelleen samansuuntaisia verrattuna yksittäistarkasteluun. Sukupuolen tilastollinen merkitsevyys katoaa.

Demografisen osamallin muutokset johtuvat siitä, että mallissa on useampi muuttuja, joihin verrata. Lapsettomien pariskuntien ylivelkaantumisen yleisyyden täydellinen muutos lienee yhteydessä juuri ikään ja koulutukseen, eli mallissa saattavat saada painon esimerkiksi lapsettomat nuoret parit tai tyhjän pesän vaiheen parit, jotka tekevät kuitenkin elämänkaarimallin mukaisia suuria hankintoja.

Demografisen osamallin hyvyyttä mittaavat tunnusluvut ovat kelvollisia. Omnibus-testi on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$). Nagelkerken pseudoselitysaste on 0,082. Hosmerin ja Lemeshowin testin p-arvo on 0,105.

Seuraavana osamallina on ylisukupolvista taloudellista huono-osaisuutta kuvaava malli, joka koostuu aineiston vuoksi vain kahdesta muuttujasta (ks. Taulukko 7). Mallissa tarkastellaan vastaajan lapsuudenperheen toimeentulotuen tai huoltoavun saamisen ja lapsuudenperheen yleisen toimeentulon yhteyttä vastaajan ylivelkaantumiseen.

Taulukko 7. Ylisukupolviset muuttujat ja osamalli, binäärinen logistinen regressioanalyysi, OR, luottamusväli ja tilastollinen merkitsevyys ($p < 0,05^*$, $p < 0,01^{**}$, $p < 0,001^{***}$).

	Lapsuudenperhettä mittaavat muuttujat					
	Yksittäistarkastelut			Ylisukupolvinen malli		
	OR	95 % Luottamusväli		OR	95 % Luottamusväli	
		Alempi	Ylempi		Alempi	Ylempi
Lapsuudenperhe sai toimeentulotukea						
Ei (ref.)	1,00			1,00		
Kyllä	1,998***	1,673	2,386	1,467***	1,254	1,717
Vastaus puuttuu	1,484***	1,233	1,786	1,648***	1,263	2,151
Lapsuudenperheen toimeentulo hyvä tai kohtalainen						
Kyllä (ref.)	1,00			1,00		
Ei	1,664***	1,44	1,921	1,626***	1,34	1,973
Vastaus puuttuu	2,007***	1,602	2,514	1,284*	1,029	1,602
Ylisukupolvisen mallin tunnusluvut						
Omnibus	$p < 0,001$					
Nagelkerke R2	0,018					
Hosmer & Lemeshow	0,632					
Mallin N (%)	10038 (93,7)					

Yksittäistarkastelussa ne, joiden lapsuudenperheet olivat saaneet toimeentulotukea, ovat useammin ylivelkaantuneita kuin ne, joiden perheet eivät olleet saaneet. Mielenkiintoisesti myös vastaamatta jättäneet ovat referenssiryhmää useammin ylivelkaantuneita. Referenssiryhmää yleisempää ylivelkaantuminen on niillä vastaajilla, joiden lapsuudenperheen toimeentulo ei ollut hyvä tai kohtuullinen. Vastaamatta jättäneet olivat myös referenssiryhmää useammin ylivelkaantuneita.

Tarkasteltaessa muuttujia yhdessä tulokset eivät merkittävästi muuttuneet. Lapsuudenperheen toimeentulotuen saannin ja ylivelkaantumisen välistä yhteyttä kuvaavat muuttujat ovat molemmat edelleen tilastollisesti erittäin merkitseviä, vaikka vetosuhteen suuruus verrattuna referenssiin onkin vaihtanut järjestystä. Lapsuudenperheen toimeentuloa kuvaavassa muuttujassa varsinainen muutos on puuttuvien vastausten tilastollisen merkitsevyyden laskeminen erittäin merkitsevää melkein merkitsevään.

Kahden muuttujan ylisukupolvisen mallin tunnusluvut jättävät toivomisen varaa. Omnibus-testi on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$) ja Hosmer-Lemeshown testi saa arvon 0,632. Nagelkerken pseudoselitysaste on 0,018. Pseudoselitysaste on matala, joka tosin selittynee vain kahden muuttujan käytöllä ja sillä, että ne mittaavat osin samanlaisia ilmiötä. Siinä missä edellisellä mallilla voidaan nähdä olevan jokin informaatioarvo, ei ylisukupolvinen malli pseudoselitysasteen näkökulmasta ole itsenäisenä järin selitysoimainen.

Seuraavaksi tarkastellaan aiempaan tutkimukseen perustuvia taloudellisia muuttujia yksittäin ja taloudellisen osamallin muodossa. Mukana olevat taloudelliset muuttujat ovat vastaajan tuloköyhyys, työttömyys viimeisen viiden vuoden aikana, vastaajan asuimuoto sekä pääasiallinen toiminta vastaushetkellä (ks. Taulukko 8).

Taulukko 8. Taloudelliset muuttujat ja osamalli, binäärinen logistinen regressioanalyysi, OR, luottamusvälit ja tilastollinen merkitsevyys ($p < 0,05^*$, $p < 0,01^{**}$, $p < 0,001^{***}$).

	Taloudelliset muuttujat					
	Yksittäistarkastelut			Taloudellinen malli		
		95 % Luottamusväli			95 % Luottamusväli	
Muuttuja	OR	Alempi	Ylempi	OR	Alempi	Ylempi
Tuloköyhyys						

Ei köyhyyttä (ref.)	1,00			1,00		
Köyhyys	4,322***	3,783	4,937	3,234***	2,779	3,763
Ei vastausta	1,333*	1,03	1,725	1,323***	1,013	1,727
Työttömyys 5 vuoden aikana?						
Ei työttömyyttä (ref.)	1,00			1,00		
Pitkä työttömyys	4,001***	3,409	4,696	1,805***	1,47	2,217
Lyhyt työttömyys	1,467***	1,192	1,805	1,061	0,853	1,319
Muu	1,417***	1,2	1,674	1,125	0,906	1,397
Asumismuoto						
Omistusasunto (ref.)	1,00			1,00		
Vuokra-asunto	3,147***	2,757	3,591	2,196***	1,893	2,547
Muu	1,44**	1,128	1,838	1,096	0,846	1,419
Pääasiallinen toiminta työmarkkinoilla						
Työssä (ref.)	1,00			1,00		
Työtön tai lomautettu	4,205***	3,551	4,98	1,496***	1,198	1,868
Eläkkeellä	0,886	0,73	1,074	0,806	0,641	1,013
Opiskelee	1,402**	1,106	1,778	0,520***	0,384	0,703
Muu	1,614***	1,299	2,004	1,033	0,81	1,317
Taloudellisen mallin tunnusluvut						
Ominubus	p<0,001					
Nagelkerke R2	0,146					
Hosmer & Lemeshow	0,284					
Mallin N (%)	10038 (93,7)					

Yksittäistarkasteluissa taloudelliset muuttujat muodostavat melko oletettuja tuloksia suhteessa ylivelkaantumiseen. Vastaajan kulutusyksikkökohtaisten tulojen ollessa alle 60 prosenttia aineistonkeruuvuoden kulutusyksikön mediaanista, on tämä referenssi-ryhmään verrattuna huomattavasti useammin ylivelkaantunut. Mielenkiintoisesti myös

puuttuneiden tietojen osalta riski on hieman korkeampi. Ennalta-arvattavasti pitkittynyt tai toistuva työttömyys on yhteydessä korkeampaan ylivelkaantumisen riskiin. Myös viimeisen viiden vuoden aikana lyhyen aikaa työttömänä olleet ja kaatoluokkaan kuuluvat ovat korkeammassa riskissä ylivelkaantua. Asumismuodon osalta vuokralla asuvien ylivelkaantumisen riski korostuu ja muu-kaatoluokkaan kuuluvilla ylivelkaantumisen riski on hieman omistusasujia korkeampi. Pääasiallista toimintaa kysyttäessä vastaushetkellä työttöminä tai lomautettuina olevat ovat useammin ylivelkaantuneita kuin työssä olevat. Lisäksi opiskelijoilla ja muut-luokkaan kuuluvilla riski on kohonnut.

Taloudellisen osamallin yhtenäisessä tarkastelussa tuloköyhien riski ylivelkaantua laski ollen edelleen korkeampi kuin ei-köyhien. Puuttuvien vastausten luokan ylivelkaantumisen yleisyys ei muuttunut. Työttömyyden osalta tulokset muuttuivat merkittävästi, sillä osamallissa ainoastaan pitkittynyt työttömyys yhdistyy ylivelkaantumiseen. Samanlaista karsiutumista on havaittavissa asumismuotoa koskevassa kysymyksessä, jossa ainoastaan vuokralla asuvien korkeampi riski ylivelkaantua säilytti tilastollisen merkittävyytensä. Pääasiallisen toiminnan yhteys ylivelkaantumiseen järjestäytyi osin uusiksi. Vastaushetkellä työttömänä tai lomautettuna olevat ovat edelleen työssä olevia useammin ylivelkaantuneita, mutta vetosuhde laski huomattavasti yksittäistarkasteluun verrattuna. Yksittäistarkastelussa ylivelkaantumisen riskissä olevat opiskelijat taas ovat taloudellisessa osamallissa työssäkäyviä harvemmin ylivelkaantuneita. Kaatoluokka ei ole enää tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä ylivelkaantumiseen.

Taloudellisen osamallin hyvyttä mittaavat muuttujat ovat kelvollisia ja jokseenkin parempia kuin demografisessa mallissa. Omnibusin testi on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$), Nagelkerken pseudoselityssaste 0,146 ja Hosmerin ja Lemeshown p-arvo 0,284.

Kolmen osamallin rakentamisen jälkeen tehtiin lopuksi yksittäistarkastelu aineiston keuruvuoden ja ylivelkaantumisen yhteydestä (ks. Taulukko 9). Verrattuna vuoteen 2015 ylivelkaantuminen oli yleisintä vuonna 1995. Ylivelkaantuminen oli yleisempää myös vuonna 2000. Vuonna 2010 ylivelkaantuminen taas oli referenssi vuotta harvinaisempaa.

Taulukko 9. Aineiston keruuvuoden yksittäistarkastelu, binäärinen logistinen regressioanalyysi, OR, luottamusvälit ja tilastollinen merkitsevyys ($p < 0,05^*$, $p < 0,01^{**}$, $p < 0,001^{***}$).

	Yksittäistarkastelut		
		95 % Luottamusväli	
Aineiston keruuvuosi	OR	Alempi	Ylempi
2015 (ref.)	1,00		
1995	1,947***	1,595	2,376
2000	1,397**	1,146	1,702
2005	1,037	0,843	1,277
2010	0,716**	0,569	0,903

5.2.2 Kokonainen malli

Osamallien luomisen jälkeen mallit yhdistettiin ja kokonaiseen malliin lisättiin aineiston keruuvuotta osoittava muuttuja. Malli esitetään suoraan kokonaisena sen vuoksi, etteivät tulokset juuri muutu mallia kootessa. Taulukosta 10. havaitaan kokonaisen mallin osoittamat ylivelkaantumisen sosiaaliset, ylisukupolviset, taloudelliset sekä ajalliset riskit.

Taulukko 10. Kokonainen malli, binäärinen logistinen regressioanalyysi, OR, luottamusvälit ja tilastollinen merkitsevyys ($p < 0,05^*$, $p < 0,01^{**}$, $p < 0,001^{***}$).

	Kasattu malli		
		95 % Luottamusväli	
Muuttuja	OR	Alempi	Ylempi
Koulutus			
Korkea-aste (ref.)	1,00		
Enintään perusaste	1,698***	1,339	2,154
Toinen aste: ammatillinen	1,524***	1,21	1,919
Toinen aste: lukio tai opisto	1,245	0,99	1,567
Lapsia kotitaloudessa			
Ei lapsia (ref.)	1,00		
Yksi lapsi	1,808***	1,349	2,421
Kaksi lasta	1,723**	1,265	2,346
Kolme lasta tai enemmän	2,144***	1,499	3,065
Sukupuoli			
Nainen (ref.)	1,00		
Mies	1,101	0,957	1,265

Kotitalousmuoto			
Pari ja lapsia (ref.)	1,00		
Yksinasuva	1,786***	1,328	2,401
Pari, ei lapsia	1,252	0,933	1,68
Muut	1,434**	1,117	1,843
Ikä			
62–70-vuotiaat (ref.)	1,00		
18–31-vuotiaat	1,701**	1,146	2,523
32–42-vuotiaat	2,629***	1,788	3,866
43–52-vuotiaat	3,091***	2,152	4,441
53–61-vuotiaat	2,165***	1,545	3,034
Lapsuudenperhe sai toimeentulotukea			
Ei (ref.)	1,00		
Kyllä	1,286*	1,039	1,592
Vastaus puuttuu	1,109	0,866	1,421
Lapsuudenperheen toimeentulo hyvä tai kohtalainen			
Kyllä (ref.)	1,00		
Ei	1,541***	1,296	1,833
Vastaus puuttuu	1,43*	1,061	1,928
Tuloköyhyys			
Ei köyhyyttä (ref.)	1,00		
Köyhyys	2,535***	2,155	2,983
Ei vastausta	1,287	0,97	1,707
Työttömyys 5 vuoden aikana?			
Ei työttömyyttä (ref.)	1,00		
Pitkä työttömyys	1,803***	1,459	2,227
Lyhyt työttömyys	1,127	0,902	1,408
Muu	1,168	0,933	1,461
Asumismuoto			
Omistusasunto (ref.)	1,00		
Vuokra-asunto	2,311***	1,95	2,738
Muu	1,163	0,884	1,531
Pääasiallinen toiminta työmarkkinoilla			
Työssä (ref.)	1,00		
Työtön tai lomautettu	1,54***	1,219	1,946
Eläkkeellä	1,385*	1,019	1,882
Opiskelee	0,837	0,601	1,164
Muu	1,164	0,904	1,498
Aineiston keruuvuosi			
2015 (ref.)	1,00		
1995	1,356**	1,081	1,7

2000	0,962	0,77	1,201
2005	0,779*	0,62	0,98
2010	0,602***	0,469	0,774
Tunnusluvut			
Ominibus	p<0,001		
Nagelkerke R2	0,197		
Hosmer & Lemeshow	0,203		
Mallin N	9936	92,70 %	

Kokonaisessa mallissa enintään peruskoulun varassa olevilla (OR 1,70) sekä ammattikoulun suorittaneilla (OR 1,52) ylivelkaantuminen on korkeakoulutettuja yleisempää. Kummankin koulutusluokan osalta ero on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$). Demografisessa osamallissa myös lukion tai opiston käyneet ovat korkeakoulutettuja useammin ylivelkaantuneita, mutta tämä tulos ei säilynyt kokonaisessa mallissa. Koulutusmuuttujan luokkien vetosuhteet laskivat kokonaisessa mallissa osamallin vastaavista. Alaikäisten lasten lukumäärällä vaikuttaa olevan yhteys kotitalouden ylivelkaantumisen yleisyyteen. Kotitalouden alaikäisten lasten lukumäärää havainnollistavan muuttujan osalta vetosuhteet laskivat ja tilastolliset merkitsevyydet muuttuivat siirryttäessä kasattuun malliin. Tulokset ovat sinänsä samankaltaisia kuin demografisessa osamallissa. Kaikki lapsitaloudet ovat lapsettomia talouksia yleisemmin ylivelkaantuneita. Verrattuna lapsettomiin talouksiin kaikkein yleisintä ylivelkaantuminen on monilapsisilla perheillä, eli niillä kotitalouksilla, joissa on yli kolme alaikäistä lasta. Verrattuna lapsettomiin talouksiin monilapsisten perheiden ylivelkaantumisen vetosuhte on noin 2,14. Seuraavaksi yleisintä ylivelkaantuminen on yhden lapsen talouksissa, joissa vetosuhte on 1,81-kertainen. Sekä monilapsissa että yksilapsisissa perheissä yhteys ylivelkaantumiseen on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$). Lapsiperheistä pienimmässä riskissä ylivelkaantua ovat kahden lapsen perheet noin 1,72-kertaisella vetosuhteella. Kokonaisessa mallissa kaksilapsisten perheiden yhteys ylivelkaantumiseen on tilastollisesti merkitsevä ($p < 0,01$), eli sen tilastollinen merkitsevyys laski. Vaikka kaksilapsiset perheet ovat lapsiperheistä pienimmässä riskissä ylivelkaantua, olivat tähän luokkaan kuuluvat lapsettomia talouksia yleisemmin ylivelkaantuneita. Varsinainen ero vetosuhteissa yksilapsisten ja kaksilapsisten kotitalouksien välillä on tosin melko pieni.

Kotitalousmuodon osalta havaitaan yksinasuvien olevan useammin ylivelkaantuneita kuin pariskunnat, joilla on lapsia. Vetosuhte on noin 1,79-kertainen ja ero on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$). Myös muu-kaatoluokkaan kuuluvat ovat referenssiluokkaa useammin ylivelkaantuneita. Vetosuhte on noin 1,43-kertainen ja yhteys on tilastollisesti merkitsevä ($p < 0,01$). Tulokset muuttuivat verrattuna osamalliin. Siinä referenssiluokkaan verrattuna kaikki kotitalousmuodot olivat tilastollisesti erittäin merkitsevästi ($p < 0,001$) useammin ylivelkaantuneita. Kokonaisessa mallissa lapsettomiin pariskuntien tilastollinen yhteys ylivelkaantumiseen katosi, eli lapsettomat pariskunnat eivät ole tilastollisesti lapsellisia pariskuntia useammin ylivelkaantuneita. Näin ollen pariskunnan ympärille muodostunut kotitalous riippumatta lapsiperhestatuksesta on harvemmin ylivelkaantunut kuin yksinasuvan kotitalous.

Luokitellun iän osalta tulokset ovat pääpiirteissään samanlaisia kuin demografisessa osamallissa. Referenssiryhmänä toimivaa vanhinta ikäluokkaa nuoremmat ikäluokat ovat yleisemmin ylivelkaantuneita. Myös riskien jakauma pysyy samankaltaisena. Ylivelkaantumisen yleisyys nousee nuorimmasta ikäluokasta keskimmäiseen, josta se alkaa laskea kohti referenssiryhmää. Varsinaisena erona malleissa ovat vetosuhteet ja kokonaisessa mallissa nuorimman ja toiseksi vanhimman ikäluokan välinen suhde. Kokonaisessa mallissa referenssiluokan jälkeen harvimmin ylivelkaantuneita ovat 18–31-vuotiaat, kun taas demografisessa osamallissa toiseksi harvinaisinta ylivelkaantuminen on 53–61-vuotiailla. Kokonaisessa mallissa nuorimman ikäluokan yhteys ylivelkaantumiseen on tilastollisesti merkitsevä ($p < 0,01$), eli tilastollinen merkitsevyys on laskenut osamallin vastaavasta. Muut ikäluokat ovat kummassakin mallissa tilastollisesti erittäin merkitsevässä yhteydessä ylivelkaantumiseen ($p < 0,001$). Verrattuna referenssiluokkaan ikäluokkien ylivelkaantumista havainnollistavat vetosuhteet ovat 18–31-vuotiailla 1,70-, 32–42-vuotiailla 2,63-, 43–52-vuotiailla 3,09- ja 53–61-vuotiailla 2,17-kertaiset.

Kokonaisessa mallissa lapsuudenperheen toimeentulotuen tai huoltoavun saaminen on yhteydessä ylivelkaantumiseen. Referenssiryhmän muodostavat ne vastaajat, joiden lapsuudenperhe ei ollut saanut toimeentulotukea tai huoltoapua. Ylivelkaantuminen on yleisempää niillä vastaajilla, joiden lapsuudenperheessä saatiin toimeentulotukea tai huoltoapua. Yhteys on tilastollisesti melkein merkitsevä ($p < 0,05$) ja vetosuhte verrattuna referenssiin 1,29. Kokonaisessa mallissa kysymykseen vastaamatta jättäminen ei ole yhteydessä ylivelkaantumiseen. Ylisukupolvisessa osamallissa sekä tukea saaneet että kysymykseen vastaamatta jättäneet ovat referenssiryhmää useammin ylivelkaantuneita,

ja yhteys on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$). Mielenkiintoisesti ylisukupolvisessa osamallissa puuttuva vastaus yhdistyy korkeampaan ylivelkaantumisen riskiin, mutta kootussa mallissa tällaista ilmiötä ei ole havaittavissa.

Lapsuudenperheen toimeentuloa osoittavan muuttujan näkökulmasta kootun mallin ja ylisukupolvisen osamallin välillä on havaittavissa hienoisia eroja tuloksissa. Referenssiluokkana toimivat ne vastaajat, jotka ovat vastanneet lapsuudenperheensä toimeentulon olleen hyvää tai kohtalaista. Kokonaisessa mallissa niillä vastaajilla, joiden lapsuudenperheen toimeentulo ei ollut hyvää tai kohtalaista, on ylivelkaantuminen referenssiluokkaa yleisempää vetosuhteen ollessa 1,54. Ero on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$). Myös kysymykseen vastaamatta jättäneillä ylivelkaantuminen on jonkin verran hyvin tai kohtalaisesti toimeen tulleita yleisempää. Vetosuhte on 1,43 ja yhteys on tilastollisesti melkein merkitsevä ($p < 0,05$). Ylisukupolvisessa mallissa tulokset ovat tilastollisten merkitsevyyksien osalta samankaltaisia. Kootun mallin anti käy ilmi tämän muuttujan osalta jälleen vetosuhteiden muutoksena. Lapsuudenperheensä toimeentulon heikoksi määritelleillä vetosuhte laski hieman, kun taas kysymykseen vastaamatta jättäneillä vetosuhte nousi. Muuttujan luokkien vetosuhteet ovat melko lähellä toisiaan, vaikka lapsuutensa toimeentulon heikoksi arvioineilla se on korkeampi. Vastaamatta jättäneiden tulos viitanee kannanoton vaikeuden tuottavan samanlaisia tuloksia kuin lapsuudenperheensä toimeentulon toteaminen heikoksi.

Käytettävissä olevien kulutusyksikkökohtaisten tulojen pohjalta määritetty vastaajan tuloköyhyys vaikuttaa kootussa mallissa olevan yhteydessä ylivelkaantumiseen. Tuloköyhyys nosti ylivelkaantumisen vetosuhteen yli 2,54-kertaiseksi verrattuna niihin, jotka eivät olleet tuloköyhiä. Yhteys on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$). Verrattuna taloudelliseen osamalliin keskeisenä muutoksena havaitaan vetosuhteiden laskemisen lisäksi puuttuvien vastausten tilastollisen yhteyden katoaminen.

Vastaamista edeltävän viiden vuoden aikana koettu pitkittynyt työttömyys on yhteydessä ylivelkaantumiseen. Tulokset itsessään eivät muuttuneet lainkaan siirryttäessä taloudellisesta osamallista kasattuun malliin. Pitkittynyttä työttömyyttä kokeneilla ylivelkaantumisen vetosuhte on noin 1,80-kertainen verrattuna niihin, jotka työttömyyttä eivät olleet kokeneet. Yhteys on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$). Lyhyellä työttömyydellä ei ollut yhteyttä kohonneeseen ylivelkaantumisen riskiin.

Vuokralla asuvat vastaajat ovat myös kootussa mallissa omistusasujia useammin ylivelkaantuneita vetosuhteen ollessa 2,31. Yhteys on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$). Tilastollinen merkitsevyys ei muutu, vaikka vetosuhte hieman kokonaisessa mallissa nouseekin.

Pääasiallisen toiminnan osalta tulokset ovat mielenkiintoisia. Kootussa mallissa vastaushetkellä työttömänä olevat ovat referenssiryhmänä toimivia työssäkävijöitä useammin ylivelkaantuneita. Riskiä osoittava vetosuhte on työttömillä noin 1,54 kertaa korkeampi kuin työssäkävijöillä ja ero on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$). Eläkkeellä olevilla vastaajilla ylivelkaantumisen riski on myös koholla verrattuna työssäkävijöihin, vetosuhteen ollessa noin 1,39 ja tilastollisen yhteyden melkein merkitsevä ($p < 0,05$). Osamalli tuotti työttömien osalta samankaltaisia tuloksia, mutta eläkeläisten ja opiskelijoiden osalta tyystin erilaisia tuloksia.

Kokonaisessa mallissa aineiston keruuvuosi on eri tavoin yhteydessä ylivelkaantumisen yleisyyteen kuin vuosimuuttujan yksittäistarkastelussa. Kootussa mallissa referenssivuotta 2015 yleisempää ylivelkaantuminen on vuonna 1995 vetosuhteen ollessa noin 1,36-kertainen. Vuoden 1995 yhteys on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$). Vuosina 2005 ja 2010 ylivelkaantuminen on puolestaan harvinaisempaa kuin vuonna 2015. Vuoden 2005 vetosuhte on 0,78-kertainen verrattuna referenssivuoteen tilastollisen yhteyden ollessa melkein merkitsevä ($p < 0,05$). Vielä harvinaisempaa ylivelkaantuminen on vuoden 2010 vastauksissa, sillä vetosuhte referenssiin verrattuna on vain 0,60-kertainen. Vuoden 2010 yhteys ylivelkaantumiseen on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$). Yksittäistarkastelussa ylivelkaantuminen on referenssivuotta yleisempää sekä vuosina 1995 ja 2000, ja referenssivuotta harvinaisempaa vuoden 2010 aineistossa. Sinänsä ylivelkaantumisen yleisyyden ja vuosimuuttujan kehitys ovat samansuuntaisessa yhteydessä, sillä ylivelkaantuminen harvinaistui tasaisesti mittausvuotta 2010 kohden. Huomionarvoista onkin kootun mallin ja yksittäistarkastelun välillä tilastollisesti merkitsemättömän vuoden sijoittuminen. Ylivelkaantuminen oli referenssivuoden tasolla kasatussa mallissa vuonna 2000 ja yksittäistarkastelussa vuonna 2005.

Kokonaisten mallin hyvyyttä osoittavat tunnusluvut ovat pintapuolisesti kelvolliset. Omnibus-testi on tilastollisesti erittäin merkitsevä ($p < 0,001$) ja Nagelkerken pseudose-litysaste on 19,7 prosenttia. Hosmerin ja Lemeshown testin arvo on 0,203 eli riittävä. Koottua mallia rasittaa heikko luokittelukyky. Siinä missä tyhjä malli luokittelee ja-kaumansa puolesta 88,9 prosenttia vastaajista oikein, luokittelee täysi malli 89,0 pro-

senttia oikein. Kokonaisessa mallissa ei-yliivelkaantuneista luokituu oikein 99,0 prosenttia ja yliivelkaantuneista vain 9,0 prosenttia. Osasyynä keuhkoon luokittelukykyyn lie-
nee binääriseen logistiseen regressioanalyysiin oletusluokittelurajan käyttö. Oletusluokitteluraja 0,5 viittaa siihen, että luokkiin 0 ja 1 kuulumisen on suunnilleen yhtä todennäköistä. Tämä ei voi pitää paikkaansa aineistolla, joka on jakautunut karkeasti siten, että arvo 0 kattaa 88,9 prosenttia vastaajista ja arvo 1 kattaa 11,1 prosenttia vastaajista. Määrittämällä ROC-kurvilla uuden leikkausrajan (0,12) saadaan samalla mallilla oikein luokitelluksi 75,2 prosenttia ei-yliivelkaantuneista ja 66,4 prosenttia yliivelkaantuneista. Oikein luokiteltuja vaihtoehtoisella leikkausrajalla olisi tällöin 74,2 prosenttia. Tulokset itsessään eivät muutu. ROC-kurvin esimerkkisarvot ja vaihtoehtoisella leikkausrajalla tehty taulukko ovat liitteissä (liitteet 3 ja 4).

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Ekvivalenttitulojen perusteella määritelty tuloköyhyys on yhteydessä koettuun ylivelkaantumiseen. Käytävissä olevien tulojen perusteella köyhät vastaajat ovat ei-köyhiä useammin ylivelkaantuneita. Aiempi tutkimus ei ole antanut yksiselitteistä vastausta sille, ovatko tulot yhteydessä ylivelkaantumiseen (vrt. Rantala & Tarkkala 2009; Oksanen ym. 2015). EU-SILC-aineistossa on kuitenkin havaittu korkeampien ekvivalenttien tulojen olevan yhteydessä matalampaan ylivelkaantumisen riskiin (Angel & Heitzmann 2015). Lisäksi tutkittaessa nuoria ylivelkaantuneita on havaittu etenkin hyvin pienituloisilla subjektiivisten velkaongelmien olevan yleisempiä (Majamaa & Rantala 2016).

Tarkennettaessa subjektiivista ylivelkaantuneisuutta arviolla arjen pakollisista kuluista selviytymisestä, saadaan tulokseksi pienituloisten olevan useammin ylivelkaantuneita. Tässä kohden on toki huomioitava se, ettei pelkkä maksuvaikeus ilman ylivelkaantumisen kokemusta luokituta ylivelkaantuneeksi. Asetelman myötä pienituloisuuden yhteys ylivelkaantumiseen vahvistaa tietyllä tapaa havaintoja vaikeassa asemassa olevien heikkojen olosuhteiden kasautumisesta. Toisaalta tulos viittaa siihen, että köyhyysrajan yläpuolella oleminen suojaisi vakavammalta ylivelkaantumiselta. Ongelmat pakollisissa maksuissa voitaneen nähdä yksilön taloudenhallinnan kriisiksi. Etenkin tulomuuttujan osalta on huomioitava tarkennetun ylivelkaantumismuuttujan todennäköisesti rajaavan suuren määrän tavanomaiseen velkaantumiseen liittyvästä ongelmatematatiikasta tarkastelun ulkopuolelle.

Pienituloisuutta ja ylivelkaantumista voidaan pitää kaksinkertaisena mahdollisuusikkunan rajoitteena. Mahdollisuus tehdä valintoja vaikuttaa suoraan valintakykyyn (Sen 1992). Puutteelliset käyttövarat vähentävät oleellisesti mahdollisia valintoja. Sosiaalisena ongelmana tätä voidaan pitää silloin, kun yksilön perustarpeet eivät tule täytetyksi tai silloin, kun yksilö ei kykene mitenkään saavuttamaan sosiaalisesti hyväksytyä yleistä elintasoja. Itsenäisesti vapaita valintoja tekevien maailmassa epävapaiden valintojen tekijät piirtyvät sosiaalisen normaalin ulkopuolelle. Ylivelkaantunut ja köyhä saattaa kyetä valintaan perustarpeiden tai sosiaalisesti hyväksyttävän elintason ja osallistumisen välillä, mutta tällä ei ole mahdollisuutta valita samanaikaisesti molempia. Velkakuilun pohjalla ei välttämättä ole valinnanvaraa lainkaan. Tällöin ollaan sekä puutteenalaisia että syrjässä.

Hyvinvointivaltio on sosiaalisten riskien ehkäisemiseen tarkoitettu mekanismi (Esping-Andersen 1999; Saari 2017). Köyhyyden ja ylivelkaantumisen näkökulmasta hyvinvointivaltion mekanismi toimii vaihtelevasti. Parhaimmillaan velkakierre saadaan ajoissa poikki valistuksella, talous- ja velkaneuvonnalla¹⁶, sosiaalisella luotolla tai joissakin tapauksissa ehkäisevällä toimeentulotuella. Toisaalta pienituloinen saattaa olla liian vähävarainen saamaan sosiaalista luottoa, eikä ehkäisevää toimeentulotukeakaan suuriina summina myönnetä. Vaikka ulosottoa pidetään kelvollisena kriisiytyneen kierteen katkaisijana, ei sitä ole syytä pitää yleispätevänä velkasairauden rohtona. Perustoimeentulon takaavasta suojaosuudesta huolimatta ulosoton varsinainen tarkoitus on suojella velkojaa, ei velallista. Ylivelkaantuneisuus ei itsessään katoa velkakierteen katketessa. Ulosottovelka kerryttää viivästyskorkoa ja jokaisesta maksuerästä peritään suhteellisesti varsin korkeita käsittelymaksuja. Tämä voi johtaa tilanteeseen, jossa maksamisesta huolimatta velan pääoma ei lyhene. Köyhyysriskin hallitsemisen näkökulmasta se ei välttämättä ole ongelma.

Perustoimeentulon varmistaminen suojaosuudella ei ratkaise ylivelkaantumista, mutta se voi poistaa osan ylivelkaantumisen osallisuutta syövästä vaikutuksesta. Pienituloisen ylivelkaantumista voitaneen pitää suojaosuuksista huolimatta mahdollisuusikkunan rajoitteena, sillä suojatut perusmenot pienuutensa vuoksi riittävät heikosti perustarpeiden tyydyttämiseen ja sosiaalisen osallisuuden ylläpitämiseen. Kärjistetysti yksilö saattaa tilanteesta riippuen joutua valitsemaan kahden eri köyhyyslajin väliltä. Mahdollisuusikkunan laajentaminen edellyttää yksilöltä jonkinlaista maksuvaraa ja tietoa olemassa olevista vaihtoehdoista sekä niiden mielekkyydestä. Toisaalta täysin hallitsemattoman velkataakan kaataminen ulosottoon saattaa jo sinänsä kasvattaa mahdollisuusikkunaa, kun mahdollisuus perustarpeiden täyttämiseen turvataan.

Muuttujan luonteesta johtuen tuloköyhyyden tuloksiin tulee suhtautua varovaisuudella. Kulutusyksikkökohtaisten tulojen määrittely vaatii kattavat tiedot kulutusyksiköistä ja kotitalouden tuloista. Näiden tietojen puuttuessa vastaaja luokituu muu-kaatoluokkaan.

---

¹⁶ Talous- ja velkaneuvonnan kenttä on suurimmissa kaupungeissa täydentynyt matalan kynnyksen Talousneuvola-palvelulla

https://oikeus.fi/talousjavelkaneuvonta/fi/index/apuatalousvaikeuksiin_1/otayhteytta/talousneuvola.html

Käytännössä vastaaja ei ole tällöin antanut tietoja kotitaloutensa rakenteesta tai ilmoittanut tulojaan. Myös ilmoitettuihin tuloihin liittyy epävarmuuksia. Ekvivalenttituloja tarkasteltaessa vastaajat ovat muuhun väestöön verrattuna varsin pienituloisia. Vastaajat eivät ole joko osanneet vastata kysymykseen kunnolla tai eivät ole osanneet arvioida tulojaan. Aineistossa ei ollut myöskään tietoa vastaajien varallisuudesta eikä aineistosta ollut laskettavissa omistusasujille asuntotuloa kattavamman tulomuuttujan luomiseksi. Muuttujan epävarmuuksien vuoksi tulosta voinee pitää korkeintaan suuntaa antavana.

Toisaalta muuttujaa voitaneen varmuudella pitää vastaajan käsityksenä omista tuloistaan. Tuloköyhyys lienee suuntaa antavasti yhteydessä ylivelkaantumiseen, mutta vastaajan käsitys omista tuloistaan on puhtaasti yhteydessä. Omalta osaltaan tulosta saattaa selittää selitettävän muuttujan muodostaminen ylivelkaantumisen kokemuksesta ja vaikeuksista selvitä pakollisista maksuista (sisältäen laskut, lyhennykset jne.). Tulosta voidaan lukea joko kehäpäätelmänä, tai oletusarvoisen nollatuloksen varmentamisena. Jos maksuvaikeudet tulkitaan köyhyudeksi tai pienituloisuudeksi, kyseessä on kehäpäätelmä. Tulkittaessa maksuvaikeudet taas yksilön vaikeutena kattaa omien olosuhteidensa välttämättömyydet ilman kannanottoa tulotasoon, antaa tutkielma ennalta-arvattavan nollatuloksen.

Koulutuksen osalta tulokset ovat pääpiirteissään aiemman tutkimuksen mukaisia. Vain peruskoulun varassa olevilla on havaittu muita korkeampi riski ylivelkaantua (Oksanen ym. 2015; Oksanen ym. 2016). Korkeamman koulutuksen suojaava vaikutus on myös todennettu aiemmin tutkimuksessa (Angel & Heitzmann 2015; Majamaa & Rantala 2016). Omassa luokittelussani toinen aste on jaettu kahtia ammatilliseen ja yleissivistävään linjaan. Onkin mielenkiintoista, että ammatillisen koulutuksen suorittaneet ovat korkeakoulutettuja useammin ylivelkaantuneita erittäin suurella tilastollisella merkittävyydellä. Enintään perusasteen suorittaneet ja ammattikoulutetut saattavat edustaa erilaisia ylivelkaantumisen muotoja.

Vaikka velka on ensisijaisesti taloudellinen järjestelmä, voidaan sen taustalla olevia normeja pitää kulttuurisina ilmiöinä. Perusasteen varassa olevien tuloksia voitaisiin peilata suhteessa heikkoihin taloudellisiin ja kulttuurisiin resursseihin, kun taas ammatillisen koulutuksen suorittaneilla varsinaisena riskinä lienee heikko kulttuurinen pääoma. Velan osalta kulttuurista pääomaa kasaavat loogisesti muun muassa tieto velan normeista, velanmaksukulttuurista, talousmatematiikasta sekä velallisen turvana olevista instituutioista. Tulosta voisikin tulkita siten, että koulutus on jo itsessään sosiaalinen riskin-

hallintamekanismi¹⁷. Vaikuttaessaan yksilön olosuhteisiin vaikuttaa koulutus myös mahdollisuusikkunaan. Yleisellä tasolla voidaan ajatella, että lisääntyvä tieto valinnan kohteista vähentää epäedullisen valinnan riskiä. Puutteelliset tiedot tai tiedonhankinta- valmiudet taas kasvattavat epäedullisen valinnan riskiä. Väärän tai puutteellisen informaation vallassa yksilö saattaa valita edulliseksi luulemansa epäedullisen vaihtoehdon, joka myöhemmin johtaa valinnanmahdollisuuksien karisemiseen.

Taustalla voi olla myös heikompi sosiaalinen pääoma. Perhe ja suku ovat tavanomainen sosiaalisten riskien tasaaja (Esping-Andersen 1999). Vain perusasteen varassa olevilla ja ammatillisen koulutuksen suorittaneilla saattaa olla heikommat sosiaaliset verkostot, tai sitten näillä sosiaalisilla verkostoilla on heikosti taloudellista pääomaa muiden riskien tasaamiseen. Sosiaalisilla verkostoilla saattaa olla myös heikosti kulttuurista pääomaa eli tietoa jaettavaksi. Yhteiskunnallisesta liikkuvuudesta huolimatta koulutuksella ja tulotasolla on taipumus periytyä (ks. Sirniö 2016; Vauhkonen ym. 2017; Kallio ym. 2020). Läheisverkostojen rakenne ja merkitys velkaongelmissa ja ylivelkaantumisessa olisi sangen mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe.

Aiemman tutkimuksen valossa asema työmarkkinoilla yhdistyy olosuhteista riippuen hieman eri tavoin ylivelkaantumiseen. Työllistymisen on havaittu yhdistyvän väheneviin velkaongelmiin (Oksanen ym. 2016). Nuorilla tehdyt tutkimukset viittaavat työttömien olevan usein ylivelkaantuneita (Majamaa & Rantala 2016). Vastaushetkellä työttömät ovat useammin ylivelkaantuneita kuin työssäkäyvät. Havainto on aiemman tutkimuksen mukainen. Työttömäksi jääminen johtaa miltei kaikissa tapauksissa tulotason putoamiseen, joka saattaa olla talouden tasapainon kannalta kohtalokasta. Tulotason putoaminen saattaa johtaa epäedullisten tilojen välillä valitsemiseen ja sosiaalisen osallisuuden heikkenemiseen. Tulos tukee sikäli myös ajatusta yksilötason taloudellisesta shokista ylivelkaantumisen taustalla (vrt. Hiilamo 2018).

Tulotason ja velanmaksukyvyn näkökulmasta kaikkia elämän nivelvaiheita voidaan pitää mahdollisina shokin laukaisijoina. EU-SILC-aineistossa työttömyyden lisäksi yli-

---

¹⁷ Koulutukseen sijoittaminen Esping-Andersenin riskinhallintaulukoon on hankalaa. Suomessa koulutus on julkisen vallan tuottamaa, mutta koulutukseen hakeutumiseen vaikuttanevat myös perhepiirin käsitykset sekä mielikuvat työmarkkinoiden tulevaisuudesta.

velkaantumisen riskiä nostivat lapsen kanssa kotona oleminen, eläkkeelle jääminen ja avioero (Angel & Heitzmann 2015). Tutkielmassa kotiäitien ja -isien ryhmä yhdistettiin pienen tapausmäärän vuoksi työmarkkinoiden kaatoluokkaan, joka ei ollut tilastollisessa yhteydessä ylivelkaantumiseen. Opiskelija-asema ei myöskään yhdistynyt tilastollisesti ylivelkaantumiseen, vaikka sen ylivelkaantumiselta suojaavasta vaikutuksesta on saatu aiemmin viitteitä (esim. Majamaa & Rantala 2016). Opiskelijoiden tuloksille voi valistuneesti arvailla selityksiä. Vaikka opiskelijoiden toimeentulo olisikin heikkoa ja velkaa olisi paljon tuloihin nähden, koostuu tuo velka yleisesti otetusta, valtion takaamasta ja siten kulttuurisesti normalisoidusta opintolainasta. Lisäksi opiskelemisen välineellisenä ideana on tulojen nousuun johtava valmistuminen ja työllistyminen. Opintolaina voidaan käsittää investoinniksi, jonka mielekkyys paljastuu jälkikäteen. On toki eri asia, käsittävätkö toimeentuloaan velalla paikkaavat opiskelijat toimintansa investointina. Epämieluisa velkaantuminen on lopulta eri asia kuin ylivelkaantuminen.

Eläkeläisten osalta tulokset ovat yllättäviä. Leikkausrajasta riippuen eläkeläiset ovat tilastollisesti joko työssäkäyviä useammin ylivelkaantuneita tai eivät ole. Jos matalampaan leikkausrajaan yhdistää sukupuolen, ovat eläkeläiset jälleen työssäkäyviä useammin ylivelkaantuneita¹⁸. Eläkeläisten osalta tuloksiin onkin syytä suhtautua varautuneesti. Osasyynä on toki eläkeläisten käsitteleminen karkeana kategoriana. Aineistossa ei ole tehty erontekoa esimerkiksi vanhuuseläkkeen, työeläkkeen, työkyvyttömyyseläkkeen tai muun eläkkeen perusteella.

Eri eläkemuotojen kohdistuessa eri elämänkaaren vaiheisiin eläkemuodolla saattaa luokan sisällä olla yllättäviäkin vaikutuksia. Eläkeläisten ollessa työssäkäyviä useammin ylivelkaantuneita, voidaan tuloksia pohtia aluksi suhteessa shokkivaikutukseen. Eläkkeelle jääminen yleensä laskee tuloja. Laskeneita tuloja kompensoidaan teoriatasolla kertyneillä säästöillä, kuten omistusasunnolla (Modigliani 1966). Ylivelkaantuminen saattaa selittyä heikolla varautumisella tai elämänkaarimallin mukaisen säästämisen tyhjäksi tehneellä huonolla tuurilla. Eläkeiässä havaittavan ylivelkaantumisen pohjana saattavat olla työikäisenä koetut talousvaikeudet tai eläkeiässä toimeentuloa turvaavaan omaisuuteen liittyvä shokki. On helppoa kuvitella tilanne, jossa pienen maksuvaran elä-

---

¹⁸ Ks. liitteet

keläinen asuu mukavasti velattomassa omistusasunnossaan. Putkien tai lämmityskattilan vanhetessa maksuvara saattaa ylittyä ja eläkeläisen talous kriisiytyä. Aivan yhtä hyvin taustalla voivat olla keski-ikäisenä hankittu liian suuri asuntolaina tai koko elämän halki jatkuneet heikot henkilökohtaisen taloudenhallinnan taidot.

Oman osansa eläkeläisten taloudellisiin haasteisiin tuonee iän myötä kasvava palvelun-
tarve, jota ei välttämättä julkisesti tueta yksilön näkökulmasta tarpeeksi tai sitten tukea
ja palveluita ei osata hakea. Alemman luokittelurajan mallissa sukupuolen välillinen
yhteys¹⁹ eläkeläisten ylivelkaantumiseen saattaa liittyä naisten heikompaan eläketasoon
kotona vietettyjen vuosien ja pienipalkkaisuuden nakertaessa eläkekertymää. Eläkeläis-
ten ylivelkaantuminen jää analyysin mallien välillä tuloksiltaan hieman epävakaksi.
Eläkeläisten osalta jatkotutkimukselle olisi tarvetta ylivelkaantumisen laadun ja proses-
sien näkökulmasta. Luokan vaihteleva sijainti merkittävyyden molemmin puolin saattaa
viitata voimakkaasti eriytyneisiin tilanteisiin.

Työmarkkina-asemaa, ylivelkaantumista ja lainamarkkinoita voisi olla mielekästä tar-
kastella rinnakkain. Markkinathan ovat yksi sosiaalisten riskien hallintakeinoista (Es-
ping-Andersen 1999). Velkaa voidaan käyttää paitsi pitkäjänteiseen varallisuuden ta-
saamiseen eri elämänvaiheiden välillä, niin myös lyhytaikaiseen käyttövaravajeeseen.
Halvinta velkaa saavat luottokorttia käyttävät vakaata tuloa saavat työssäkäyvät. Valti-
ontakauksen myötä myös opiskelijat saavat halutessaan halpaa lainaa. Eläkeläisten
joukkio on lainan hinnan suhteen vaikeasti hahmotettava sisäisen hajonnan vuoksi. Mie-
lenkiintoiseksi tilanne muuttuu silloin, kun kyse ei enää ole lyhytaikaisesta käyttövara-
vajeesta. Työttömällä tulot tippuvat, jolloin kyky velanmaksuun heikkenee. Heikentynyt
velanmaksukyky yhdistettynä käyttövaravajeeseen voisi selittää osan tuloksesta. Hei-
kosti toimeentulevan mahdollisuusikkuna saattaa koostua tällöin korkeakorkoisista va-
kuudettomista kulutusluotoista tai perustarpeista ja osallisuudesta tinkimisestä. Sosiaali-
sen eriytymisen välttämiseksi korkeakorkoinen kulutusluotto on teoreettisesti mahdolli-
nen, vaikka se heikentäisi myöhempiä valintamahdollisuuksia. Toisaalta työttömyyden
mukanaan tuoma tulojen lasku saattaa sotkea varsin tavanomaisen velallisuuden. Asun-
tolaina, autolaina tai laina kodin perusparannukseen eivät sinänsä ole ongelmia. Ongel-

---

¹⁹ Ks. liitteet

maksi ne muodostuvat vasta velanmaksukyvyyn heiketessä. Taustalla voi olla myös puhtaasti huono tuuri, jolloin yksilöä voidaan pitää melko syyttömänä omaan tilanteeseensa. Globaalitalouden paikalliset heijastumat 15 vuoden kuluttua ovat varsin vaikeasti ennakoitavia remonttikuntoista taloa ostavalle paperimiehelle.

Taloudellisen shokin osuutta vastaajan elämänhistoriassa tarkasteltiin vastaamista edeltäneen viiden vuoden aikana koetulla työttömyydellä. Tulojen laskemiseen johtavan muutoksen on ajateltu olevan yhteydessä ylivelkaantumiseen (mm. Hiilamo 2018). Analyysin tulokset tukevat oletusta osin. Pitkittynyttä työttömyyttä kokeneilla vastaajilla ylivelkaantuminen oli yleisempää kuin niillä, jotka eivät ole olleet viiden vuoden aikana lainkaan työttöminä. Mielenkiintoisesti samanlaista yhteyttä ei ollut lyhyellä työttömyydellä. Lyhyen työttömyyden osalta työllistyminen uudestaan yhdistettynä ansiosidonnaiseen työttömyysturvaan saattaisivat selittää puuttuvaa tilastollista yhteyttä. Ilmiö voisi selittyä pitkittyneesti työttömien erilaisilla elämäntilanteilla. Osa on saattanut kärsiä taloudellisen shokin, mutta myöhemmin päässyt töihin tai eläkkeelle. Toisaalta osa pidempään työttöminä olleista on saattanut jäädä jumiin työttömyyteen eikä tulojen osalta tilannetta helpottavaa tulojen nousua pääse tapahtumaan. Aineiston käsittely jättää avoimeksi sen, ovatko pitkittynyttä työttömyyttä kokeneet edelleen työttöminä. Ottaen huomioon varallisuuden ja tulojen erisyklisyyden olisi aiheutta mielekästä tutkia enemmän (ks. Modigliani 1966). Varallisuuden muuttuessa tuloja hitaammin lyhyt työttömyys ei ehdi vaikuttaa varallisuussykliin, kun taas pitkittyneen työttömyyden aiheuttama heikko varallisuussykli ei heti työllistytessä purkaudu. Erisyklisyshypoteesia olisi mielekästä koetella käytetyllä subjektiivisella aineistolla.

Asunnon hallintasuhteen yhteys ylivelkaantumiseen on elämänkaariteorian ja aiemman tutkimuksen mukainen (Modigliani 1966; Euroopan komissio 2008). Vuokralla asuvat ovat omistusasukia useammin ylivelkaantuneita. Ilmiötä on selitetty aiemmin vuokralla asumisen kalleudella (Rantala & Tarkkala 2009). Vanhempiansa luona asuvat aikuiset, asumisoikeusasunnossa ja muutoin asuvat yhdistettiin pieninä luokkina toisiinsa. Kaato- luokkaan kuulumisen ei ollut yhteydessä ylivelkaantumiseen, mikä selittynee ryhmän sisäisellä varianssilla. Elämänkaariteorian ja asuntotulon näkökulmista vuokralla asuminen on kaksin verroin kallista. Siinä ei kerrytetä pääomaa ja sen lisäksi vuokralla asuja ei nauti asuntotuloa. Toki vuokralla asuvan pienituloisen kotitalouden tukena on asumistukijärjestelmä, joka jossain määrin tasaa eroa.

Toisaalta ilmiön taustalla voikin olla yhteiskunnan pitkään harjoittama yksityisasumisen tukeminen (ks. Muttilainen 2002). Ensiasunnon ostajille tarjoillaan porkkanoita verovapaisten talletuskorkojen ja korkosuojauksen muodossa, asuntolainan korot ovat olleet eri aikoina eri tavoin verotuksesta vähennettäviä ja omistusasunnon perusparannuksiin on tehdyn työn osalta voinut käyttää kotitalousvähennystä. Valtion omistusasuminen kannusteiden lisäksi asuntovelalliset ovat saaneet vetoapua vakautuneesta korkoympäristöstä ja etenkin viime vuosikymmenen poikkeuksellisen halvoista asuntolainoista. Lisäksi hyvän luotonantotavan ja luottotappioiden minimoimisen näkökulmasta asuntolainaa ei ainakaan pitäisi myöntää yli maksuvaran. Taustalla voisi olla institutionaaliseen kenttään kiinnittyvä sosiaalinen valikoituminen ja taloudellisen hyvän kasautuminen.

Vaikka omistusasuminen suojaa ylivelkaantumiselta, ei se aina estä sitä. Jos asuntovelallisella on lisäksi kulutusluottoja ja muita velkoja, saattaa tämä joutua vaikeuksiin (ks. Muttilainen 2007, 20). Vuokralla asujat saattavat olla osin entisiä omistusasujia, jotka ovat raskaan velkaantumisen myötä luopuneet omistusasumisesta. Olisi ilmeisen tarpeellista selvittää, millaisiin valikoiviin prosesseihin vuokralla asuvien ylivelkaantuminen sekä muut velkaongelmat liittyvät. Tulos herättää muiden tulosten tapaan enemmän kysymyksiä ja lisätiedon tarpeita kuin antaa vastauksia.

Vastaajan ikä oli kaikissa ikäluokissa yhteydessä ylivelkaantumisen yleisyyteen, kun sitä verrattiin vanhimpaan ikäluokkaan. Ylivelkaantumisen riski nousi nuorimmasta ikäluokasta keskimmäiseen ikäluokkaan, jonka myötä se kääntyi edelleen laskuun. Analyysin tulos tukee aiempia tuloksia (mm. Oksanen ym. 2015). Tavanomaisen velkaantumisen osalta elämänkaarimallin mukaiset hankinnat ja säästäminen voisivat selittää tuloksia. Iäkkäiden vähäisempää ylivelkaantumista voitaisiin selittää onnistuneella elin-kaarisäästämisellä ja lainojen pois maksamisella ajoissa. Nuoremmilla ikäluokalla asuntoa taas ei välttämättä ole vielä hankittu. Pitkään keski-ikään mahtuu paljon hankintoja ja olosuhdemuutoksia. Tulojen nousu kokemuslisien karttumisen tai uralla etenemisen myötä saattavat aiheuttaa lisävelkaantumiseen kannustavaa optimismia. Elämänkaarimallin mukainen varallisuus on korkeimmillaan keski-ikässä ja ennen eläköitymistä (Modigliani 1966). Ylivelkaantumisen riski noudattelee hypoteesia varallisuuden karttumisesta. Yhteyden selittäminen lisätutkimuksella olisi tarpeen.

Toisaalta voi olla, ettei ylivelkaantumisen yleisyyttä olekaan mielekästä jäsentää elämänkaarimallin tai tulojen kautta. Taustalla voivat olla myös esimerkiksi vaihtuvat käsi-

tykset velasta ja muuttuva velan institutionaalinen infrastruktuuri (ks. Muttilainen 2002, 70–100). Nämä voivat erota vastaajan iän ja vastaamisen ajankohdan mukaan. Siinä missä velanottokulttuuri on saattanut muuttua, ovat mahdollisesti myös vanhat virheelliseksi käyneet osoitukset jäädä elämään. Inflaatio kun ei voi syödä asuntolainaa, jos inflaatio on asuntolainan korkoa pienempi. Iän ja ylipäänsä ajallisuuden näkökulmasta vertaileva instituutioiden sekä velka- ja rahakulttuurin muutoksen tutkiminen voisi olla mielekästä tuloksen selittämiseksi. Ikäluokkaan kuulumisen ylivelkaantumisen riskinä ei tarjoile aiemmasta tutkimuksesta poikkeavia tuloksia (Oksanen ym. 2015; Angel & Heitzmann 2015). Yhtäältä velkaantumiskulttuuri saattaisi selittää ylivelkaantumisen kohonneen riskin ja varallisuuden kertymän hypoteesin välisen omituisen suhteen. Oletetaan elämänkaarihypoteesin mukaisen yleisen tulo- ja varallisuuskehityksen muodostavan sosiaalisen todellisuuden. Tässä todellisuudessa eletään vaikei yksilötason tulo- ja varallisuuskehitys olisi hypoteesin mukainen. Saavuttaakseen sosiaalisen osallisuuden hypoteesirikkuri pyrkii täyttämään sosiaaliset vaatimukset, jotka kasvattavat riskiä ylivelkaantumiseen poistuttaessa kestävien mahdollisuuksien ikkunasta.

Perheellistyminen voidaan luokitella aiemmin mainittuihin suuriin elämän nivelvaiheisiin. Lasten saanti on aiemmassa tutkimuksessa lisännyt ylivelkaantumisen riskiä (Oksanen ym. 2015; Oksanen ym. 2016; Fondeville ym. 2010; Majamaa & Rantala 2016). Analyysin tulokset ovat samansuuntaisia ja hämmentävällä tarkkuudella myös kaksilapsisten perheiden osalta. Lapsiperheistä kaksilapsisilla perheillä on kaikkein pienin kohonnut riski aiemman tutkimuksen tapaan (Oksanen ym. 2015; Angel & Heitzmann 2015). Analyysin tuloksissa tosin yhden ja kahden lapsen perheiden ero on varsin pieni. Monilapsisten perheiden osalta tulokset selittynevät kulutusyksikkökohtaisten tulojen vähenemisellä, jota toki osin lapsilisäjärjestelmä tasaa. Monilapsisten perheiden tilanteeseen saattaa vaikuttaa myös toisen vanhemman – useimmiten äidin mahdollisesti pitkään kotona oleminen ja sen vaikutukset työuraan sekä tulotasoon.

Lapsiperheiden velkaongelmien taustalla voisi kuvitella olevan myös sosiaalisesti hyväksyttävän elintason saavuttaminen. Lähiöasunnot tavataan rakentaa kaksilapsisille perheille eikä henkilöautoonkaan mahdu takapenkille mukavasti kahta ihmistä enempää. Monilapsinen perhe joutuu pahimmillaan tekemään valintoja sosiaalisesti hyväksyttävän ja osallisuuteen tähtäävän elämän tai kestävä taloudenpidon välillä. Haluttaessa lapsille omat huoneet ei kerrostaloneliö enää riitä, vaan on siirryttävä kalliimpaan omakotitaloon. Tavanomaisen henkilöauton jäädessä pieneksi voi edessä olla kakkosauton tai

ylipäänsä suuremman auton hankinta. Kestokulutushyödykkeiden taustalla oleva perhenormi tuntuu ainakin pintapuolisesti ajatellen koostuvan kahdesta vanhemmasta ja kahdesta lapsesta. Tosin voi olla liioittelua väittää, että monilapsisten perheiden ylivelkaantumisen johtuisi tavanomaisten kestokulutushyödykkeiden mitoittamisesta tietyille perhenormille. Muiden muuttujien tapaan selitysmalleja lienee useita, jotka luovat vaikutuksen yhdessä.

Hyvinvointivaltion riskinhallintamekanismi tasannee jonkin verran lapsiperheiden taloudellisia riskejä. Huollettavien määrä huomioidaan useissa sosiaalietuuksissa, kuten myös ulosoton suojaosuudessa (esim. Laki toimeentulotuesta 1997/1412 9§; Työttömyysturvalaki 2002/1290 6. luku 6§; Ulosottokaari 2007/705 4. luku 48§). Melko vaikiintuneesti täydentävänä toimeentulotukena on mahdollista myöntää avustusta lapsen harrastusmenoihin. Varsinaisia lapsiperheiden ylivelkaantumista estäviä tai ratkaisevia erillisiä politiikkoja ei kuitenkaan taida olla.

Kotitalousmuotoa tarkasteltaessa yksinasuvat ja muu-kaatoluokkaan kuuluvat olivat kahden vanhemman lapsiperheitä useammin ylivelkaantuneita. Mielenkiintoisesti lasten lukumäärän kohdalla lapsettomuus suojasi ylivelkaantumiselta, mutta lapsettomaan pariskuntaan kuulumisen ei suojannut. Lapsettomilla pareilla ylivelkaantuminen on yhtä yleistä kuin pareilla, joilla on lapsia. Yksinasuvien yleisempi ylivelkaantuminen selittyy kulutusyksikkökohtaisten tulojen ja pakollisten menojen suhteella, sillä yksinasuva ei pääse hyötymään kulujen jakamisesta. Kulujen jakamisen merkitys korostuu pohdittaessa etenkin suurten hankintojen vaatimien lainojen hoitoa. Yksinasuminen yhteys saattaa selittyä myös yksinasujien sosiaalisella rakenteella. Karkeasti kirjoitettuna tyyppillisesti yksinasuvia ovat nuoret, eläkeikäiset naiset ja työikäiset miehet²⁰. Eläkeläiset naiset ja nuoret tapaavat olla usein pienituloisia. Yksinasuminen sosiaalisena riskinä toisintuu melko odotetusti (esim. Oksanen ym. 2015). Yksiöt ovat suhteellisen kalliita, yksinasuva maksaa asumisensa yksin ja silti yksinasuvalla on täytettävänänsä samat sosiaalisen osallisuuden vaateet kuin muillakin. Kotitalousmuodon osalta muu-kaatoluokassa on sosiaaliin riskiryhmiin kuuluvia, kuten yksinhuoltajia. Kaatoluokan eri ryhmien omaleimaisuuden vuoksi tilastollisesta merkitsevyydestä huolimatta pitkälle

---

²⁰ https://www.stat.fi/til/perh/2018/02/perh_2018_02_2020-01-31_kat_007_fi.html

meneviä johtopäätöksiä ei voi tehdä. Sen sijaan harvinaisempien ja epätyypillisten kotitalousmuotojen osalta ylivelkaantumisen laatu olisi kenties yleisyyttä mielekkäämpi tutkittava aihe.

Vastaajan lapsuudenperheessä koettu toimeentulo tai pikemminkin käsitys koetusta toimeentulosta oli yhteydessä ylivelkaantumiseen. Lapsuudenperheen heikko toimeentulo ja kysymykseen vastaamatta jättäminen yhdistyivät taustaltaan hyvin tai kohtalaisesti toimeen tulleita korkeampaan ylivelkaantumisen riskiin. Vastaamatta jättäneiden ylivelkaantumisen riski viittaa mahdollisesti kelvollisen ja huonon toimeentulon välissä olevaan suureen ja epäselvään alueeseen. Toimeentulo on voinut olla huonohkoa tai tasoltaan vaihtelevaa. Arvioimista on oletettavasti vaikeuttanut vertaaminen muihin. Paremmiin toimeentulevien lisäksi on usein löydettävissä heikommin toimeentuleva.

Lapsuudenperheen toimeentulotuen tai huoltoavun saanti yhdistyi korkeampaan ylivelkaantumisen riskiin. Tulos on todennäköisesti läheistä sukua lapsuudenperheen toimeentulolle. Tuloksesta tekee yllätyksellisen varsin maltillisesti kohonnut riski. Saattaa olla, ettei osa vastaajista tiedä lapsuudenperheensä mahdollisesta toimeentulotuen saannista. Taustalla voi olla toimeentulotuen asiakkuuden leimaavuus tai tukimuodolle ominainen alikäyttö. Epävarmuustekijöistä huolimatta tulos viittaa huono-osaisuuden ylisukupolvisen kasautumiseen. Toisaalta maltillisesti kohonnut riski muistuttaa siitä, ettei huono-osaisuus periydy ennalta määrättyvästi.

Aiemmassa tutkimuksessa lapsuudenperheen taloudelliseen asemaan huono-osaisuuden toisintajana on suhtauduttu eri tavoin. Ylivelkaantuminen ei tosin ole tavanomaiseen pienituloisuuteen rinnastettava ilmiö. Voi hyvin olla, että ylivelkaantumisen ilmiöiden taustalla olevat tekijät ovat periytyneet altistaen vastaajan ylivelkaantumiselle. Esimerkiksi ylivelkaantumiseen yhdistyvä koulutus periytyy ja tiedetään, että pienituloisissa kotitalouksissa lapset koulutautuvat matalammin (Kallio ym. 2020). Lapsuudenperheen taloudellinen asema saattaa olla yhteydessä myös välillisesti tuloaseman periytymisen kautta. Vanhempien korkea tulotaso suojelee aikuistunutta lasta joutumasta alimpiin tulokerroksiin (Sirniö ym. 2016). Heikosti toimeentulevien lapsella tätä suoja ei ole, jolloin päädytään useammin pienituloiseksi. Pienituloisuus taas on analyysissa yhteydessä ylivelkaantumiseen. Lapsuudenperheen toimeentulon yhteys ylivelkaantumisen riskiin on siis vähintään välillinen.

Tutkimusvuoden vaikutus ylivelkaantumisen yleisyyteen luo yhteyspintoja rekisteripohjaisiin indikaattoreihin. Maksuhäiriöisten henkilöiden määrän kehitys on silmämääräisesti samansuuntainen kuin aineistovuoden yhteys ylivelkaantumiseen (ks. Kuvio 1). Analyysissa ylivelkaantuminen oli yleisintä vuonna 1995 ja toiseksi yleisintä referenssivuotena 2015. Maksuhäiriöisiä henkilöitä taas on vähemmän vuonna 1995 kuin vuonna 2015. Luvut ovat absoluuttisia, joten ne eivät huomioi väestönkasvua ja suhteellista osuutta väestöstä. Vuoden 2000 riski ylivelkaantua poikkeaa maksuhäiriöisten tilastosta, mutta toisaalta sitä voidaan selittää 1990-luvun lopun kasvavilla maksuhäiriömerkintäisten määrällä. Vuosina 2005 ja 2010 maksuhäiriömerkintäisyys oli harvinaisempaa kuin vuonna 2015.

Vuoden lopussa ulosottovelkaisten luonnollisten henkilöiden määrän tilastointi on päätynyt vuoteen 2012. Ulosottoasiakkuuden näkökulmasta ylivelkaisten määrä on vähentynyt vuosina 1993–2012 (ks. Kuvio 2.). Puuttuvan referenssivuoden ja puutteellisen tilastoinnin vuoksi vertailu ei ole järin mielekäästä. Velkajärjestelyhakemusten määrä ei myöskään käy yksiin analyysin kanssa. Velkajärjestelyhakemusten huippu ajoittui vuosiin 1994–1995, mutta se asettui vuosituhannen alussa varsin tasaiselle uralle (ks. Kuvio 3).

Ylivelkaantuminen on vuotta 2015 yleisempää vain vuonna 1995. Vaikka kummankin velkaantumishuipun osasyllisenä voidaan pitää pitkää taantumaa, poikkeavat tilanteet muutoin toisistaan. Vuonna 1995 velkaongelmalle omaleimaista olivat nousukaudelta perityt korkeakorkoiset lainat ja laman typistämät tulevaisuudennäkymät (esim. Muttilainen 2002). Vuonna 2015 olemassa olevien velkojen korkokannat olivat lainatyyppin perusteella voimakkaasti eriytyneitä. Asuntovelalliset nauttivat erityisen halvoista korkoista (Putkuri 2020). Kulutusvelalliset maksoivat korkoja vaihtelevammin (esim. Rajas 2019). Vuonna 2008 alkanut lama poikkesi 1990-luvun vastaavasta sikäli, että valtiolla oli ruutia eikä se ollut märkää. Toisaalta samalla logiikalla voidaan esittää huolestuneitakin äänenpainoja velkaantumiskehityksestä. Olosuhteet ovat historiallisen suotuisat ja valtio on ottanut globaalitalouden iskuja vastaan. Ylivelkaantuminen on yleistynyt huomattavasti vuodesta 2010 vuoteen 2015. Noina vuosina ei kuitenkaan esiintynyt järjettömiä korkoja tai massatyöttömyyttä.

Ylivelkaantuminen ei kuitenkaan ollut vuonna 2015 yhtä yleistä kuin vuonna 1995. Osin taustalla voi olla onnistunut reagointi uuteen luottoympäristöön esimerkiksi kuluttajansuojalakeja kulutusluottojen osalta kiristämällä. Toisaalta vuosituhannen taitteesta

vuoteen 2010 saakka harvinaistunut ylivelkaantuminen tapahtui huolimatta velkakannan kasvusta ja yleistyneistä kulutusluotoista. Ylivelkaantumisen ja riskiryhmien kehityksen ajallinen tutkimus yhdistettynä politiikkasynteesiin olisi tarpeellinen pitkäjänteisen kuvan saamiseksi.

Sosiaalisen jakauman ja aiemman indikaattoritiedon perusteella ylivelkaantumista voidaan pitää moniulotteisena sosiaalisena ongelmana. Subjektiiiviseen kokemukseen perustuva määrällinen aineisto tuotti pääasiassa samankaltaisia tuloksia kuin rekisteripohjaista tai laadullista aineistoa käyttävä tutkimus (esim. Euroopan komissio 2008; Fonderville ym. 2010; Angel & Heitzmann 2015; Oksanen ym. 2015; Oksanen ym. 2016; Majamaa & Rantala 2016). Vaikka yksilötasolla käsitykset saattavat poiketa hieman todellisuudesta, väestötasolla ilmiö piirtyy menetelmästä riippumatta melko samanlaisena.

Aiheena ylivelkaantuminen ei ole sosiaalityölle vieras. Sosiaalityössä työskennellään laenneiden ja vielä kytevien sosiaalisten ongelmien kanssa. Arkikokemuksen mukaisesti moni sosiaalityön asiakas on ylivelkaantunut, ja suuri osa tämän tutkielman tulosten perusteella riskissä. Sosiaalityön keinot ylivelkaantumisen ratkaisemiseen ovat rajalliset. Velkaongelmat eivät itsessään kuulu sosiaalityölle, vaan oikeusaputoimistojen yhteydessä olevalle talous- ja velkaneuvonnalle. Toisaalta sosiaalityössä on mahdollisuus taloudellista tilannetta selvittämällä puuttua velkakierteeseen ennen kuin on liian myöhäistä. Valitettavan usein tilanne on jo tuossa liian myöhäisessä pisteessä.

Tutkielman anti sosiaalityön ja etenkin taloussosiaalityön kehittämiseksi on tiivistettävissä kahteen havaintoon. Ensinnäkin ylivelkaantuneet ovat sosiaalisen rakenteensa puolesta hyvin tavanomaisia huono-osaisia. He ovat yleisemmin köyhiä, matalasti koulutettuja, yksinasuvia, nuoria tai keski-ikäisiä, pitkään työttömänä olleita, ajankohtaisesti työttömiä, eläkeläisiä ja vuokralla asujia. Vanhemmiltaan ylivelkaantuneet ovat saaneet perinnön, johon edes verokarhu ei ilkeä kajota. Ylivelkaantumisen yksilökohtaisten riskien tunnistaminen voi auttaa ennaltaehkäisyssä. Toisaalta suojaavista tekijöistä huolimatta monet korkeasti koulutetut, omistusasujat, työssäkäyvät ja lapsettomat ovat ylivelkaantuneita. Nämä leimallisesti vähemmän huono-osaiset ongelmavelkaiset uhkaavat jäädä pimentoon. Sosiaalityön eetoksen mukaisesti näin ei saa käydä. Yksilön sosiaalisen ongelman vakavuutta ei poista se tosiasia, että jostakin varmasti löytyy vielä heikommissa asemassa oleva. Ylivelkaantumisen ehkäisemisen ja ylivelkaantuneen tukemisen kannalta keskeinen kysymys liittyy potentiaalisten ongelmavelkaisten tavoittamiseen ajoissa.

Tutkielma ei kykene piirtämään kokonaisvaltaista kuvaa ylivelkaantuneesta, sillä selaista ei ole. Ylivelkaantumisen taustalla olevista syistä ja yhtymäpinnoista köyhyyteen voidaan esittää korkeintaan valistuneita arvauksia. Tämä johtuu ongelman luonteesta. Ongelmat ovat jaettavissa pirullisiin ja kesyihin ongelmiin (Rittel & Webber 1973). Pirullisia ongelmia ovat esimerkiksi sosiaaliset ongelmat, jotka eivät ole tarkkarajaisia, mutta liittyvät pitkälti kaikkeen yksilön elämänpiirissä. Käsittelemällä sosiaalista ongelmaa ”sosiaalisena yhtälönä” ongelmaa voidaan koittaa kesyttää, mutta tällöin saatu ratkaisu ei vastaa itse ongelmaan. Sosiaalista ongelmaa ei voida lopullisesti ratkaista, mutta se voidaan järjestellä uudelleen. (Rittel & Webber 1973.) Uudelleenjärjestely olisi tehtävä monimetodisesti keskittyen sosiaalisiin tekijöihin. Velkaantumisen sosiaalinen, historiallinen ja kulttuurinen viitekehys olisi määriteltävä tarkemmin. Huomio olisi kohdistettava tutkittavan joukon elinaikana eri aikoina vallinneisiin olosuhteisiin.

Toisen maailmansodan jälkeen luottomarkkinoita on luonnehdittu kasvuhakuisiksi säästämistaloudeksi. Luoton saamiseksi oli säästettävä. Tällä paitsi hillittiin lainanottohaluja, myös kannustettiin suomalaisia säästämään. 1960-luvun suuri muutto vauhditti kaupungistumista ja kasvatti asuntojen kysyntää. Elinkeinorakenne muuttui, ja palkansaajana toimiminen yleistyi. Säännöllinen palkkatulo mahdollisti ennakkosäästämisen, ja siten luotonsaannin. 1980-luvulle tultaessa alettiin siirtyä vapaiden luottomarkkinoiden aikaan. (Mutttilainen 1991.) Luotonantomarkkinoiden vapautumista edeltävä säästämis-ideologia yhdistyessään 1990-luvun laman jälkeiseen aikaan saattaisi selittää nykyasenteita velkaantumiseen. Muutokset ovat olleet nopeita, ja vuosikymmenet keskenään kontrastisia. Aluksi säästettiin, sitten kulutusjuhliittiin ja lopulta painiskeltiin velkaongelmien kanssa (Mutttilainen 1991; Muttilainen 2002). Uudella vuosituhannella korkoympäristö laski rohkaisten asunovelkaantumiseen ja kulutusluotoille koitti renessanssin myötä lainsäädännön kiristyksen kausi (ks. Raijas 2019; Putkuri 2020). Velanoton viitekehys on viime vuosikymmeninä muuttunut verrattain nopeasti, ja jo keski-ikäiset ovat eläneet useamman velanottoperiodin aikana. Kulttuurinen muutos ei välttämättä ole väestössä tasaista, vaan jotkut saattavat muodostaa käsityksenä muun kuin nykyisen toimintaympäristön kautta. Tämä oletettavasti vaikuttaa asenteisiin ja kokemukseen.

Lainaa on nykyään runsaasti saatavilla ja sitä markkinoidaan aggressiivisesti. Toisaalta sanomalehdissä murehditaan maksuhäiriöitä ja nuorten velkakierteitä. Kotitalouksien kasvavat velat vaikuttavat huolestuttavan valtiota siinä määrin, että enimmäisvelkasuh-

detta, asuntoluottojen takaisinmaksuajan rajausta ja luotonannon rajoittamista on pohdittu (ks. Valtiovarainministeriö 2019). Muuttuvan velkaympäristön voidaan olettaa vaikuttavan asenteisiin – tai päinvastoin. Arvostus ja arvostukseen liittyvä toiminta eivät kuitenkaan ole sama asia. Suopeaan velka-asenteeseen vaikuttanevat hinnan lisäksi käyttötarkoitus, riskit ja velan käytön yleisyys yhteiskunnassa. Velka-asetteet eivät välttämättä itsessään ole muuttuneet. Jatkuvan kannanoton tarve arjessa kuitenkin tekee asenteet väkisinkin näkyviksi. Suomalaisten velkaantumista koskevien asenteiden tutkiminen voisi olla hyödyllistä hivenen muodottoman ylivelkaantumisen ilmiökimpun jäsentämisessä.

Tietynlaisen muodottomuutensa myötä ylivelkaantuminen on pirullinen ongelma. Sitä ei voi ratkaista kerralla, koska kyseessä ei ole yksi ja sama ongelma. Ongelman pelkistysyritykset yksittäiseen mittariin tai muuttujaan johtavat auttamatta harhaan julistaessaan ilmiön yhden ulottuvuuden koko ilmiöksi. Haasteeksi muodostuu myös pirullisen ongelman ainutkertaisuus, ratkaisun tai järjestelyn tilannesidonnaisuus ja ilmiön sidosteisuus yksilön elämään (Rittel & Webber 1973). Ylivelkaantumisen johtuessa eri syistä ovat tehokkaat puuttumiskeinot keskenään erilaisia. Sosiaalisten ongelmien keilaradalla kaato on saatava kerralla, sillä paikossa on kovat riskit. Väärin järjestelty ylivelkaantuminen saattaa johtaa uuteen velkakierteeseen, syvään köyhyyteen ja osattomuuteen tai muihin sosiaalisiin ongelmiin, joita ei ole enää alkuperäisen tilanteen viitekehyksessä mahdollista ratkaista.

Ylivelkaantumisen kattokäsitteen alle verhoutuvien ongelmien ratkaiseminen vaatisi tarkempaa tutkimusta itse ongelmista, sekä niiden prosesseista. Nyt tiedämme esimerkiksi perusasteen ja ammatillisen koulutuksen varassa olevien olevan ylivelkaantumisen riskissä. Emme tiedä kuitenkaan miksi he ovat riskissä. Emme myöskään tunne lukion tai opiston käyneiden tai korkeakoulutettujen ylivelkaantumisen prosessia. Koulutustasonsa näkökulmasta he eivät ole riskissä, mutta silti näissäkin ryhmissä ylivelkaantumista esiintyy. Ilmiön luonteen ja olemuksen syvämpi käsittäminen vaatii rajatumpia tutkimusjoukkoja ja tarkempia tutkimuskysymyksiä. Ylivelkaantumisen ilmiökimpun yksittäisten juonteiden sosiaalisen ja prosessuaalisen rakentumisen lisäksi erityisryhmien tarkastelu olisi yhteiskunnallisesti relevanttia. Pirulliset ongelmat kun tapaavat olla toistensa oireita (Rittel & Webber 1973). Esimerkiksi päihderiippuvaisten, mielen-terveysongelmaisten, sosiaalipalveluiden asiakkaiden tai vankien velkaongelmien pro-

sessit, olemus ja katkaisu- tai ratkaisukeinot lienevät keskenään erilaiset. Yksilötasolla ongelmaan vaikuttavat syyt ovat oletettavasti erilaisia.

Ylivelkaantumisen riskiryhmät ovat pääasiassa aiemman tutkimuksen mukaisia. Elämänkaaren muutokset ja murrokset, sekä toisaalta pitkittynyt huono-osaisuus yhdistyvät kohonneeseen ylivelkaantumisen riskiin. Riskien tunnistamista voidaan pitää ensimmäisenä askeleena riskin tai sen seurauksen poistamiseksi. Huomionarvoista toki on, että yhdessä esiintyessään sosiaaliset muuttujat useimmiten kasvattavat riskiä. Toisaalta vähempi riski ei itsessään tarkoita ilmiön olemattomuutta. Keskeisenä tuloksena voidaan pitää sitä, etteivät aiemmat tulokset juuri muutu erilaisia aineistoja ja menetelmiä käytettäessä. Yleisistä riskeistä olisikin jatkotutkimuksen näkökulmasta mielekäästä edetä tutkimaan erilaisten sosiaalisten ryhmien velkaongelmien kehityskulkua.

LÄHTEET

- Angel, Stefan & Heitzmann, Karin (2015) Over-indebtedness in Europe: The relevance of country level variables for the over-indebtedness of private households. *Journal of European Social Policy* Vol. 25:3, 331–351.
- Autio, Johanna & Jutila, Tarja (1986) *Muoviset maksuvälineet. Esitutkimus. Kotitalous- ja kuluttaja-asiain tutkimuskeskus. Helsinki: Valtion painatuskeskus. Julkaisuja 1986:2.*
- Blomgren, Jenni & Maunula, Nico & Hiilamo, Heikki (2014) Sairastuttaako velka? 15 vuoden seurantatutkimus pitkäaikaisesti ylivelkaantuneista. *Yhteiskuntapolitiikka* 79:3, 245–263.
<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116221/blomgren.pdf?sequence=2>
Viitattu 1.7.2021.
- Bronfenbrenner, Urie (1979) *The Ecology of Human Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 16–42.
- D’Alessio, Giovanni & Iezzi, Stefano (2013) Household over-indebtedness: definition and measurement with Italian data. *Banca d’Italia*. Number 149 – February 2013. https://www.bancaditalia.it/pubblicazioni/qef/2013-0149/QEF_149.pdf Viitattu 15.10.2020.
- Esping-Andersen, Gösta (1999) *Social Foundations of Postindustrial Economies*. Oxford GBR: Oxford University Press, 32–46.
- Euroopan komissio (2008) *Towards A Common Operational European Definition Of Over-Indebtedness*. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. http://www.oee.fr/files/study_overindebtedness_en.pdf
Viitattu 12.10.2020.
- Findikaattori (31.7.2020) *Asuntojen hinnat*.
<https://findikaattori.fi/fi/92> Viitattu 16.12.2020.
- Fondeville, Nicole & Özdemir, Erhan & Ward, Terry (2010) *Over-indebtedness. New evidence from the EU-SILC special module*. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities. Research note 2010:4.

- Grönroos, Tanja & Mäkinen, Lauri & Ritakallio, Veli-Matti (2017) Väestöryhmien väliset hyvinvointierot ja hyvinvointiongelmien paikantuminen (ns. Konse). Tutkimusselosta vuosilta 1995, 2000, 2005, 2010 ja 2015. [Tutkimusselostetta ei ole julkaistu, on allekirjoittaneen hallussa]
- Hakovirta, Mia (2010) Köyhyys yksinhuoltaperheiden lasten arjessa. Teoksessa Ervasti, Heikki & Kuivalainen, Susan & Nyqvist, Leo (toim.) Köyhyys, tulonjako ja eriarvoisuus. Turku: Painosalama, 184–205.
- Hannikainen-Ingman, Katri, Kuivalainen, Susan & Sallila, Seppo (2013) Toimeentulotuen asiakkaiden elinolot ja hyvinvointi. Teoksessa Kuivalainen, Susan (toim.) Toimeentulotuki 2010-luvulla. Tutkimus toimeentulotuen asiakkuudesta ja myöntämiskäytännöistä. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuslaitos. Raportti 2013:9, 81–112.
- Hiilamo, Heikki (2018) Household Debt and Economic Crisis. Causes, Consequences and Remedies. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Hintikka, J & Kontula, O & Saarinen, P & Tanskanen, A & Koskela, K & Viinamäki, H (1998) Debt and suicidal behaviour in the Finnish general population. *Acta Psychiatr Scand* 1998: 98, 493–496.
- Husa, Tomi (2019) Koulutus ja elinkaaritulot. Akava Works. Artikkelit 2019:10. https://akavaworks.fi/wp-content/uploads/sites/2/2019/09/Koulutus-ja-elinkaaritulot-Artikkeli-10_2019.pdf Viitattu 1.7.2021.
- Håkansson, Anders & Widinghoff, Carolina (2020) Over-Indebtedness and Problem Gambling in a General Population Sample of Online Gamblers. *Front. Psychiatry* 11:7.
- Iivari, Juhani (2000) Ylivelkaisuus ja köyhyys – erottamattomat kaksoset? Teoksessa Heikkilä, Matti & Karjalainen, Jouko (toim.) Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros. Helsinki: Gaudeamus, 118–134.
- Ilmakunnas, Ilari & Kauppinen, Timo & Moisio, Pasi (2020) Huono-osaisuus jatkuu sukupolvelta toiselle: tarkastelussa nuorten aikuisten toimeentulotukiasiakkuus. Kallio, Johanna & Hakovirta, Mia (toim.) Teoksessa Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus. Tampere: Vastapaino, 199–223.

- Kainulainen, Sakari & Saari, Juho (2013) Koettu huono-osaisuus Suomessa. Teoksessa Niemelä, Mikko & Saari, Juho (toim.) Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 22–43.
- Kalenius, Aleks (2014) Koulutus, työllisyys ja työttömyys. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2014:13.
- Kallio, Johanna & Hautala, Helena & Erola, Jani (2020) Vanhempien huono-osaisuuden yhteys lasten koulupudokkuuteen. Kallio, Johanna & Hakovirta, Mia (toim.) Teoksessa Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus. Tampere: Vastapaino, 175–198.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (1996) Eri menetelmät – eri tulokset. Köyhyyden monimuotoisuus. Teoksessa Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (toim.) Kuka on köyhä? Köyhyys 1990-luvun puolivälin Suomessa. Helsinki: Stakes.
- Kangas, Olli & Ritakallio, Veli-Matti (2008) Köyhyyden mittaustavat, sosiaaliturvan riittävyys ja köyhyyden yleisyys Suomessa. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 2008:61. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10250/3426/Selosteita61_netti.pdf?sequence=2 Viitattu 7.11.2020.
- Kilpailu- ja kuluttajavirasto (15.5.2014) Maksuhäiriömerkintä vaikeuttaa elämää. <https://www.kkv.fi/Tietoa-ja-ohjeita/Maksut-laskut-perinta/perinta/maksuhairiomerkinta/> Viitattu 5.10.2020.
- Korkein hallinto-oikeus 2019:46. <https://www.kho.fi/fi/index/paatoksia/vuosikirjapaatokset/vuosikirjapaatos/1554466360002.html> Viitattu 2.2.2021.
- Laihiala, Tuomo (2020) Mitä leipäjonot kertovat lapsiperheiden huono-osaisuudesta? Teoksessa Kallio, Johanna & Hakovirta, Mia (toim.) Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus. Tampere: Vastapaino, 73–92.
- Lehtinen, Ilkka (2012) Pääkaupunkiseudulla asumisen elintaso on pysynyt ennallaan kolme sukupolvea. Hyvinvointikatsaus 1/2012 – Teema: Sukupolvien väliset suhteet. Helsinki: Tilastokeskus. https://www.stat.fi/artikkelit/2012/art_2012-03-12_004.html Viitattu 12.2.2021.

- Lehtonen, Ilari (2016) Periytyvätkö velan vaikutukset? Vanhempien ylivelkaantumisen yhteys lasten toimeentulotuen saamiseen. Yhteiskuntapolitiikan Pro gradu, Helsingin yliopisto.
- Majamaa, Karoliina & Rantala, Kati (2016) Nuorten aikuisten velat, velkaongelmat ja keinot talouden tasapainottamiseksi. Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Katsauksia 2016:16.
- Marski, Jarmo & Mäensivu, Vesa (1998) Hyvinvoinnin muutossuuntia 1998. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia 30. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 16–24.
- Metsämuuronen, Jari (2001) Monimuuttujamenetelmien perusteet SPSS-ympäristössä. Helsinki: Methelp, 78–92.
- Modigliani, Franco (1966) The Life Cycle Hypothesis of Saving, the Demand for Wealth and the Supply of Capital. *Social Research* 1966:33, 160-217. Teoksessa Abel, Andrew (toim.) (1986) *Collected Papers of Franco Modigliani 2: The Life Cycle of Hypothesis on Saving* (2. painos). Cambridge, Mass.: MIT, 323–381.
- Mutttilainen, Vesa (1991) Kohti luottoyhteiskuntaa. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, julkaisuja 6.
- Mutttilainen, Vesa (2002) Luottoyhteiskunta: kotitalouksien velkaongelmat ja niiden hallinnan muodonmuutos luottojen säännöstelystä velkojen järjestelyyn 1980- ja 1990-luvun Suomessa. Akateeminen väitöskirja, Tampereen yliopisto. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 189 Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos: Edita jakaja.
- Mutttilainen, Vesa & Reijo, Marie (2007) Kotitalouksien maksuvaikeudet 2002-2005. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedoksiantoja 81. Helsinki: Hakapaino Oy.
- OECD (2011) *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising*. Paris: OECD Publishing, 196.
- Oksanen, Atte & Aaltonen, Mikko & Majamaa, Karoliina & Rantala, Kati (2017) Debt problems, home leaving, and boomeranging: A register-based perspective on economic consequences of moving away from parental home. *International Journal of Consumer Studies*. 2017:41, 340–352.

- Oksanen, Atte & Aaltonen, Mikko & Rantala, Kati (2015) Social Determinants of Debt Problems in a Nordic Welfare State: a Finnish Register-Based Study. *J Consum. Policy* 2015:38, 229–246.
- Oksanen, Atte & Aaltonen, Mikko & Rantala, Kati (2016) Debt problems and life transitions: a register-based panel study of Finnish young people. *Journal of Youth Studies* 19:9, 1184–1203.
- Putkuri, Hanna (2020) Asuntorahoituksen trendit Suomessa vuosituhannen vaiheen jälkeen. *Suomen Pankki, yleistajuiset selvitykset A:122/2020*.
<https://helda.helsinki.fi/bof/bitstream/handle/123456789/17677/A122-Hanna-Putkuri.pdf?sequence=1> Viitattu 15.5.2021.
- Raijas, Anu (2019) Pikavippimarkkinoiden kehitys ja sääntely Suomessa. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 115. vsk., 2019:4, 620–637.
https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/wp-content/uploads/2019/11/KAK_4_2019_WEB-42-59.pdf Viitattu 13.11.2020.
- Rantala, Kati (2012) Vippikierteen muotokuva. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. *Verkkokatsauksia* 2012:24.
https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152578/Verkko24_Rantala_2012.pdf?sequence=2&isAllowed=y Viitattu 13.11.2020.
- Rantala, Kati & Tarkkala, Heta (2009) Kotitalouksien velkaongelmien nykytila ja kehitys. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 90. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Rinaldi, Laura & Sanchis-Arellano, Alicia (2006) Household debt sustainability. What explains household non-performing loans? An empirical analysis. European Central Bank. Working paper series 2006:570.
<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp570.pdf> Viitattu 15.5.2021.
- Rissanen, Kirsti (2015) Sosiaalisen luotonuksen kehittäminen. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportteja ja muistioita 2015:15. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/70344/URN_ISBN_978-952-00-3572-3.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 5.5.2021.

- Rittel, Horst & Webber, Melvin (1973) Dilemmas in a General Theory of Planning. *Policy Sciences* 1973:4 155–169.
- Saari, Juho (2017) Tilannekuva – Taloudellinen kestävyys ja sosiaalinen perusta. Teoksessa Saari, Juho (toim.) *Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa*. Tampere: Suomen Yliopistopaino Oy, 37–68.
- Salmi, Minna (2020) Lapsiperheiden köyhyys pitää yllä köyhyyden kierrettä. Teoksessa Kallio, Johanna & Hakovirta, Mia (toim.) *Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus*. Vastapaino: Tampere, 37–71.
- Sen, Amartya (1992) *Inequality Reexamined*. Oxford, Clarendon; New York: Russel SAGE Foundation, 39–64.
- Siltaniemi, Aki & Hakkarainen, Tyyne & Londén, Pia & Luhtanen, Marjukka & Perälähti, Anne & Särkelä, Riitta (2011) *Kansalaisbarometri 2011. Hyvinvointi, palvelut ja osallisuus kansalaismielipiteissä*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, 51–54.
- Sirniö, Outi & Martikainen, Pekka & Kauppinen, Timo M. (2016) Entering the highest and the lowest incomes: Intergenerational determinants and early-adulthood transitions. *Research in Social Stratification and Mobility*, 2016: 44, 77–90.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. Sosiaalinen luototus.
<https://stm.fi/toimeentulo/sosiaalinen-luototus> Viitattu 1.6.2021.
- Stillerman, Joel (2015) *The Sociology of Consumption. A Global Approach*. Oxford: Polity Press, 146.
- Strand, Teija (2011) Talouden asiantuntijoiden näkemyksiä rahapelaamiseen liittyvästä velkaantumista. *Yhteiskuntapolitiikka* 76:5, 511–522.
- Suikkanen, Asko & Linnakangas, Ritva & Martti, Sirpa (2002) Työllisyyden muutos ja koulutuksen merkitys. *Aikuiskasvatus* 2002:2, 114–123.
- Suomen Asiakastieto Oy (4.7.2013) Maksuhäiriöisten henkilöiden määrä on vuodessa kasvanut 17000 henkilöllä. Tiedote Suomen tietotoimiston sivuilla.
<https://www.sttinfo.fi/tiedote/maksuhairioisten-kuluttajien-maara-on-vuodessa->

kasvanut-17-000-henkilolla?publisherId=2093&releaseId=6359486 Viitattu 14.10.2020.

Suomen Asiakastieto Oy (2020) Maksuhäiriötilastot.

https://www.asiakastieto.fi/media/press_room/1/releases/asiakastieto_paymentdefaultstatistics2019.pdf Viitattu 14.10.2020.

Suomen Pankki (2011) Rahoitusjärjestelmän vakaus. Euro & Talous 19 (2). Edita Prima; Helsinki.

Suomen Pankki (26.10.2020) Korkolain mukainen viitekorko ja viivästyskorot (%).

https://www.suomenpankki.fi/fi/Tilastot/korot/taulukot2/korot_taulukot/viitekorko_fi/ Viitattu 26.10.2020.

Takuusäätiö (2021b) Takauksen ehdot. Julkaistu 29.4.2021

<https://www.takuusaatio.fi/palvelut-ja-materiaalit/takuusaation-takaus/takauksen-ehdot/> Viitattu 1.6.2021.

Takuusäätiö (2021c) Sosiaalinen luotto. Julkaistu 27.4.2021

<https://www.takuusaatio.fi/selviydy-veloistasi/velkojen-maksukeinot/sosiaalinen-luotto/> Viitattu 1.6.2021.

Takuusäätiö (2021a) Takuusäätiö takaa pankkilainen velkojen yhdistämiseksi.

Julkaistu 31.5.2021 <https://www.takuusaatio.fi/palvelut-ja-materiaalit/takuusaation-takaus/> Viitattu 1.6.2021.

Takuusäätiö (2021d) Takuusäätiön takaus pankkilainaan. Julkaistu 6.5.2021.

<https://www.takuusaatio.fi/selviydy-veloistasi/velkojen-maksukeinot/takuusaation-takaus-pankkilainaan/> Viitattu 1.6.2021.

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (2014) Sosiaalinen luototus 2013 – Kuntakyselyn osaraportti. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Tilastoraportti 2014:18.

https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116265/Tr18_14.pdf?sequence=5&isAllowed=y Viitattu 1.6.2021.

Tilastokeskus c. Käsitteet. Asuntotulo.

<https://www.stat.fi/meta/kas/asuntotulo.html> Viitattu 1.7.2021

Tilastokeskus a. Käsitteet. Kulutusyksikkö.

<https://www.stat.fi/meta/kas/kulutusyksikko.html> Viitattu 1.7.2021.

Tilastokeskus b. Käsitteet. Kulutusyksikkö (OECD).

<https://www.stat.fi/meta/kas/kulutusyys.html> Viitattu 1.7.2021.

Tilastokeskus (2013) Ulosottovelalliset. Ulosottovelalliset muuttujina, vuosi ja velallislaji. Julkaistu 24.1.2013

https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin_Passiivi/StatFin_Passiivi__oik__omulos/statfinpas_omulos_pxt_901_201200.px/table/tableViewLayout1/ Viitattu 14.10.2020.

Tilastokeskus (2016) Rahanarvonkerroin 1860–2015.

https://www.stat.fi/til/khi/2015/khi_2015_2016-01-15_tau_001.html Viitattu 13.3.2021.

Tilastokeskus (2018) 2016, 4. Velkojen suhde varallisuuteen ennallaan. Helsinki: Tilastokeskus. Julkaistu 5.6.2018.

https://www.stat.fi/til/vtutk/2016/vtutk_2016_2018-06-05_kat_004_fi.html viitattu 7.4.2021.

Tilastokeskus (2019) Tulonjakotilasto. Kotitalouksien tulot kotitalouden elinvaiheen mukaan, 1989–2019. Julkaistu 3.12.2019.

https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__tul__tjt__kotitalouksien/statfin_tjt_pxt_12dh.px/ Viitattu 13.3.2021.

Tilastokeskus (2020b) Rahanarvonkerroin 1860–2019.

https://www.stat.fi/til/khi/2019/khi_2019_2020-01-16_tau_001.html Viitattu 13.3.2021.

Tilastokeskus (2020a) Ulosottovelalliset. Ulosottovelalliset muuttujina ulosottopiiri, velallisen henkilölaji, vireilläolo, vuosi ja tiedot. Julkaistu 9.4.2020.

https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__oik__uloa/statfin_uloa_pxt_11q6.px/table/tableViewLayout1/ Viitattu 2.5.2021.

Tilastokeskus (2021e) Tulonjakotilasto. Tuloerojen kehitys Suomessa. Päivitetty 15.12.2021

https://www.stat.fi/til/tjt/2020/01/tjt_2020_01_2021-12-15_kat_001_fi.html Viitattu 5.1.2022

- Tilastokeskus (2021c) Velkaantumistilasto. Asuntokuntien velat ja rakenne suuralueittain, vuoden 2019 rahassa. Päivitetty 29.1.2021.
https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__tul__velk/statfin_velk_px_t_113n.px/table/tableViewLayout1/ Viitattu 2.6.2021.
- Tilastokeskus (2021b) Velkaantumistilasto. Velalliset asuntokunnat viitehenkilön iän ja velkaantumisasteen mukaan, vuoden 2020 rahassa, 2002–2020. Päivitetty 17.12.2021
https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__tul__velk/statfin_velk_pxt_114g.px/ Viitattu 6.1.2021
- Tilastokeskus (2021a) Velkajärjestelyt. Velkajärjestelyhakemukset maakunnittain 1993–2020. Päivitetty 21.4.2021.
https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__oik__velj__vv/statfin_velj_pxt_11ht.px/ Viitattu 2.5.2021.
- Tilastokeskus (2021d) Väestörakenne. Väestö iän (1-v.) ja sukupuolen mukaan alueittain, 1972–2020. Päivitetty 31.3.2021.
https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__vaerak/statfin_vaerak_pxt_11re.px/ Viitattu 15.12.2021.
- Toikka, Enna & Haanpää, Leena (2020) Vanhempien huono-osaisuuden yhteys lasten subjektiiviseen hyvinvointiin. Teoksessa Kallio, Johanna & Hakovirta, Mia (toim.) Lapsiperheiden köyhyys & huono-osaisuus. Tampere 2020: Vastapaino, 119–142.
- Toivonen, Janne (30.5.2017) Kysely: Jopa neljäsosa ei tiedä asuntolainansa korkoa. Yle uutiset. <https://yle.fi/uutiset/3-9638869> Viitattu 15.11.2020.
- Townsend, Peter (1979) Poverty in United Kingdom: a survey of household resources and standards of living. Harmondsworth: Penguin, 1979, 47–51.
- Ulosottolaitos (16.1.2020) Ulosottomaksut.
<https://www.ulosottolaitos.fi/fi/index/tietoautosotosta/ulosottomaksut.html>
 Viitattu 22.2.2020.

- Walls, Georg (1990) Sosiaaliset ongelmat, sosiaalityö, tieto. Teoksessa Törrönen, Maritta & Seppänen, Marjaana (toim.) (2013) Sosiaalityön tiedonmuodostus. Unigrafia, Helsinki, s. 121–158.
- Valtakunnanvoudinvirasto (2020) Ulosotto Suomessa. Ulosottolaitoksen tilastoja vuodelta 2019. Julkaisu 2020:1.
- Valtiovarainministeriö (2019) Selvitys keinoista ehkäistä kotitalouksien liiallista velkaantumista. Työryhmän mietintö. Valtiovarainministeriön julkaisuja – 2019:56.
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161807/VM_2019_56_Selvitys_keinoista_ehkaista_kotalouksien_liiallista_velkaantumista.pdf?sequence=1&isAllowed=y Viitattu 8.1.2021.
- Vauhkonen, Teemu & Kallio, Johanna & Erola, Jani (2017) Sosiaalisen huonosuaisuuden ylisukupolvisuus Suomessa. Yhteiskuntapolitiikka 82:5, 501–512.
- Viitasalo, Katri (2018) Äitien pyrkimykset ja toimintamahdollisuuksien valikko. Käsitteellinen tutkimus äitien taloudellisista toimintamahdollisuuksista. Jyväskylän yliopiston tutkimuskeskuksen julkaisu 606. University of Jyväskylä. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/57201> Viitattu 15.10.2020.
- Ylinen, Satu & Rissanen, Sari (2012) Vanhuusköyhyyden kokemus – sosiaalityön tulkintaa. Teoksessa Forssén & Katja & Roivainen, Irene & Ylinen, Satu & Heinonen, Jari (toim.) Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Helsinki: Unipress, 301–326.
- Zapera (2008) Market Research Study on Financial Literacy with 18–19 years old and their parents in Denmark, Finland, Northern Ireland, Norway, Republic of Ireland and Sweden. <https://www.danskebank.com/da-dk/om-os/Documents/Market%20Research%20Study%20on%20Financial%20Literacy.pdf> Viitattu 30.6.2021.

Lainsäädäntö

Korkolaki (633/1982). Finlex <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1982/19820633> Viitattu 12.2.2020.

Laki korkolain muuttamisesta (284/1995) Finlex
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1995/19950284> Viitattu 13.3.2020

Laki korkolain muuttamisesta (340/2002) Finlex
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20020340> Viitattu 13.3.2020.

Laki korkolain 4 §:n muuttamisesta (846/2009) Finlex
<https://finlex.fi/fi/laki/alkup/2009/20090846> Viitattu 13.3.2020.

Laki kuluttajansuojalain 7 luvun muuttamisesta (207/2013) Finlex
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2013/20130207> Viitattu 12.11.2020.

Laki kuluttajansuojalain muuttamisesta (596/2019) Finlex
<https://finlex.fi/fi/laki/alkup/2019/20190596> Viitattu 12.11.2020.

Laki kuluttajansuojalain väliaikaisesta muuttamisesta (512/2020) Finlex
<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2020/20200512> Viitattu 12.11.2020.

Laki kuluttajansuojalain 7 luvun väliaikaisesta muuttamisesta (1194/2020) Finlex
<https://finlex.fi/fi/laki/alkup/2020/20201194> Viitattu 20.2.2021.

Laki sosiaalisesta luototuksesta (1133/2002) Finlex
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20021133> Viitattu 1.11.2020.

Laki toimeentulotuesta (1412/1997) Finlex
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19971412> Viitattu 10.10.2020.

Laki ulosottomaksuista (34/1995) Finlex
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950034> Viitattu 22.2.2020.

Laki velan vanhentumisesta (728/2003) Finlex
<https://finlex.fi/fi/laki/alkup/2003/20030728> Viitattu 7.12.2020.

Laki yksityishenkilön velkajärjestelystä (57/1993) Finlex.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19930057> Viitattu 7.10.2020.

Laki yleisestä asumistuesta (938/2014) Finlex
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20140938> Viitattu 10.10.2020.

Luottotietolaki 527/2007. Finlex <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070527>
Viitattu 7.10.2020.

Työttömyysturvalaki (1290/2002) Finlex
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20021290#O6L13P8> Viitattu
10.10.2020.

Ulosottoakaari 705/2007. Finlex
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070705#V39> Viitattu 10.10.2020.

LIITTEET

Liite 1. Maksuvaikeuksien jakauma asumismuodoittain.

	Asumismuoto % (N)				Total
		Vuokra	Muu	Omistus	Yht.
Vaikeuksia suoritua pakollisista maksuista	kyllä	47,3 (1157)	8,3 (203)	44,4 (1085)	100 (2445)
	ei	17,2 (1400)	7,6 (620)	75,10 (6094)	100 (8114)
	Yht.	24,2 (2557)	7,8 (823)	68,0 (7179)	100 (10559)

Liite 2. Kulutusyksikkökohtainen mediaanitulo ja köyhyysraja vuoden 2015 rahassa.

	1995	2000	2005	2010	2015
Käytettävissä oleva rahatulo kulutusyksikköä kohden, mediaani 2019 rahassa	16 535	18 208	21 362	23 282	23 013
2015 rahassa	16015	17635	20690	22549	22289
2015 rahassa/kk	1335	1470	1724	1879	1857
2015 rahassa 60 % mediaanista/kk	801	882	1034	1127	1114

Lähde: Tilastokeskus, kotitalouksien tulot kotitalouden elinvaiheen mukaan 1989–2019; rahanarvonkerroin 1860–2015; rahanarvonkerroin 1860–2019 (2019; 2016; 2020b).

Liite 3. Binäärisen logistisen regressioanalyysin vaihtoehtoisia ROC-kurvilla määriteltyjä leikkausrajoja.

ROC käyrä, esimerkkilukuja			
		Luottamusväli	
		Alempi	Ylempi
Testin pinta-ala	0,776	0,762	0,791
Positive if greater than equal to	Sensitivity	1 - Specificity	
0,0000	1	1	
0,0114	0,999	0,991	
0,02	0,995	0,933	
0,03	0,98	0,826	

0,05	0,909	0,614	
0,08	0,789	0,401	
0,1	0,723	0,313	
0,11	0,694	0,278	
0,12	0,664	0,248	
0,13	0,634	0,223	
0,14	0,598	0,199	
0,15	0,568	0,181	
0,2	0,451	0,11	
0,25	0,347	0,07	
0,5	0,09	0,01	
0,8	0,000	0,000	
1	0,000	0,000	

Liite 4. Vaihtoehtoisella leikkausrajalla (0,12) laaditut vaihtoehtoiset mallit.

	Vaihtoehtoinen malli 1			Vaihtoehtoinen malli 2		
	OR	95% Luottamusväli		OR	95% Luottamusväli	
Muuttuja	OR	Alempi	Ylempi	OR	Alempi	Ylempi
Koulutus						
Korkea-aste (ref.)	1,00			1,00		
Enintään perusaste	1,751***	1,382	2,219	1,731***	1,366	2,194
Toinen aste: ammatillinen	1,576***	1,254	1,981	1,548***	1,23	1,948
Toinen aste: lukio tai opisto	1,243	0,989	1,564	1,248	0,992	1,569
Lapsia kotitaloudessa						
Ei lapsia (ref.)	1,00			1,00		
Yksi lapsi	1,804***	1,349	2,414	1,818***	1,358	2,435
Kaksi lasta	1,714**	1,26	2,333	1,734***	1,273	2,362
Kolme lasta tai enemmän	2,153***	1,508	3,075	2,161***	1,511	3,089
Kotitalousmuoto						
Pari ja lapsia (ref.)	1,00			1,00		
Yksinasuva	1,792***	1,334	2,407	1,791***	1,332	2,409
Pari, ei lapsia	1,248	0,931	1,673	1,261	0,94	1,691
Muut	1,427**	1,113	1,83	1,449**	1,128	1,861
Ikä						
62–70-vuotiaat (ref.)	1,00			1,00		
18–31-vuotiaat	1,676*	1,133	2,481	1,722**	1,162	2,552
32–42-vuotiaat	2,608***	1,778	3,827	2,662***	1,812	3,91
43–52-vuotiaat	3,086***	2,153	4,424	3,135***	2,184	4,5
53–61-vuotiaat	2,152***	1,538	3,01	2,186***	1,561	3,061
Lapsuudenperheen toimeen-tulo hyvä tai kohtalainen						
Kyllä (ref.)	1,00			1,00		

Ei	1,643***	1,402	1,926	1,651***	1,408	1,936
Vastaus puuttuu	1,562**	1,213	2,011	1,554**	1,206	2,002
Tuloköyhyys						
Ei köyhyyttä (ref.)	1,00			1,00		
Köyhyys	2,563***	2,179	3,014	2,546***	2,165	2,995
Ei vastausta	1,282	0,966	1,701	1,285	0,969	1,706
Työttömyys 5 vuoden aikana?						
Ei työttömyyttä (ref.)	1,00			1,00		
Pitkä työttömyys	1,806***	1,462	2,23	1,796***	1,454	2,219
Lyhyt työttömyys	1,124	0,9	1,405	1,125	0,901	1,406
Muu	1,171	0,936	1,466	1,166	0,932	1,459
Asumismuoto						
Omistusasunto (ref.)	1,00			1,00		
Vuokra-asunto	2,361***	1,994	2,796	2,346***	1,981	2,778
Muu	1,183	0,9	1,555	1,168	0,888	1,538
Pääasiallinen toiminta						
Työssä (ref.)	1,00			1,00		
Työtön tai lomautettu	1,531***	1,212	1,932	1,54***	1,219	1,945
Eläkkeellä	1,356	0,998	1,842	1,389*	1,022	1,887
Opiskelee	0,827	0,595	1,15	0,831	0,598	1,157
Muu	1,146	0,892	1,472	1,163	0,904	1,497
Aineiston keruuvuosi						
2015 (ref.)	1,00			1,00		
1995	1,34*	1,071	1,677	1,326*	1,059	1,661
2000	0,942	0,756	1,175	0,938	0,752	1,17
2005	0,766*	0,611	0,962	0,762*	0,607	0,957
2010	0,595***	0,464	0,763	0,595***	0,464	0,764
Sukupuoli						
Nainen (ref.)				1,00		
Mies				1,096	0,953	1,26
	Malli 1	Malli 2				
Omnibus	p<0,001	p<0,001				
Nagelkerke	0,197	0,196				
Hosmer & Lemeshow	0,327	0,121				